

MUNI | RECETOX

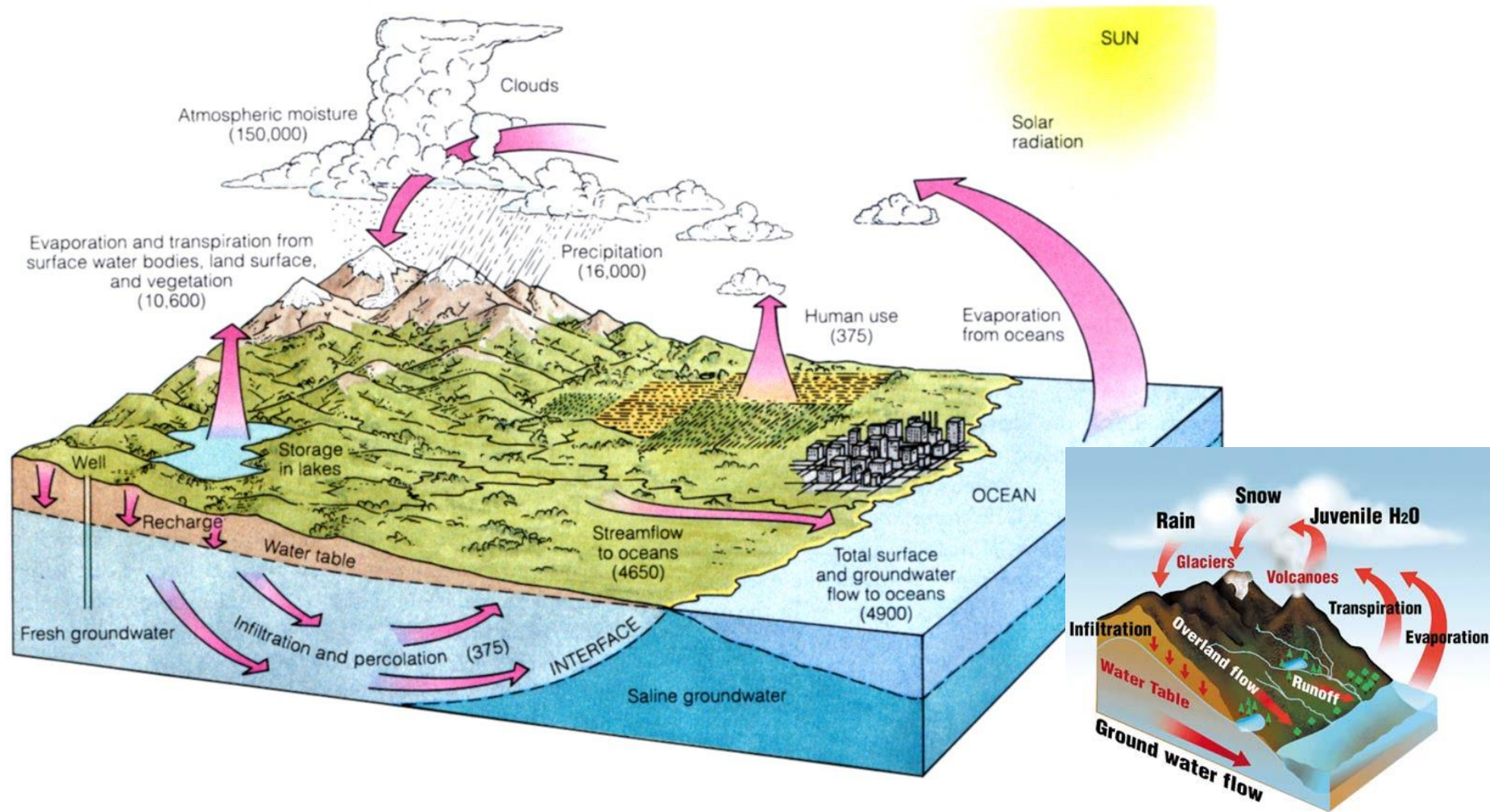
Hydrosféra – chemické složení vod

Doc. Ing. Branislav Vrana, PhD.
branislav.vrana@recetox.muni.cz

RECETOX
Přírodovědecká fakulta
Masarykova univerzita
Brno, Česká republika

Hydrologický cyklus

Antropogenní ovlivnění hydrologického cyklu

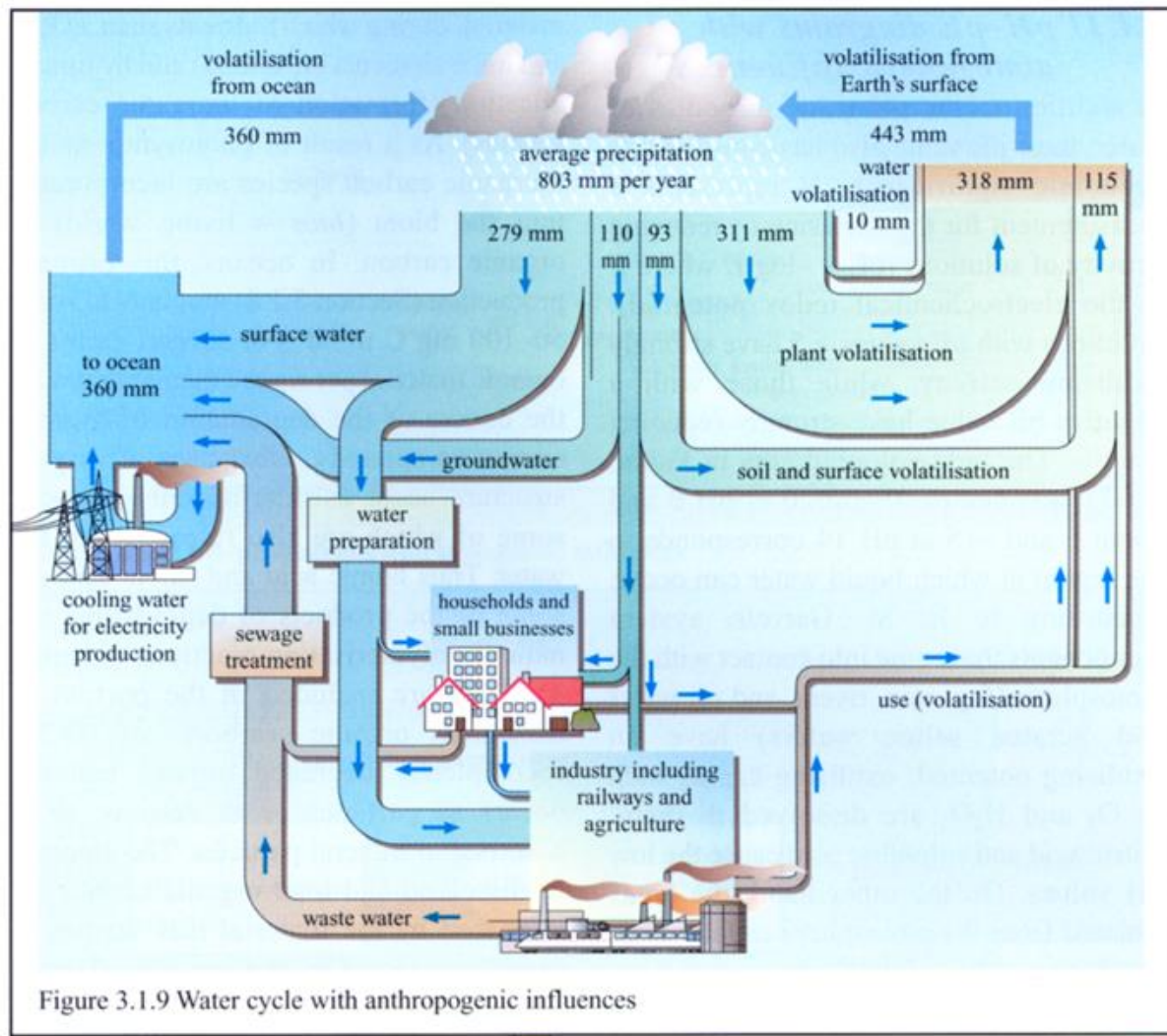
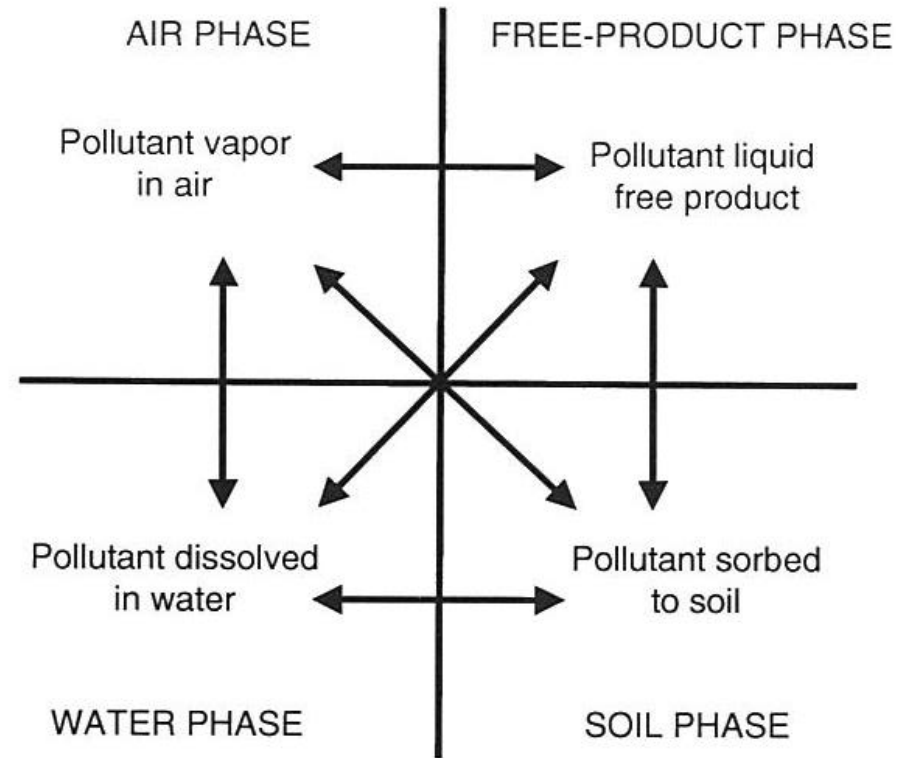

Figure 3.1.9 Water cycle with anthropogenic influences

Hydrosféra

FIGURE 2.1 Partitioning of a pollutant among air, water, soil, and free-product phases. Arrows indicate all possible phase change pathways.

Plyny ve vodě

Henryho zákon

Při přestupu plynu ze vzduchu do vody platí Henryho zákon (rozpuštění plynu nereagujícího s vodou).

Rozpustnost za stálé teploty je přímo úměrná parciálnímu tlaku plynu nad rozpouštědlem a jeho koncentrace je dána výrazem:

$$X = K * p_i$$

Kde:

K = konstanta úměrnosti, Henryho konstanta, při dané teplotě

X = koncentrace plynu rozpuštěného ve vodě

P_i = parciální tlak plynu v plynné fázi

Parciální tlak plynu – Daltonův zákon

Celkový tlak plyné směsi P je roven součtu parciálních tlaků jednotlivých složek P_i .

Objemové zastoupení složek vzduchu

DUSÍK (78%) a KYSLÍK (21%) tvoří 99% objemu všech plynů v atmosféře. Oxid uhličitý tvoří pouze asi 0,036% objemu.

Dusík jako inertní plyn nás víceméně (v plyném stavu) nezajímá. Ve vodě ho však rozpuštěný máme!

Rozpustnost plynů ve vodě

K - KOEFICIENTY ABSORPCE O₂, CO₂, VE VODĚ:				
(čistý plyn nad hladinou)				
[Tlak = 100 kPa]	TEPLOTA [°C]			
koeficient absorpce: K [mg/l]	0	10	20	30
KYSLÍK	70	54	43	36
OXID UHLIČITÝ	3380	2360	1730	1310

Rozpustnost plynů ve vodě ze vzduchu

ROZPUSTNOST O ₂ , CO ₂ , VE VODĚ ZE VZDUCHU:					
(vzduch nasycený vodní parou)					
[Tlak = 100 kPa]	TEPLOTA [°C]				
Množství plynu [mg/l]	0	10	20	30	
KYSLÍK	14,7	11,3	9,0	7,6	
OXID UHLIČITÝ	1,22	0,85	0,62	0,47	

Kyslík ve vodě

Kyslík, O₂

Kyslík se dostává do vody jednak:

- Difuzí z atmosféry
- Při fotosyntetické asimilaci vodních rostlin a řas

Atmosféra obsahuje ca 21 obj. % O₂, jeho parciální tlak je tedy asi 21 kPa

Rozpustnost kyslíku ve vodě,
která je ve styku s
atmosférou, závisí na T,
koncentraci rozpuštěných
látek, tlaku

Teplota [°C]	Rozpustnost O ₂ [mg l ⁻¹]
0	14,63
10	11,28
20	9,08
30	7,57
40	6,47

Výskyt kyslíku ve vodách

Kyslíkové poměry se kromě koncentrace rozpuštěného kyslíku, vyjadřují také procentem nasycení.

Pokud voda není kyslíkem nasycena, vyjadřuje se někdy toto nenасыcení tzv. **kyslíkovým deficitem** vyjádřeným buďto v mg l^{-1} nebo v % (méně častý způsob).

Podzemní vody jsou na kyslík poměrně **chudé** – kyslík rozpuštěný v infiltrujících vodách je při průchodu půdou a horninami **spotřebováván chemickými a biochemickými pochody**.

Kyslík se výrazně podílí na **oxidačně-redukční zonálnosti** podzemních vod :

- Povrchová oxidační zóna – ORP - +0,4 V
- Hlubší vrstvy, anoxické podmínky - ~ 0 V
- Nejhlubší vrstvy, anaerobní podmínky - - 0,2 až – 0,4 V

Po vývěru na povrch dochází ke snadnému nasycení kyslíkem.

Výskyt kyslíku v povrchových vodách

Koncentrace kyslíku kolísá podle toho, zda jde o tok nebo nádrž či jezero a dále závisí na organickém znečištění vody, vzhledem k tomu, že při biochemických rozkladných procesech se z vody odčerpává kyslík.

Toky – neustálé promíchávání vrstev – vertikální zonace rozpuštěného kyslíku není výrazná – nasycení se pohybuje mezi 85 a 95 %.

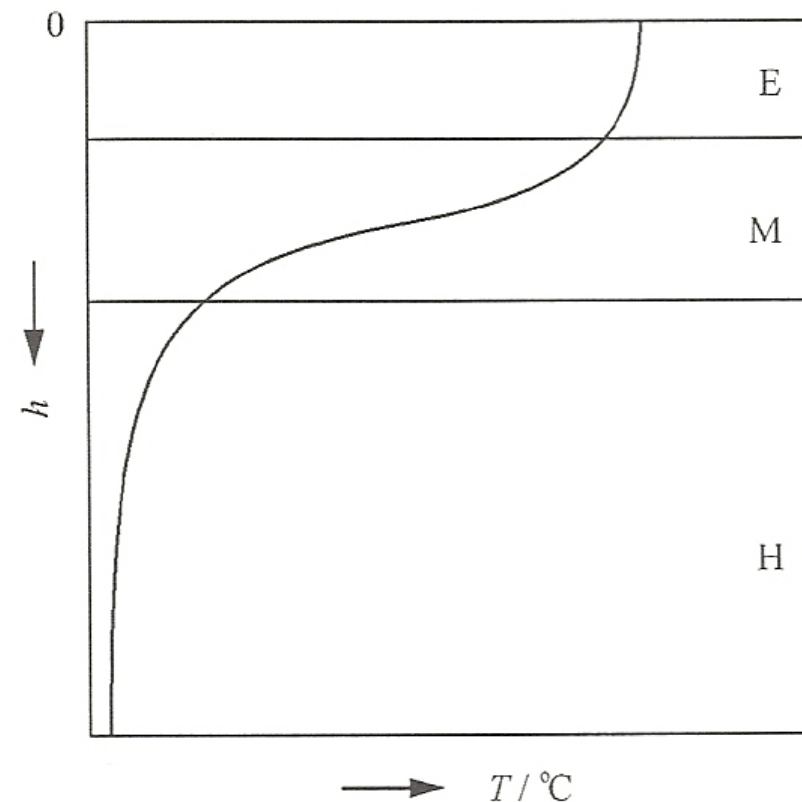
Za určitých podmínek může dojít k přesycení kyslíkem (v desítkách % až trojnásobku nasycení:

- Při mimořádné turbulenci vody (peřeje, jezy, vodopády)
- Intenzivní fotosyntetické asimilaci zelených organismů

Výskyt kyslíku v povrchových vodách

Nádrže a jezera – voda v epilimniu je kyslíkem téměř nasycena a eutrofizované vody s nadměrnou produkcí řas mohou být v letním období při intenzivním slunečním svitu kyslíkem i **přesyceny**.

V období letní stagnace dochází pod skočnou vrstvou (metalimniem) k **rychlému poklesu** koncentrace kyslíku, v hypolimniu – koncentrace v desetinách mg l^{-1} , **nad dnem hlubokých nádrží** se mohou vyskytovat až **anoxické podmínky**.

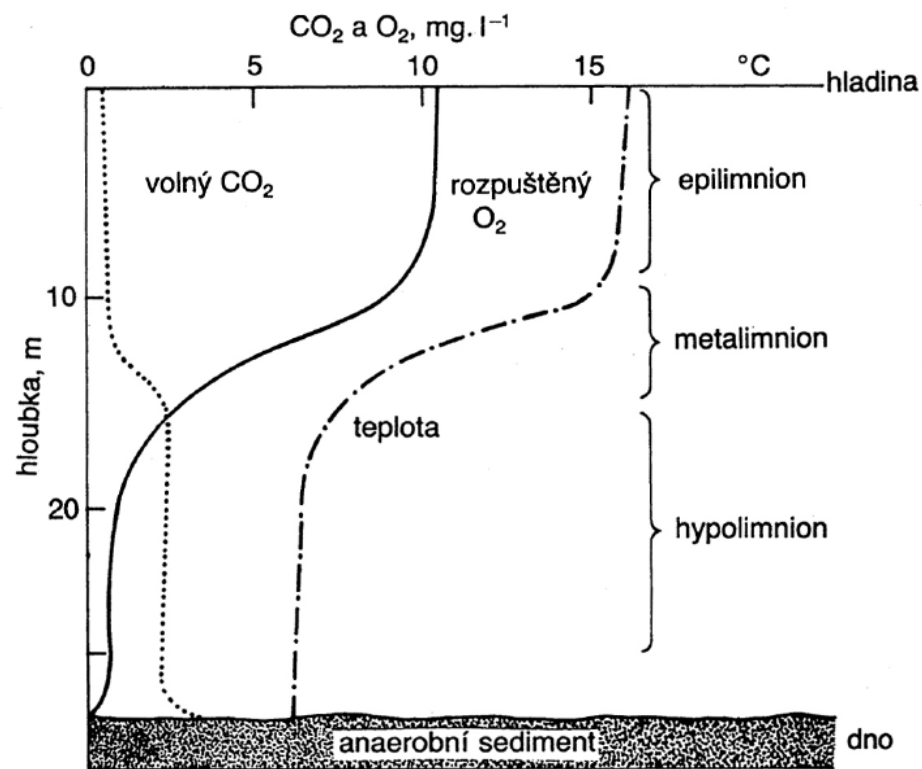

Teplotní stratifikace v jezerech a nádržích

Výskyt kyslíku v povrchových vodách

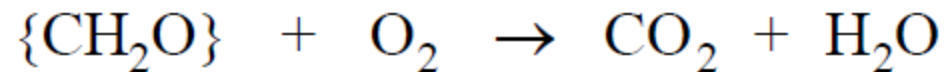
Nádrže a jezera – voda v epilimniu je kyslíkem téměř nasycena a eutrofizované vody s nadměrnou produkcí řas mohou být v letním období při intenzivním slunečním svitu kyslíkem i **přesyceny**.

V období letní stagnace dochází pod skočnou vrstvou (metalimniem) k **rychlému poklesu** koncentrace kyslíku, v hypolimniu – koncentrace v desetinách mg l^{-1} , nad dnem hlubokých nádrží se mohou vyskytovat až **anoxické podmínky**.

Spotřeba kyslíku ve vodách

Pokud je organická hmota biologického původu reprezentována vzorcem {CH₂O}, lze spotřebu kyslíku ve vodě degradací organické hmoty vyjádřit biochemickou reakcí:

Hmotnost organického materiálu potřebného ke spotřebě 8,3 mg O₂ v litru vody v rovnováze s atmosférou při 25 ° C je poskytuje hodnotu 7,8 mg {CH₂O}.

Spotřeba kyslíku ve vodách

Kyslík se vodě spotřebovává při:

- Anaerobním biologickým rozkladu organických látek, disimilaci zelených organismů (vodních rostlin a fytoplanktonu) a při respiraci zooplanktonu
- Nitrifikaci
- Oxidaci Fe, Mn, sulfidů

Přítomnost kyslíku ve vodách – indikace stavu jakosti vody, určuje zda budou probíhat aerobní či anaerobní procesy.

Kyslík je nezbytný pro zajištění aerobních pochodů při samočištění povrchových vod a při biologickém čištění odpadních vod.

Je-li ve vodě vyčerpán – mikroorganismy jej získávají nejprve **redukcí některých anorganických látek** (dusičnany) a po jejich vyčerpání redukcí síranů na organolepticky závadný a toxický sulfan a organických látek na methan.

Kyslík je nezbytný pro život ryb.

Význam kyslíku

Význam koncentrace kyslíku:

- je důležitým indikátorem čistoty povrchových vod – jeden z prvních příznaků organického znečištění vod – pokles koncentrace kyslíku – třídy čistoty povrchových vod.;
- hodnocení agresivity vody vůči kovům – kyslíková koroze
- posouzení stavu provozu biologických čistíren OV

Nárok ryb na koncentraci kyslíku – podle druhů ryb a podle podmínek

- Studenomilné ryby (např. losos, pstruh) vyžadují přes 8 mg O₂.l⁻¹
- Teplomilné ryby (např. karas, lín, piskoř) stačí jim 4,5-8 mg O₂.l⁻¹.
- Podobně to platí i pro ostatní vodní živočichy

Přesycení vody kyslíkem – v letním období v důsledku intenzivní asimilační činnosti, současně se zvyšuje pH.

Samočistící schopnost vody

Schopnost povrchových vod znovu získat svou čistotu po vstupu znečišťujících látek - přírodní - jarní tání, antropogenní - vypouštění odpadních vod

Samovolné čištění - usazování tuhých částic, oxidace

Samoznečištění vod - odumírání živé hmoty, rozkladné procesy

Samočistící schopnost vody

Samočištění:

- ↪ **fyzikální procesy:** sedimentace, koagulace, rozpouštění kyslíku ze vzduchu, unikání plynných produktů z biochemických reakcí, rozptýlení a zředění znečišťujících látek ve vodách
- ↪ **chemické procesy:** oxidace, redukce, neutralizace, srážení, fotochemický rozklad, komplexace
- ↪ **biologické procesy:** mineralizace biologicky rozložitelných látek působením mikroorganismů

Samočistící schopnost vody

Biologické procesy:

- ↪ **Aerobní děje** – proudící voda, letní období (rozklad fenolu – v zimě po více než 100 km, v létě kolem 10 km)
- ↪ **Anaerobní děje** – vznik nežádoucích produktů (H_2S , NH_3 , CH_4)

Samočistící schopnost vody

Kyslíkové poměry v tocích

Kyslík ve vodách:

↪ Reaerace – výměna plynů

↪ Fotosyntetická asimilace

Kyslík rozpuštěný ve vodách se spotřebovává aerobními procesy při biochemickém rozkladu organických látek

Klidná hladina přijímá	1,4 mg O₂.m⁻².den⁻¹
Zčeřená hladina přijímá	5.5 mg O₂.m⁻².den⁻¹
Prudce zčeřená hladina přijímá	50 mg O₂.m⁻².den⁻¹
1 m³ řas (světlo, teplo) vyprodukuje	23 g O₂.m⁻³.den⁻¹

Denní/sezonní variace

Samočistící schopnost vody

Kyslíkové poměry:

$$G = \beta * \Delta c - F \text{ [g.h}^{-1}\text{]}$$

Kde:

G = množství kyslíku prostupující za časovou jednotku
fázovým rozhraním plochy **F** [m²]

β = součinitel přestupu hmoty [m.h⁻¹]

Δ c = hnací potenciál přestupu kyslíku [g.m⁻³]

Samočistící schopnost vody

Koncentrace kyslíku v čase t je c_t – hnací potenciál se v tomto okamžiku rovná deficitu:

$$\Delta c = D_t = c_r - c_t$$

Kde:

c_r = rovnovážná koncentrace kyslíku

c_t = koncentrace kyslíku c čase t

Samočistící schopnost vody

Trvalý pohyb vody – neustálé obnovování
koncentračního spádu – kyslík se neustále rozpouští.

Množství kyslíku přecházejícího za časovou jednotku do
vody způsobí zvýšení jeho obsahu o hodnotu Δc_t ,
které se rovná snížení deficitu za stejný čas o ΔD_t .

Pro každou vrstvu vody musí platit:

$$d c_t / d t = - d D_t / d t$$

Samočistící schopnost vody

Množství kyslíku, který prošel za jednotku času do jednotky objemu vzduchu, je úměrný deficitu:

$$- dD_t / dt = K_r * D_t$$

Po integraci dostaneme:

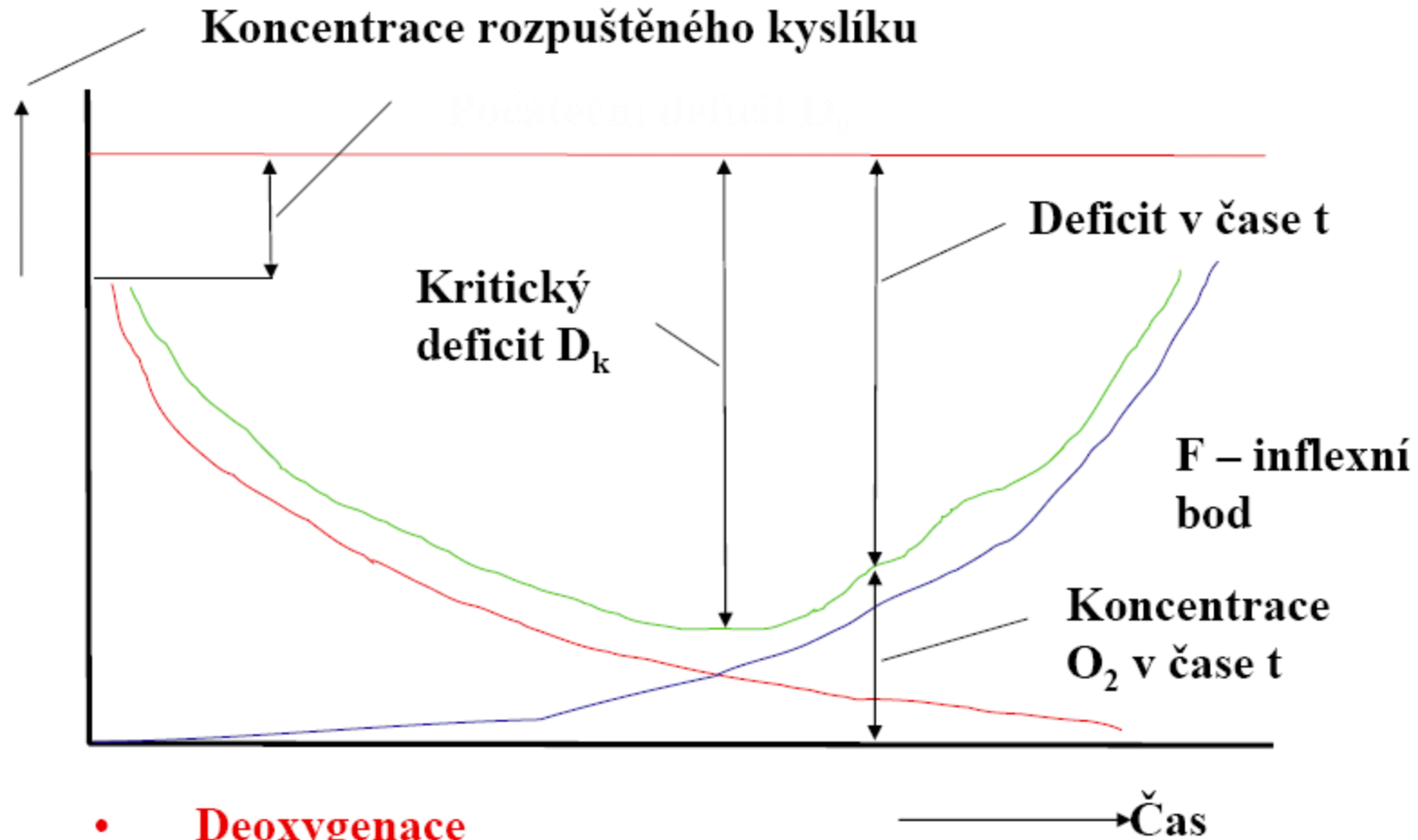
$$D_t = D_0 * e^{-K_r * t}$$

Kde:

K_r = koeficient reaerace [d^{-1}], obvykle = 0,2 – závisí na druhu recipientu

D_0 = počáteční deficit v čase $t = 0$ [$mg.l^{-1}$]

Nerovnovážná dynamika rozpouštění plynů: kyslíková křivka

- Deoxygenace
- Reaerace
- Kyslíková křivka

Samočistící schopnost vody

Spotřeba rozpuštěného kyslíku aerobními procesy při biochemickém rozkladu organických látek – **deoxygenace**.

Kyslíková rovnováha:

Poměr mezi spotřebou a dodávkou kyslíku – v rozhodující míře ovlivňuje samočistící schopnost toku – je dána deoxygenací a reaerací vody.

Deoxygenace (způsobená znečištěním) a reaerace (vyvolaná vznikem kyslíkového deficitu) – vede k ustálenému stavu mezi zdrojem a spotřebou kyslíku v recipientu.

Obsah kyslíku ve vodách v závislosti na výtoku odpadních vod

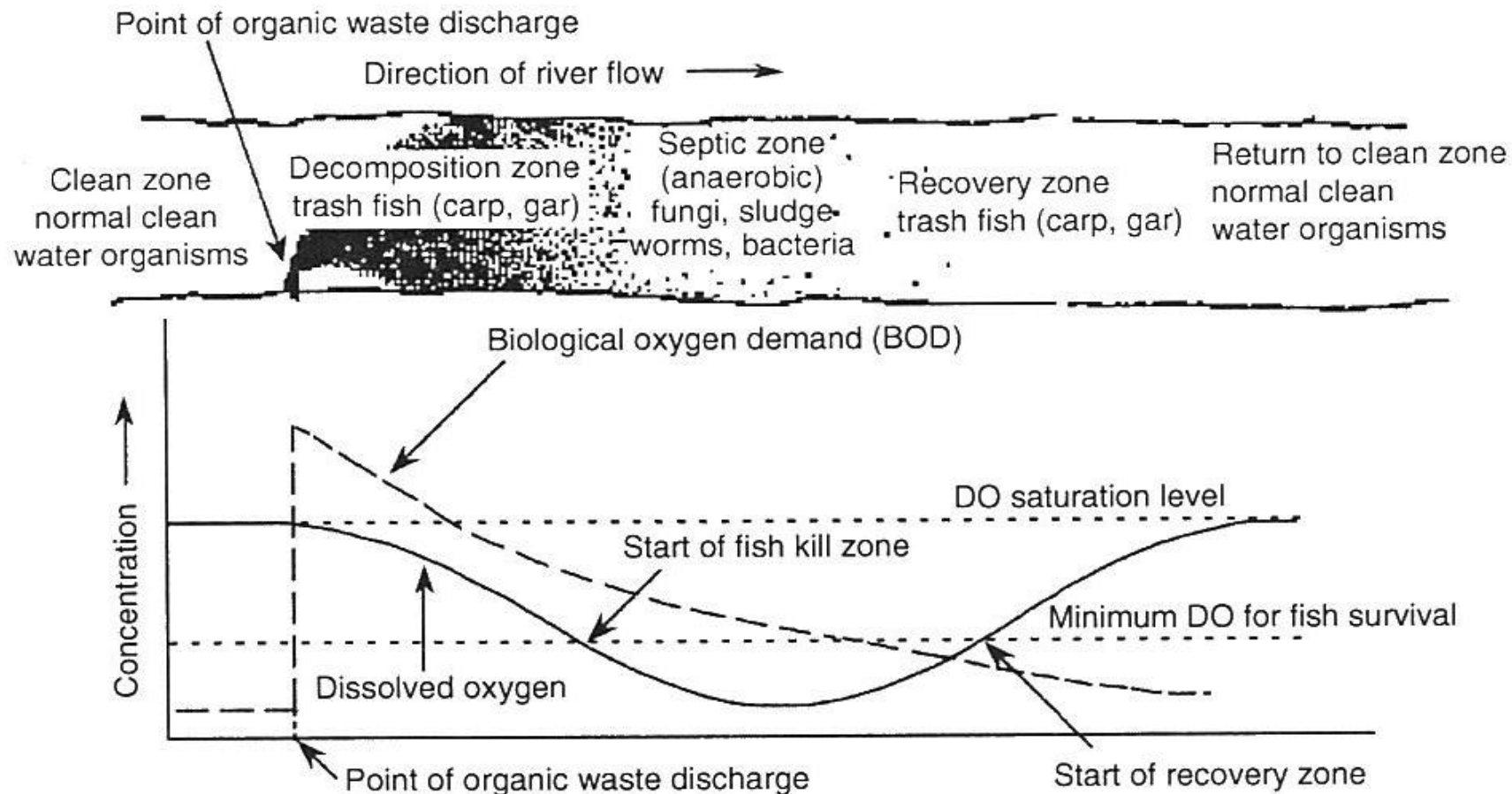

FIGURE 3.6 Dissolved oxygen sag curve caused by discharge of organic wastes into a river.

Samočistící schopnost vody

Obsah rozpuštěného kyslíku [mg.l⁻¹] nebo míra nasycení vody kyslíkem (N) (zavisí na T):

$$N = c / c_r^* \cdot 100$$

Kde:

c = koncentrace rozpuštěného kyslíku [mg.l⁻¹]

c_r = rovnovážná koncentrace rozpuštěného kyslíku [mg.l⁻¹]

Zvýšení teploty vede ke zvýšení kyslíkového deficitu –
zpomalení nebo až zastavení biochemických aerobních procesů
– zákaz vypouštění OV s T > 30 °C.

Samočistící schopnost vody

Znečišťující látky ovlivňující kyslíkovou bilanci:

- ↪ **Látky rozpuštěné a nerozpuštěné (nesedimentující) ovlivňující kyslíkovou bilanci vody**
- ↪ **Nerozpustné látky sedimentující**
- ↪ **Toxické látky**

Znečišťující látky mohou spotřebovávat kyslík chemickou nebo biologickou cestou.

Samočistící schopnost vody

Chemická spotřeba kyslíku (CHSK) – množství kyslíku, které se spotřebuje na oxidaci oxidujících se látek přítomných ve vodách – oxidovatelnost organických látek dvojchromanem draselným v silně kyselém prostředí za katalýzy Ag_2SO_4

Biochemická spotřeba kyslíku (BSK) – množství kyslíku potřebné na biochemickou stabilizaci organických látek;

Samočistící schopnost vody

BSK₅ – pětidenní biochemická spotřeba kyslíku – množství kyslíku spotřebovaného mikroorganismy během 5 dnů na rozklad (mineralizaci) organických látek za aerobních podmínek (BSK₂₀).

Organické látky – potrava pro heterotrofní bakterie – část aerobní asimilace – zisk E, část syntéza biomasy.

Asimilace – spotřebovává se kyslík, produkce CO₂ a H₂O.

BSK – množství kyslíku je úměrné množství přítomných rozložitelných organických látek – odhad stupně znečištění OV.

Samočistící schopnost vody

Organická látka - spotřebována při dostatečném přísunu kyslíku asi za 20 dnů - sleduje se z praktických důvodů **BSK₅**.

Přepočet BSK₅ na BSK₂₀:

- ↪ pomocí tabulek,
- ↪ ČOV - BSK₅ při 20 °C $\cong$ 68 % BSK₂₀,
- ↪ přepočet podle vztahu:

$$L_t / L = 10^{-k * t}$$

kde:

L = původní BSK odpadní vody

L_t = výsledná BSK po dokončení rozkladného procesu

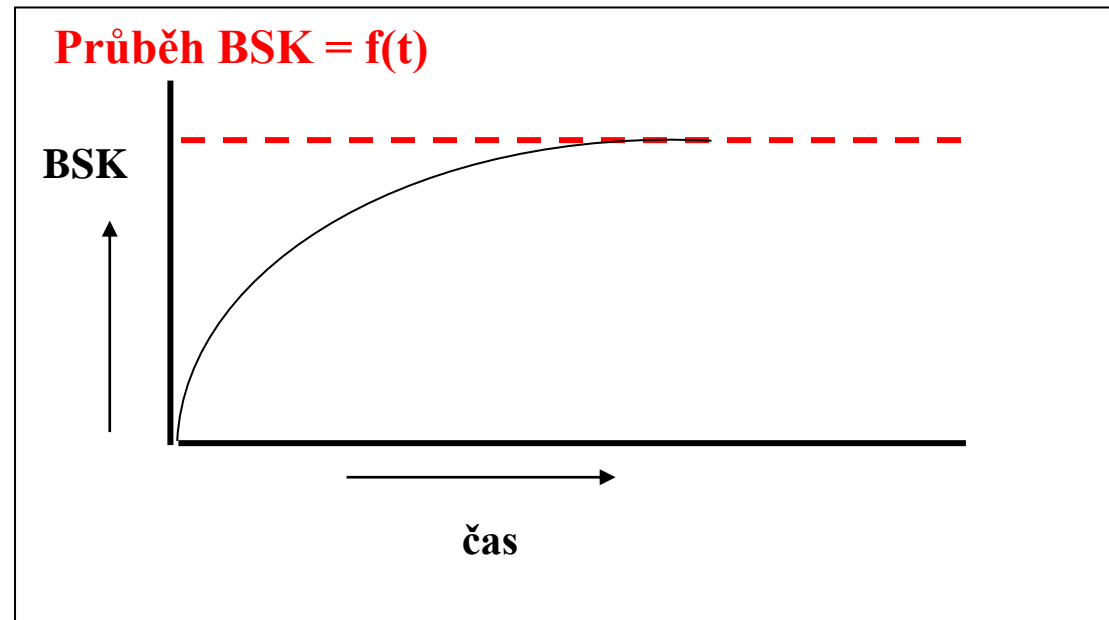
k = součinitel závislý na druhu OV - splaškové OV = 0,1

t = počet dnů

Samočistící schopnost vody

Lagové stádium - buňka má ve své struktuře konstitutivní enzymatický systém, který je schopen organickou látku rozložit.

Některé mikroorganismy jej nemají, ale buňka je schopna si tento systém vybudovat (adaptivní enzymy) $\Rightarrow$ počáteční fáze zpomaleného růstu.

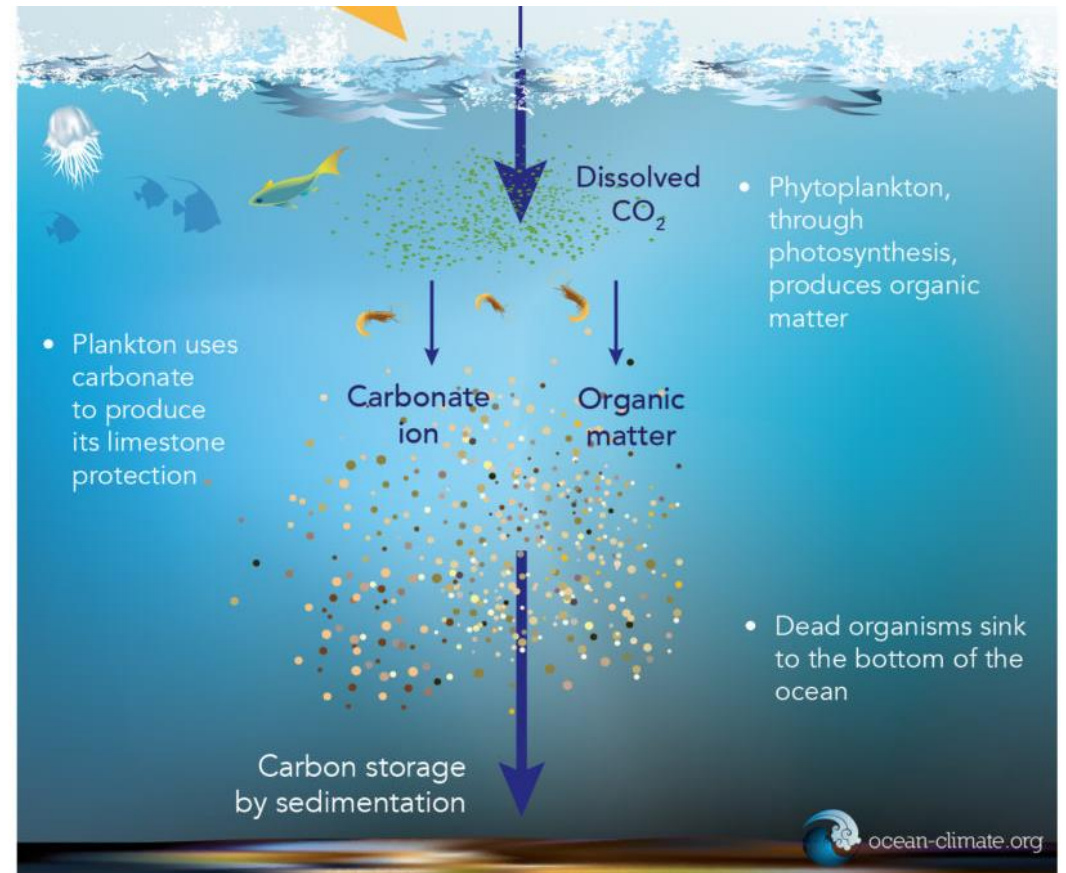
Samočistící schopnost vody

BSK : CHSK - odhad zastoupení biologicky rozložitelných látek ve vodě ⇒ čím je hodnota vyšší, tím jsou přítomné organické látky biologicky snáze rozložitelné
⇒ **vyhodné biologické čištění - hranice použitelnosti**
BKS : CHSK = 0,5.

Saprobita - souhrn vlastností vodního prostředí - biologický stav - vyvolaný znečištěním vody (přírodním, antropogenním) biochemicky rozložitelnými látkami.

Stanovuje se analýzou společenstev - určení druhů žijících (nebo chybějících) na dané lokalitě.

Oxid uhličitý ve vodě a acidita vody

Rozpustnost CO₂ ve vodě ze vzduchu

ROZPUSTNOST O₂, CO₂, VE VODĚ ZE VZDUCHU:

(vzduch nasycený vodní parou)

[Tlak =
100 kPa]

TEPLOTA [°C]

Množství plynu
[mg/l]

0   10   20   30

KYSLÍK   14,7   11,3   9,0   7,6

OXID UHLIČITÝ   1,22   0,85   0,62   0,47

- plynný oxid uhličitý je ve vodě snadno rozpustný (cca 200x lépe než kyslík) :
- proto je ho ve vodě relativně více než v ovzduší
- v atmosféře 0,033 % CO₂
- ve vodě za (norm.) tlaku 101 kPa a 0,033 % nad vodou je 100 % nasycení vody oxidem uhličitým v závislosti na teplotě (Henryho zákon)

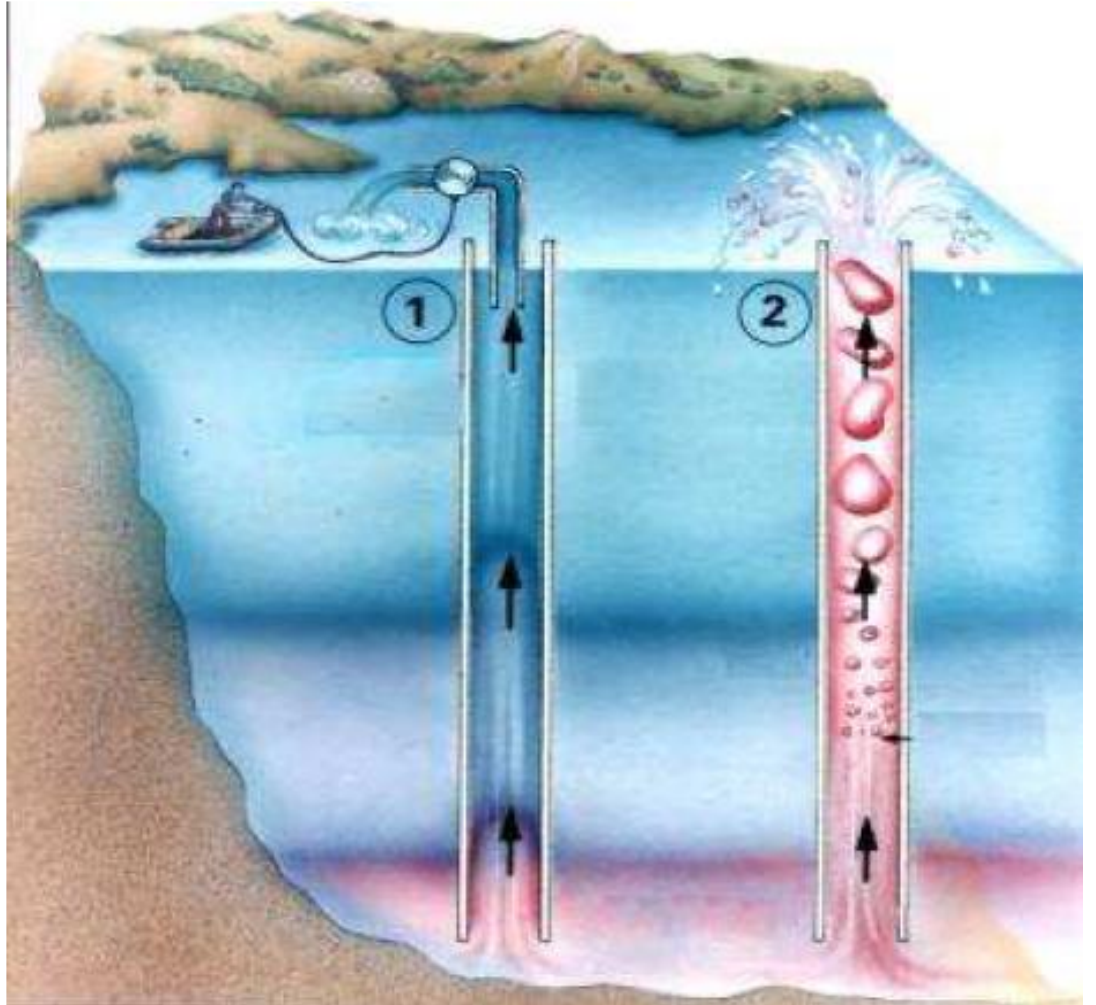
- kromě rozpouštění CO_2 z atmosféry dodávají další CO_2 do vody dýchající organismy, rozklad organických látek a též srážková voda prošlá půdními horizonty s vyšším obsahem CO_2 než je v atmosféře
- malá část rozpuštěného CO_2 reaguje s vodou na kyselinu uhličitou – jen částečně disociovanou –uhličitanová rovnováha
- ve vodě jsou nejvíce přítomny rozpustné ionty hydrogenuhličitanové

Volný oxid uhličitý ve vodách

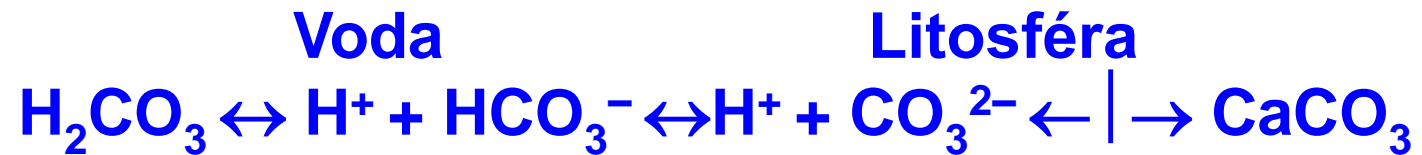
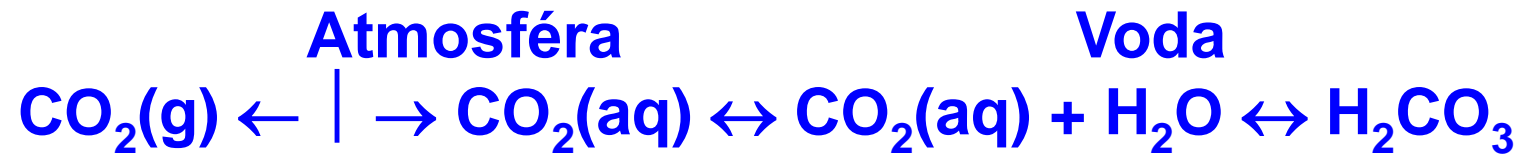
- plynný oxid uhličitý rozpuštěný ve vodě (podle její teploty) se označuje jako volný čili agresivní oxid uhličitý
- vyskytuje se ve vodách s vysokou uhličitánovou tvrdostí, též u dna mělkých a v hypolimniu stratifikovaných vod (z rozkladu organ. látek)
- v sopečných oblastech může unikat z hornin pod jezerem a zdola sytit vody jezera
- tak vznikají t.zv. „killer lakes“

K odstranění oxidu uhličitého z monimolimnia stačí do hloubky ponořit trubici a odčerpat z ní horní vrstvu vody odpovídající mixolimniu - pak už tlak plynů žene vodu potrubím nahoru bez čerpání

Oxid uhličitý, CO₂

Oxid uhličitý, CO₂

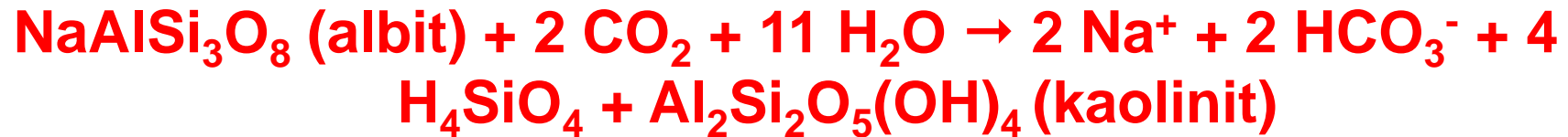
Původ:

- ↪ **Atmosférický** – neznečištěný vzduch – 0,03 obj. % CO₂
- ↪ **Biogenní** – aerobní a anaerobní rozklad organických látek
- ↪ **Hlubinný** – magma, termický rozklad uhličitanových minerálů, rozklad uhličitanových minerálů kyselými vodami

Hydrogenuhlíčitany, HCO₃⁻

Vznik:

Chemické zvětrávání hlinitokřemičitanů:

Reakcí uhličitánových minerálů (kalcit) a CO₂:

Uhličitaný, CO_3^{2-}

- ↪ **Nízké koncentrace v přirozených vodách** – srážení málo rozpustných uhličitanů kovů – CaCO_3
- ↪ **Vyšší koncentrace pouze při $\text{pH} > 8,3$** – například při intenzivní fotosyntetické asimilaci CO_2 fytoplanktonem, v OV z textilního průmyslu, cukrovarů atd.

Formy výskytu CO_2

Volný oxid uhličitý (H_2CO_3^*) – oxid uhličitý rozpuštěný ve vodě

- ↪ **Volně hydratované molekuly CO_2 (aq)**
- ↪ **Nedisociovaná H_2CO_3 (< 1 % rozpuštěného CO_2)**
  - $\text{CO}_2(\text{g}) + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{CO}_3 \quad \log K_0 = -1,47$
  - $\text{H}_2\text{CO}_3^* + \text{H}^+ \rightarrow \text{HCO}_3^- \quad \log K_1 = -6,35$
  - $\text{HCO}_3^- \rightarrow \text{H}^+ + \text{CO}_3^{2-} \quad \log K_2 = -10,33$

Formy výskytu CO₂

Vázaný oxid uhličitý = $c(\text{HCO}_3^-) + c(\text{CO}_3^{2-})$

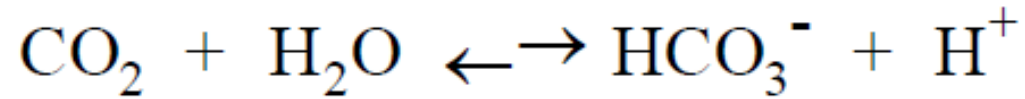
Celkový oxid uhličitý – $c(\text{CO}_2)_T$

$$c(\text{CO}_2)_T = c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) + c(\text{HCO}_3^-) + c(\text{CO}_3^{2-}) = c(\text{C}_{\text{anorg}}) = c(\text{TIC})$$

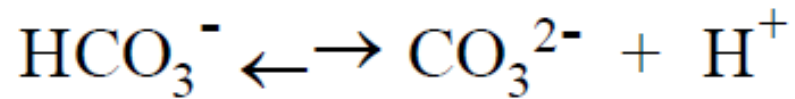
$$1 \text{ mol CO}_2 = 1 \text{ mol HCO}_3^- = 1 \text{ mol CO}_3^{2-} = 1 \text{ mol C}$$

$$1 \text{ mg C} = 3,66 \text{ mg CO}_2 = 5,08 \text{ mg HCO}_3^- = 5,00 \text{ mg CO}_3^{2-} = 83,26 \text{ } \mu\text{mol C}$$

Uhličitanový systém

$$K_{a1} = \frac{[\text{H}^+][\text{HCO}_3^-]}{[\text{CO}_2]} = 4.45 \times 10^{-7} \quad \text{p}K_{a1} = 6.35$$

$$K_{a2} = \frac{[\text{H}^+][\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{HCO}_3^-]} = 4.69 \times 10^{-11} \quad \text{p}K_{a2} = 10.33$$

Uhličitanový systém (CO_2 - HCO_3^- - CO_3^{2-})

Nejvýznamnější protolytický
systém přírodních vod.

Ovlivňuje hodnotu pH,
neutralizační a tlumivou
kapacitu, agresivitu a
inkrustační účinky vody.

Distribuční diagram uhličitanového systému

pH 6,35 – rovnovážná koncentrace

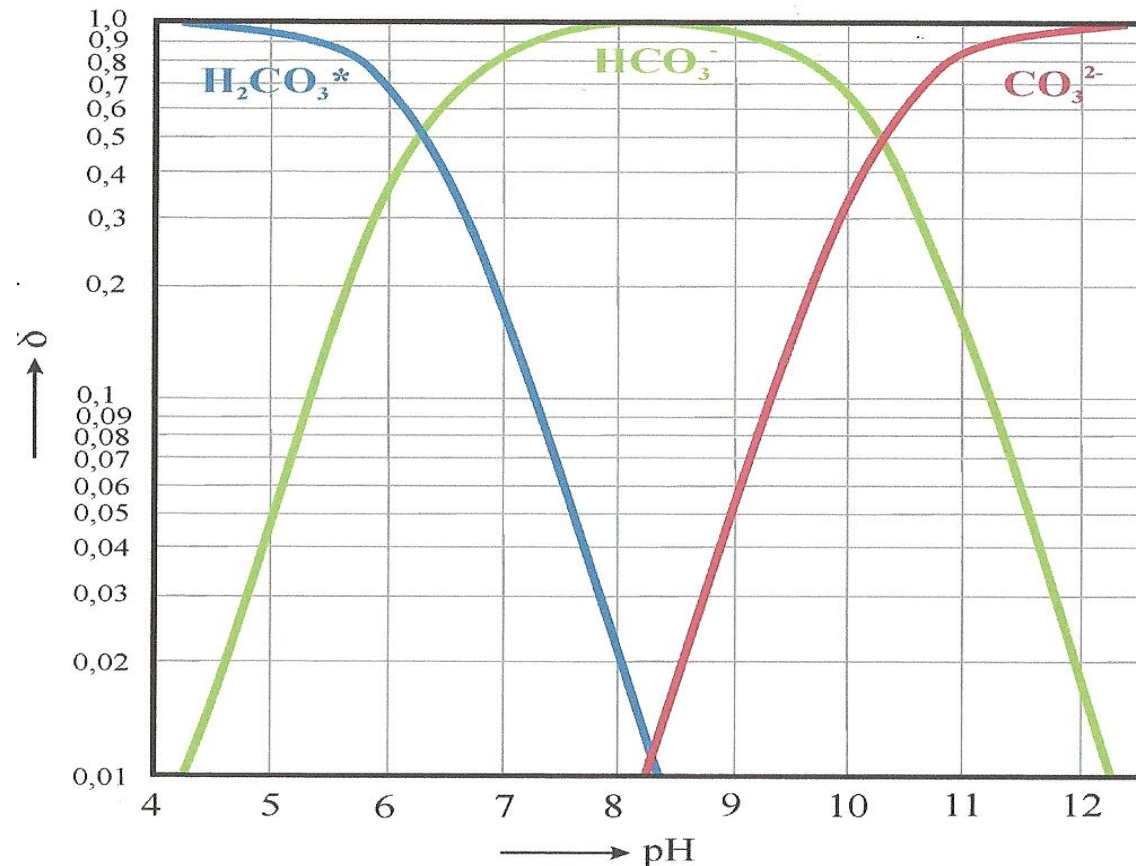
H_2CO_3^* a HCO_3^-

pH 10,33 – rovnovážná koncentrace

HCO_3^- a CO_3^{2-}

pH 8,3 – maximální koncentrace

HCO_3^-

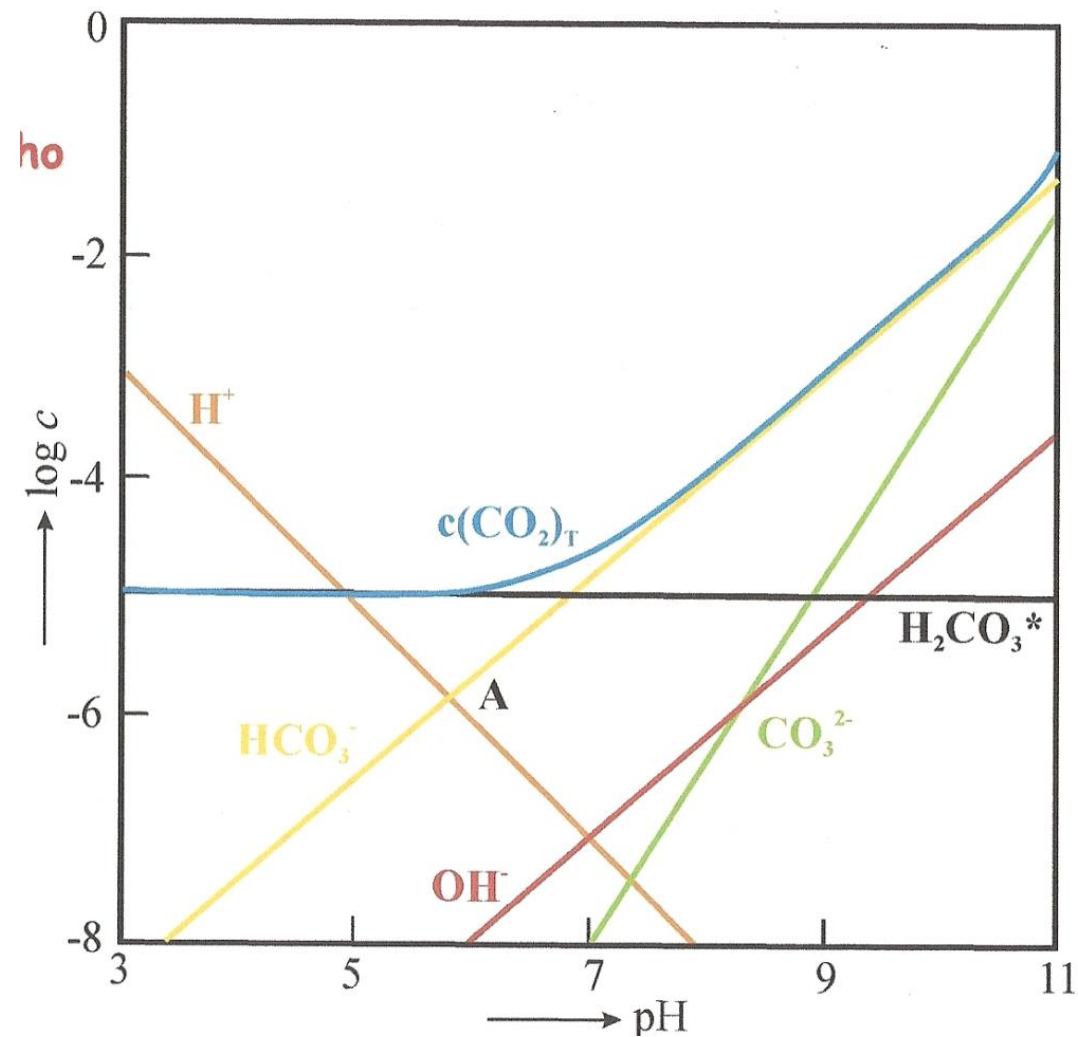
Uhličitanový systém (CO_2 - HCO_3^- - CO_3^{2-})

Distribuční diagram otevřeného uhličitanového systému

$P(\text{CO}_2) = 30 \text{ Pa}$
 $T = 25 \text{ °C}$

Otevřený uhličitanový systém

- ↪ Výměna CO_2 mezi kapalnou a plynnou fází
- ↪ Konstantní koncentrace $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*)$

Výskyt CO₂ ve vodách

Volný CO₂

Ve vodách s pH < 8,3

Vertikální stratifikace volného CO₂ ve stojatých vodách je dána vlivem fotosyntetické asimilace a disimilace planktonních mikroorganismů.

↳ **Epilimnion** – nízké koncentrace až celkové vyčerpání, nárůst pH do alkalické oblasti – při celkovém vyčerpání až nad pH 8,3

↳ **Hypolimnion** – vyšší koncentrace – 20 mg l⁻¹ i více

Při intenzivním výskytu fytoplanktonu se objevují výkyvy koncentrace volného CO₂ a pH v průběhu dne:

Světelná fáze dne – fotosyntetická asimilace – vyčerpání volného CO₂, nárůst hodnoty pH

Tmavá fáze dne – disimilace – uvolnění CO₂ – pokles hodnoty pH

Výskyt CO₂ ve vodách

Hydrogenuhlíčitany

- ↪ Společně se sírany a chloridy jsou **nejčastějšími ionty** přírodních vod
- ↪ Vyskytují se jako **jednoduché ionty HCO₃⁻** nebo **iontové asociáty**, například [CaHCO₃]⁺, [MgHCO₃]⁺, [NaHCO₃]⁰
- ↪ **Zahříváním vody** dochází k jejich postupnému rozkladu:

Výskyt CO₂ ve vodách

Uhličitany

- ↪ **Velmi nízké koncentrace** (analyticky nezjistitelné) – při rozkladu hydrogenuhličitanů **okamžitě reagují s kovy** – nejčastěji jako CaCO₃
- ↪ **Vyšší výskyt pouze v eutrofizovaných vodách** – vyčerpání volného CO₂ – posun uhličitanové rovnováhy ke tvorbě uhličitanů – zvýšení pH nad 8,3 – srážení CaCO₃
- ↪ **Výskyt jako jednoduché ionty CO₃²⁻ nebo iontové asociáty** jako jsou například [CaCO₃(aq)]⁰, [MgCO₃(aq)]⁰

Výskyt CO₂ ve vodách – vliv pH

Hodnota pH

Hodnota pH, neutralizační a tlumivá kapacita vody je ovlivňována chemickými a biochemickými pochody

Přímý vliv – uvolňování nebo spotřeba H⁺ nebo OH⁻

Nepřímý vliv – uvolňování nebo spotřeba H₂CO₃*

pH < 4,5 – přítomnost volných anorganických nebo organických kyselin

pH 4,4 – 9,5 – dáno především uhličitanovou rovnováhou, dále také obsahem organických látek a kationtů podléhajících hydrolýze (Al, Fe, Mn...)

pH > 8,3 – vedle HCO₃⁻ také CO₃²⁻

pH > 10,00 – významný vliv OH⁻

Výskyt CO₂ ve vodách – vliv pH

Procesy snižující hodnotu pH a KNK_{4,5}

1) Hydrolýza iontů kovů

2) Oxidace Fe a Mn

3) Oxidace sulfidů a sulfidických rud

4) Nitrifikace

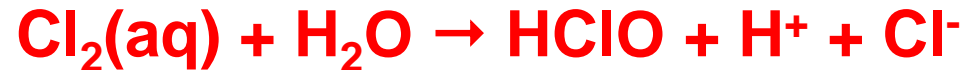
Výskyt CO₂ ve vodách – vliv pH

Procesy snižující hodnotu pH a KNK_{4,5} /II

5) Vylučování uhličitanů

6) Chlorace vody

7) Respirace (disimilace, aerobní biologický rozklad)

8) Methanogeneze (anaerobní biologický rozklad)

9) Adsorpce kationtů na hydratovaných oxidech a hlinitokřemičitanech

Výskyt CO₂ ve vodách – vliv pH

Procesy zvyšující hodnotu pH a KNK_{4,5} /II

1) Redukce Fe a Mn

2) Redukce síranů

3) Zvětrávání (hydrolýza) hlinitokřemičitanů

4) Denitrifikace

5) Fotosyntéza (asimilace)

6) Adsorpce aniontů na hydratovaných oxidech a hlinitokřemičitanech

Neutralizační (acidobazická) kapacita - NK

- ↪ **Schopnost vody vázat** vodíkové nebo hydroxidové ionty
- ↪ **Obecná vlastnost** všech vod způsobená různými protolytickými systémy
- ↪ **V přírodních vodách dominuje uhličitanový systém**

NK (mmol l⁻¹) – množství silné jednosytné kyseliny nebo silné jednosytné zásady, které spotřebuje 1 litr vody k dosažení určité hodnoty pH

KNK – kyselinová neutralizační kapacita – titrace kyselinou

ZNK – zásadová neutralizační kapacita – titrace zásadou

$$NK = \int_{pH_1}^{pH_2} \beta d(pH)$$

β – tlumivá kapacita

pH_1 – počáteční hodnota pH

pH_2 – konečná hodnota pH na konci titrace

Neutralizační (acidobazická) kapacita - NK

Stanovení NK

KNK – titrace jednosytnou kyselinou (HCl) do bodu ekvivalence

ZNK - titrace jednosytnou zásadou (NaOH) do bodu ekvivalence

Bod ekvivalence – hodnota pH, do které se titrace provádí

Tento bod je volen na základě **analytického** nebo **technologického** hlediska

Analytické hledisko

Bod ekvivalence pH = 4,5 a 8,3

Technologické hledisko

**Bod ekvivalence například
pH = 7 – neutralizace OV**

Neutralizační (acidobazická) kapacita - NK

Titrační křivka uhličitánového systému

X – $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) \approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$, $\text{pH} = 4,5$

A - $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = c(\text{HCO}_3^-)$

$\text{pH} = -\log K_1 = 6,35$

Maximální β

0,5 mol OH^- na 1 mol $c(\text{CO}_2)_\text{T}$

Y - $c(\text{HCO}_3^-) \approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$, $\text{pH} = 8,3$

1,0 mol OH^- na 1 mol $\approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$

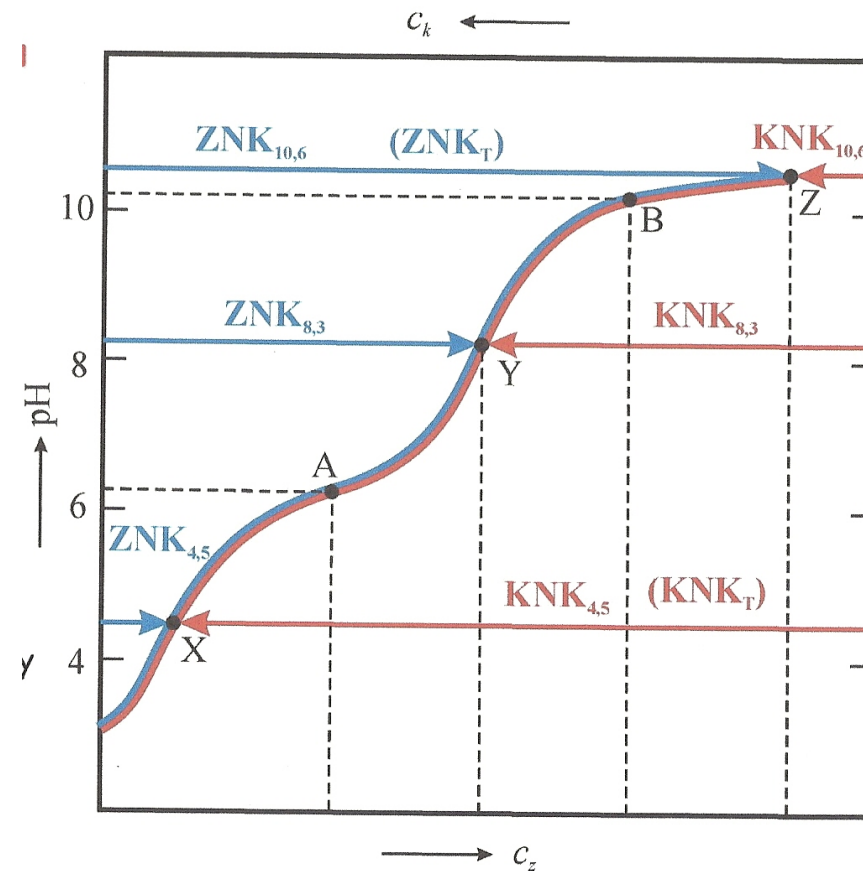
B - $c(\text{HCO}_3^-) = c(\text{CO}_3^{2-})$

$\text{pH} = -\log K_2 = 10,33$

1,5 mol OH^- na 1 mol $\approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$

Z – $c(\text{CO}_3^{2-}) \approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$, $\text{pH} = 10,6$

2,0 mol OH^- na 1 mol $\approx c(\text{CO}_2)_\text{T}$

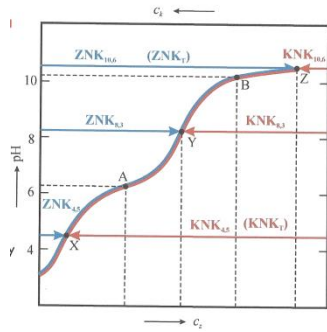
C_k – přídavek silné jednosytné kyseliny

C_z – přídavek silné jednosytné zásady

KNK_T – celková kyselinová NK

ZNK_T – celková zásadová NK

Neutralizační (acidobazická) kapacita - NK

pH bodů ekvivalence je **závislé** na koncentraci celkového $\text{CO}_2 - c(\text{CO}_2)_T$

Se snižující se koncentrací celkového CO_2 se hodnota pH bodu ekvivalence zvyšuje cca o 0,5 na každé 10-ti násobné snížení CO_2

Bod ekvivalence X

KNK – donor protonů / ZNK – akceptor protonů

$$c(\text{H}^+) = c(\text{HCO}_3^-) + 2c(\text{CO}_3^{2-}) + c(\text{OH}^-)$$

$$\text{KNK}_{4,5} = c(\text{HCO}_3^-) + 2c(\text{CO}_3^{2-}) + c(\text{OH}^-)$$

$$\text{ZNK}_{4,5} = c(\text{H}^+) - c(\text{OH}^-) - c(\text{HCO}_3^-) - 2c(\text{CO}_3^{2-}) \approx c(\text{H}^+)$$

Bod ekvivalence Y

$$c(\text{H}^+) + c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = c(\text{CO}_3^{2-}) + c(\text{OH}^-)$$

$$\text{KNK}_{8,3} = c(\text{CO}_3^{2-}) + c(\text{OH}^-) - c(\text{H}^+) - c(\text{H}_2\text{CO}_3^*)$$

$$\text{ZNK}_{8,3} = c(\text{H}^+) + c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) - c(\text{CO}_3^{2-}) - c(\text{OH}^-)$$

Bod ekvivalence Z – není inflexní bod – uplatňuje se již tlumivá kapacita čisté

vody

$$c(\text{H}^+) + 2c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) + c(\text{HCO}_3^-) = c(\text{OH}^-)$$

$$\text{KNK}_{10,6} = c(\text{OH}^-) - c(\text{H}^+) - 2c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) - c(\text{HCO}_3^-) \approx c(\text{OH}^-)$$

$$\text{ZNK}_{10,6} = c(\text{H}^+) + 2c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) + c(\text{HCO}_3^-) - c(\text{OH}^-)$$

KNK_{4,5} = celková kyselinová neutralizační kapacita (KNK_T)

ZNK_{10,6} = celková zásadová neutralizační kapacita (ZNK_T)

Vody s pH < 4,5 také $\text{ZNK}_{4,5}$
Vody s pH > 8,3 také $\text{NK}_{8,3}$

Karbonátový systém

TABLE 3.1
pH Dependence of Carbonate Fractions

pH	Fraction as CO_2	Fraction as HCO_3^-	Fraction as CO_3^{2-}
$\ll 6.35$	Essentially 1.00	Essentially 0	Essentially 0
6.35	0.50	0.50	Essentially 0
$\frac{1}{2}(6.35 + 10.33) = 8.34$	0.01	0.98	0.01
10.33	Essentially 0	0.50	0.50
$\gg 10.33$	Essentially 0	Essentially 0	Essentially 1.00

Note: Data from Figure 3.2.

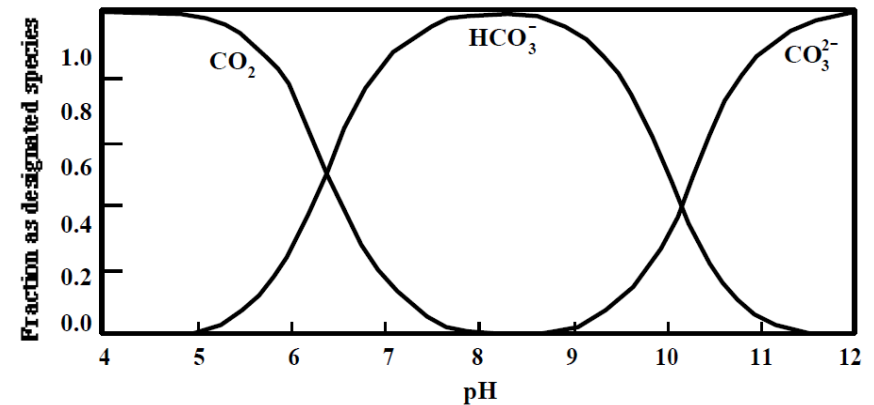

Figure 3.8. Distribution of species diagram for the $\text{CO}_2\text{-HCO}_3^-\text{-CO}_3^{2-}$ system in water.

Tlumivá kapacita vody - β

Schopnost vody tlumit změny hodnoty pH po přidavku kyselin nebo zásad

$$\beta = dc_z / dpH = - dc_k / dpH$$

C_z – přidavek silné jednosytné zásady [mol l⁻¹]

C_k – přidavek silné jednosytné kyseliny [mol l⁻¹]

β_T – celková tlumivá kapacita vody = součet dílčích tlumivých kapacit jednotlivých systémů – nejčastěji uhličitanový tlumivý systém a tlumivá kapacita vody (silně kyselá a silně alkalická pH)

$$\beta_T = \beta_{H_2O} + \beta_{H_2CO_3} + \beta_{HCO_3^-}$$

Další tlumivé systémy – křemičitany, fosforečnany, boritany, sulfidy, $NH_3 - NH_4^+$, organické kyseliny, proteiny

Tlumivá kapacita vody - β

Průběh tlumivé kapacity čisté vody a uhličitanového systému

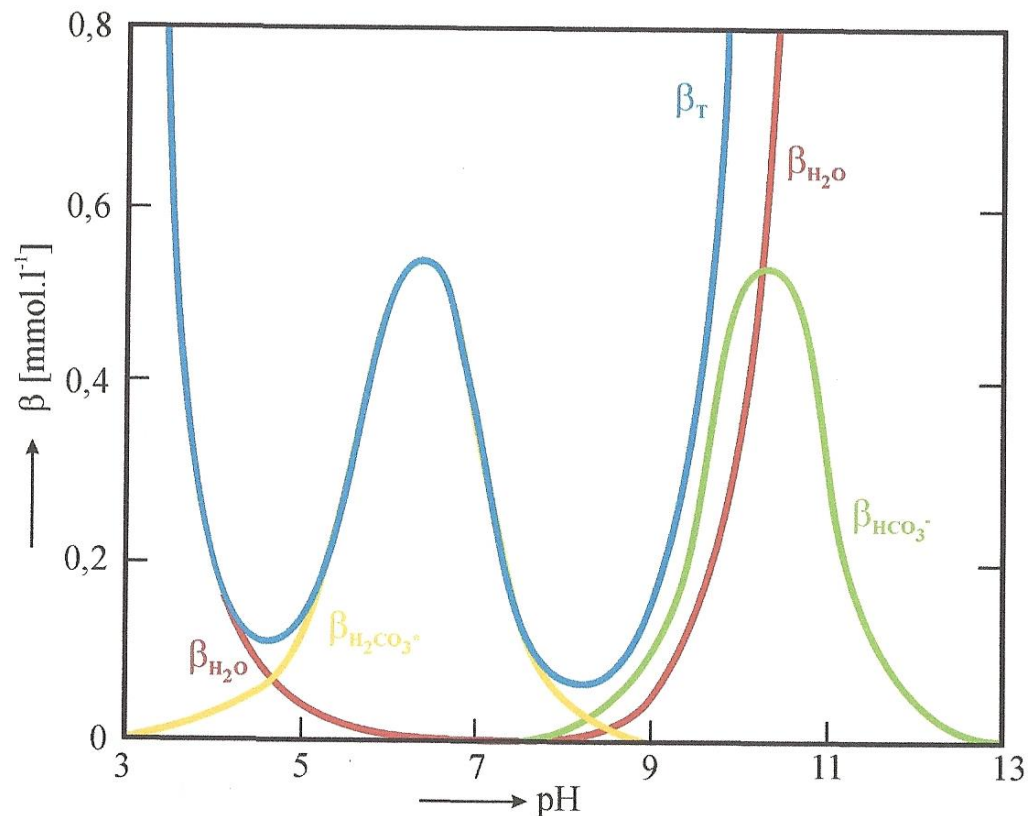
Maximální β :

1) $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = c(\text{HCO}_3^-)$
 $\text{pH} = -\log K_1 = 6,35$

2) $c(\text{HCO}_3^-) = c(\text{CO}_3^{2-})$
 $\text{pH} - \log K_2 = 10,33$ –
neprojeví se – zcela
překryto velkou tlumivou
kapacitou čisté vody

Minimální β :

$c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = c(\text{CO}_3^{2-})$
 $\text{pH} = -0,5 \log K_1 * K_2 = 8,30$

Vápenato-uhličitanová rovnováha

Využívá se při **hodnocení** agresivních a inkrustujících účinků, řízení odkyselování a rekarbonizace atd.

Je dána koncentracemi H_2CO_3^* , HCO_3^- , CO_3^{2-} , Ca^{2+} , H^+ , OH^-

K řešení je možné využít rovnice:

1) Disociačních konstant K_1 a K_2 kyseliny uhličitě

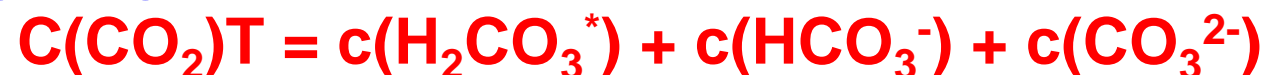
2) Součinu rozpustnosti $\text{CaCO}_3(\text{s}) - K_S$

3) Iontového součinu vody – K_w

4) Elektroneutrality

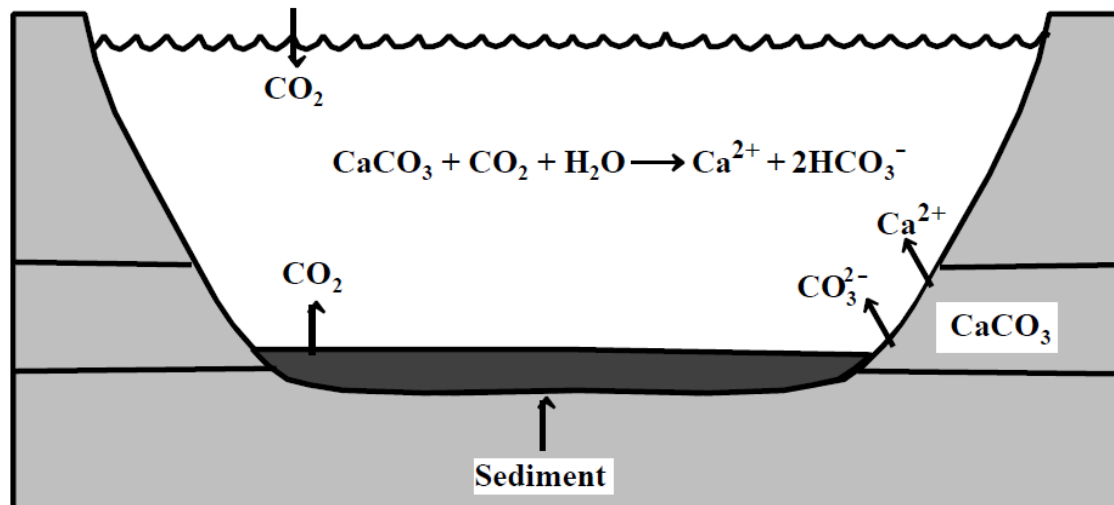
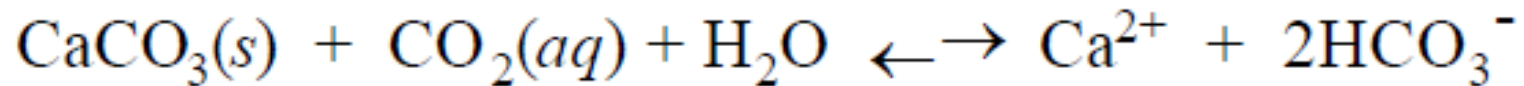
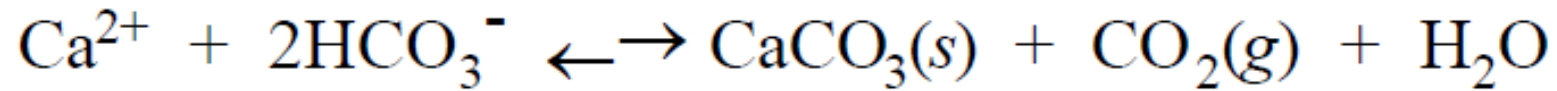
5) Analytických koncentrací

Dále závisí na teplotě a iontové síle vody.

Vápenato-uhličitanová rovnováha

Vápenato-uhličitanová rovnováha

Rovnice vápenato-uhličitanové rovnováhy:

$$K_A = K_1 * K_S / K_2 = 10^{-4,345} \text{ (T = 25 °C)}$$

$$K_B = K_S / K_2 = 10^{2,01} \text{ (T = 25 °C)}$$

Rovnovážný oxid uhličitý – $c_r(\text{H}_2\text{CO}_3^*)$ – volný oxid uhličitý, který je v rovnováze s $c(\text{Ca}^{2+})$ a $c(\text{HCO}_3^-)$

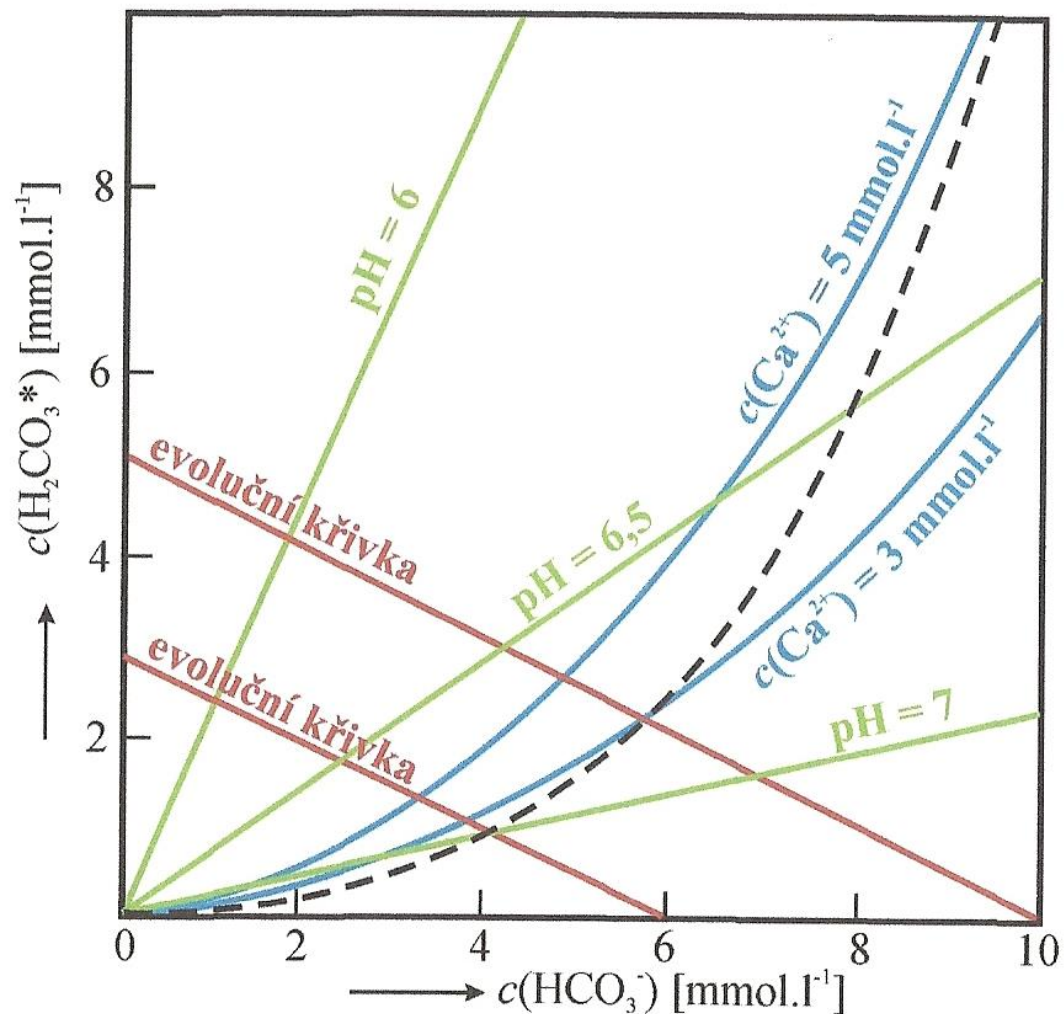
$c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) < c_r(\text{H}_2\text{CO}_3^*)$ - vylučování CaCO_3 z vody - **inkrustace**

$c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) > c_r(\text{H}_2\text{CO}_3^*)$ rozpouštění CaCO_3 – **agresivita**

Stabilní voda – nevylučuje se ani se nerozpouští CaCO_3

Stabilizace vody – úprava do vápenato-uhličitanové rovnováhy

Proběh rovnovážných křivek vápenato-uhličitanové rovnováhy

- rovnovážná křivka
 $c_r(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = (K_A)_e^{-1} \cdot c(\text{Ca}^{2+}) \cdot c^2(\text{HCO}_3^-)$
- - Tillmansova rovnovážná křivka
 (předpoklad: $2 c(\text{Ca}^{2+}) = c(\text{HCO}_3^-)$)
 $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = \frac{1}{2(K_A)_e} \cdot c^2(\text{HCO}_3^-)$
- evoluční křivka
 (= křivka konstantních vlastností)
 $2c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) + c(\text{HCO}_3^-) = \text{konst.}$
- křivka konstantních hodnot pH
 $c(\text{H}_2\text{CO}_3^*) = \frac{c(\text{H}^+)}{(K_1)_e} \cdot c(\text{HCO}_3^-)$

Vápenato-uhličitanová rovnováha

Index nasycení (Langelierův, saturační) – I_s

$$I_s = \text{pH} - \text{pH}_s$$

pH – naměřená hodnota pH vody

pH_s – saturační (rovnovážná) hodnota pH, tj. pH vody, kterého by dosáhla, kdyby při daném složení byla v rovnováze

$$\text{pH} = \log K_B - \log c(\text{Ca}^{2+}) - \log c(\text{HCO}_3^-)$$

Zdánlivá (fiktivní) hodnota pH_s' - rozpouštění nebo vylučování CaCO_3 je doprovázeno změnou koncentrací Ca^{2+} a HCO_3^- a iontové síly roztoku, do rovnice pro výpočet hodnoty pH_s se však dosazují původní (naměřené) hodnoty těchto iontů

Agresivní vody - $\text{pH} < \text{pH}_s$

Vápenato-uhličitanová rovnováha

$I_s < 0$ – voda je agresivní, rozpouští CaCO_3

$I_s = 0$ – voda se nachází ve vápenato-uhličitanové rovnováze (hodnoty od -0,05 do 0,05 se obvykle považují za rovnovážný stav)

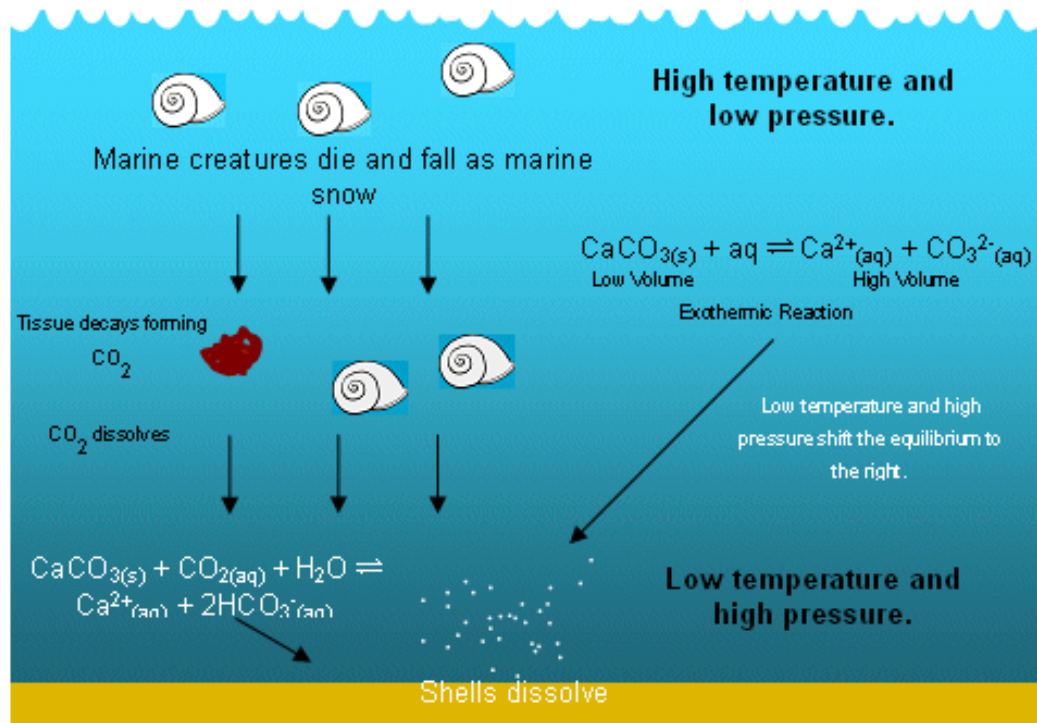
$I_s > 0$ – voda je inkrustující, vylučuje CaCO_3

Ryznarův index stability – RI_s

$$RI_s = 2 \text{pH}_s - \text{pH} = \text{pH} - 2 I_s$$

Vápenato-uhličitanová rovnováha

- Na dně oceánu nejsou žádné mušle; všechny se rozpustily v době, kdy dosáhly nízkých teplot a vysokých tlaků.
- To znamená, že útesy uhličitanu vápenatého musely vzniknout v mělkých mořích; je pravděpodobné, že voda byla také teplá a tropická.

Hlavní antropogenní hrozby ve vodách

Přímé

Nepřímé

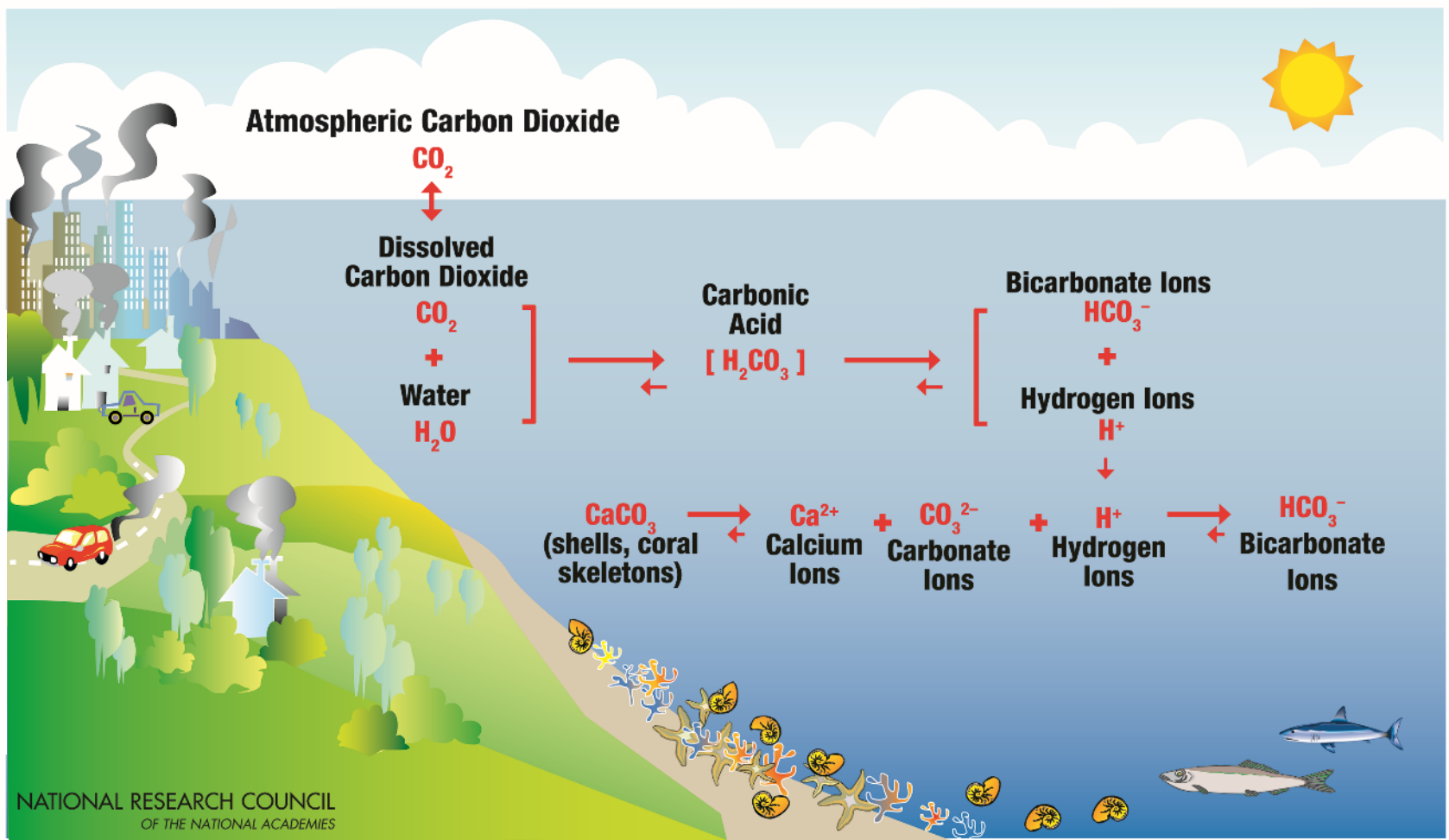
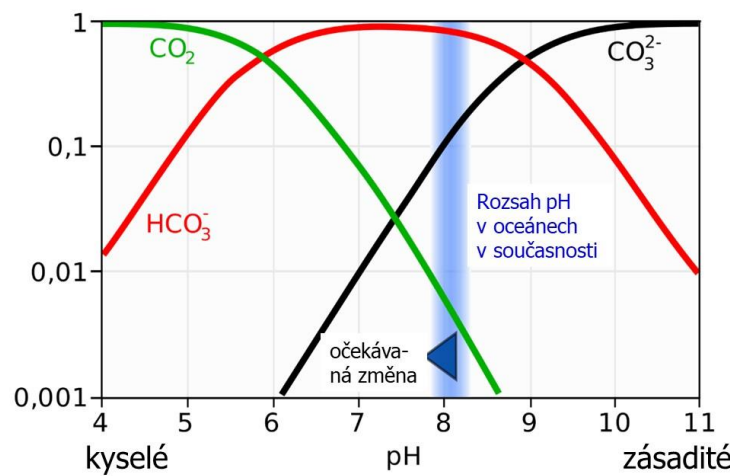

Dopady

Globální problém: Acidifikace oceánu

Oceány pohlcují oxid uhličitý z atmosféry, a proto stoupá jejich acidita.

Podíl koncentrace

NATIONAL RESEARCH COUNCIL OF THE NATIONAL ACADEMIES

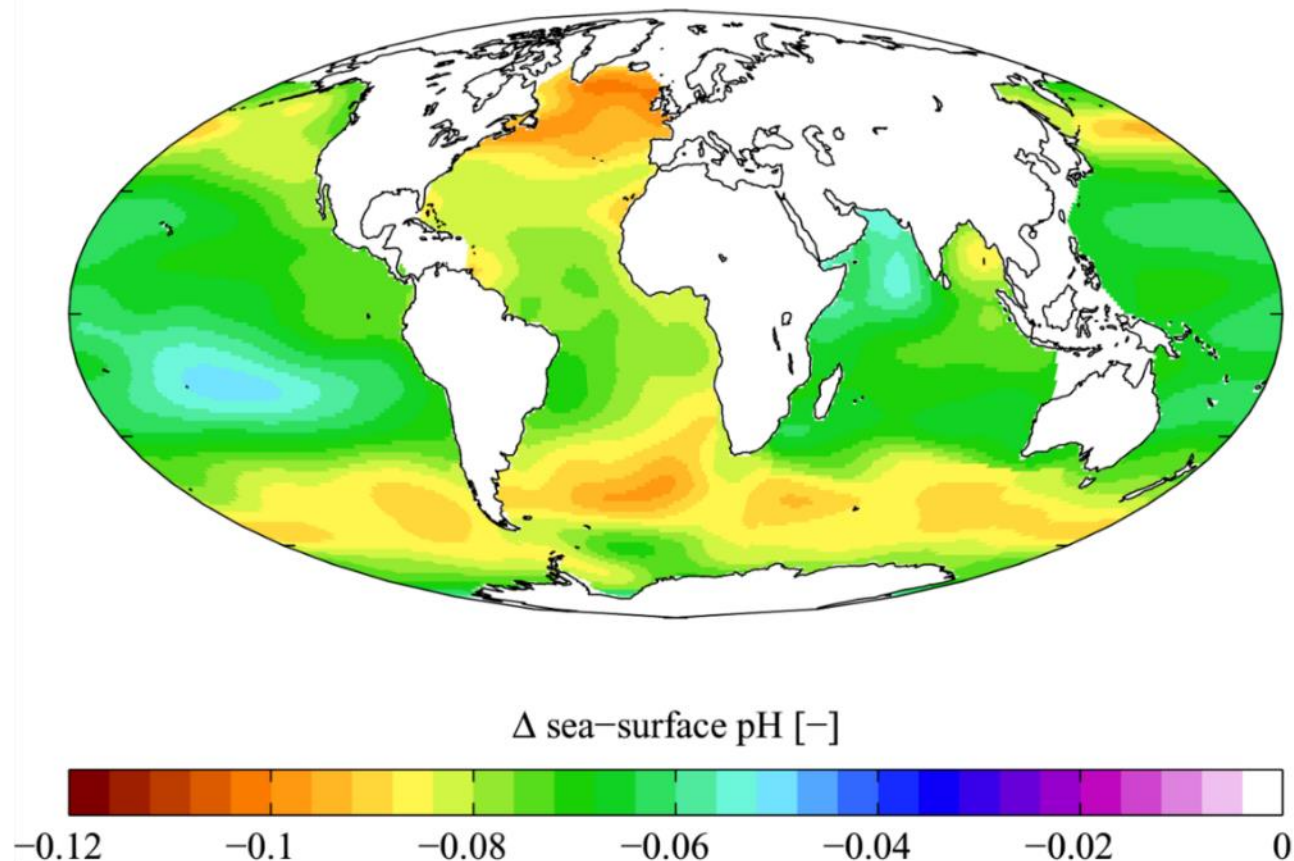

Globální problém: Acidifikace oceánu

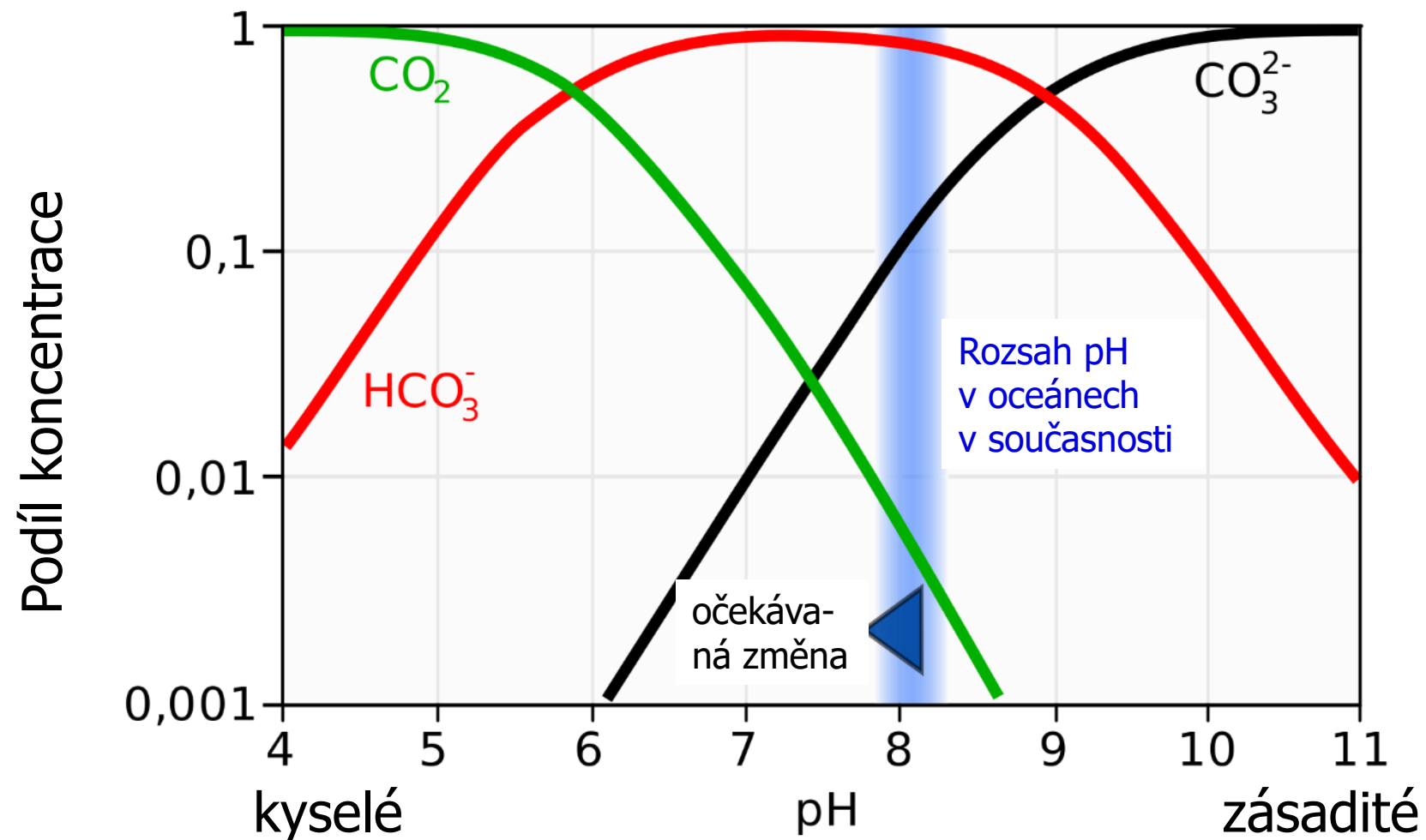
Odhaduje se, že průměrné pH mořské vody pokleslo od roku 1750 z 8.19 to 8.05,

co znamená 30% nárůst acidity.

Acidifikace může způsobit zásadní narušení fungování mořských ekosystémů.

Acidifikace oceánu

Tvrdost vody

Nejednotné definice:

- a) **Technologické hledisko** – tvrdost vody = koncentrace všech iontů kovů s vyšším nábojovým číslem, které se nepříznivě projevují v provozních vodách
- b) **Analytické hledisko** – tvrdost vody = součet látkových koncentrací buď $\text{Ca}+\text{Mg}+\text{Sr}+\text{Ba}$ nebo jen $\text{Ca}+\text{Mg}$ – možno stanovit klasickou komplexometrickou metodou

Používala se i tvrdost chloridová, síranová a dusičnanová – chybné přičleňování aniontů ke kationtům nebo tvrdost přechodná, stálá, uhličitanová a neuhličitanová – zastaralé, dnes se již nepoužívá.

Alternativní vyjadřování tvrdosti vody:

Německý stupeň ($^{\circ}\text{něm.}$, $^{\circ}\text{DH}$, $^{\circ}\text{dH}$) = koncentrace 10 mg CaO nebo 7,2 mg MgO v 1 l vody

Anglický stupeň ($^{\circ}\text{Clark}$) = c 14,3 mg CaCO_3 v 1l vody (1 grain CaCO_3 per imperial gallon)

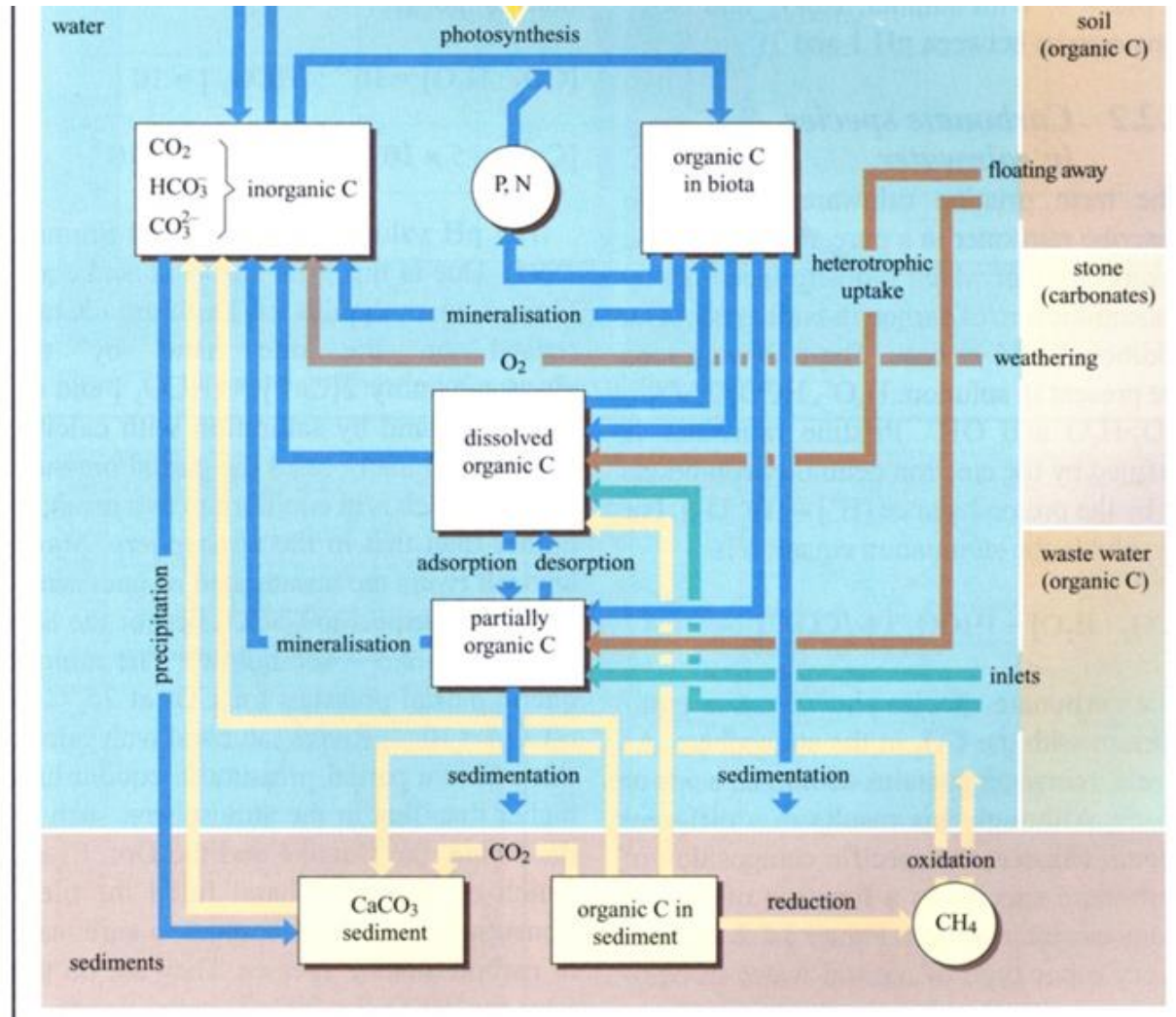
Francouzský stupeň = c 10 mg CaCO_3 v 1 l vody

Americký stupeň = c 1 mg CaCO_3 v 1 l vody

Miligramekvivalenty (milivaly, mval) v 1 l vody

Přepočít: 1 mmol l^{-1} = 2 mval l^{-1} = 5,6 $^{\circ}\text{něm}$ = 7,02 ; $^{\circ}\text{angl}$ = 10 $^{\circ}\text{franc}$ = 100 $^{\circ}\text{amer}$

Výskyt forem uhlíku ve vodním tělese

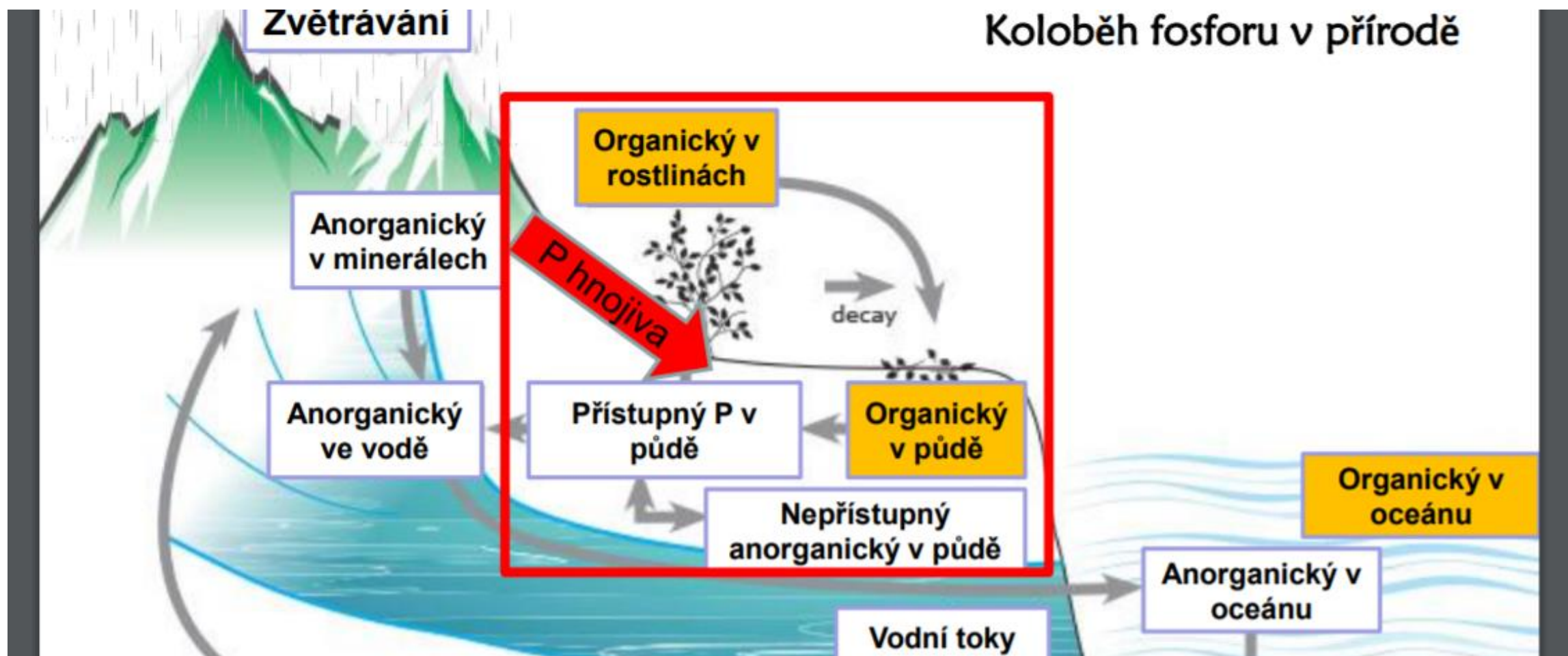

Živiny (nutrienty) ve vodách

Fosfor

Koloběh fosforu

Vlastnosti a význam P

Význam P v prostředí

- ↪ **Esenciální pro nižší i vyšší organismy** – přeměna na organicky vázaný P → úhyn organismů a rozklad jejich těl → opětovné uvolnění fosforečnanů do prostředí.
- ↪ **Klíčový význam pro eutrofizaci povrchových vod.**
- ↪ **Hygienický význam fosforečnanů je malý – zdravotně nezávadné.**

Pitná a užitková voda – bez limitu

Podzemní voda – indikační význam – náhlý vzrůst koncentrací – možné fekální znečištění

Povrchové vody – 0,4 mg l⁻¹ P_{celk}

Vodárenské toky – 0,15 mg l⁻¹

Fosfor, P a jeho sloučeniny

Geneze P

Rozpouštění a vyluhování minerálů a zvětralých hornin ve vodách:

↪ Apatit $[3\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot \text{Ca}(\text{F}, \text{Cl})]$

↪ Variscit $\text{AlPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

↪ Strengit $\text{FePO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

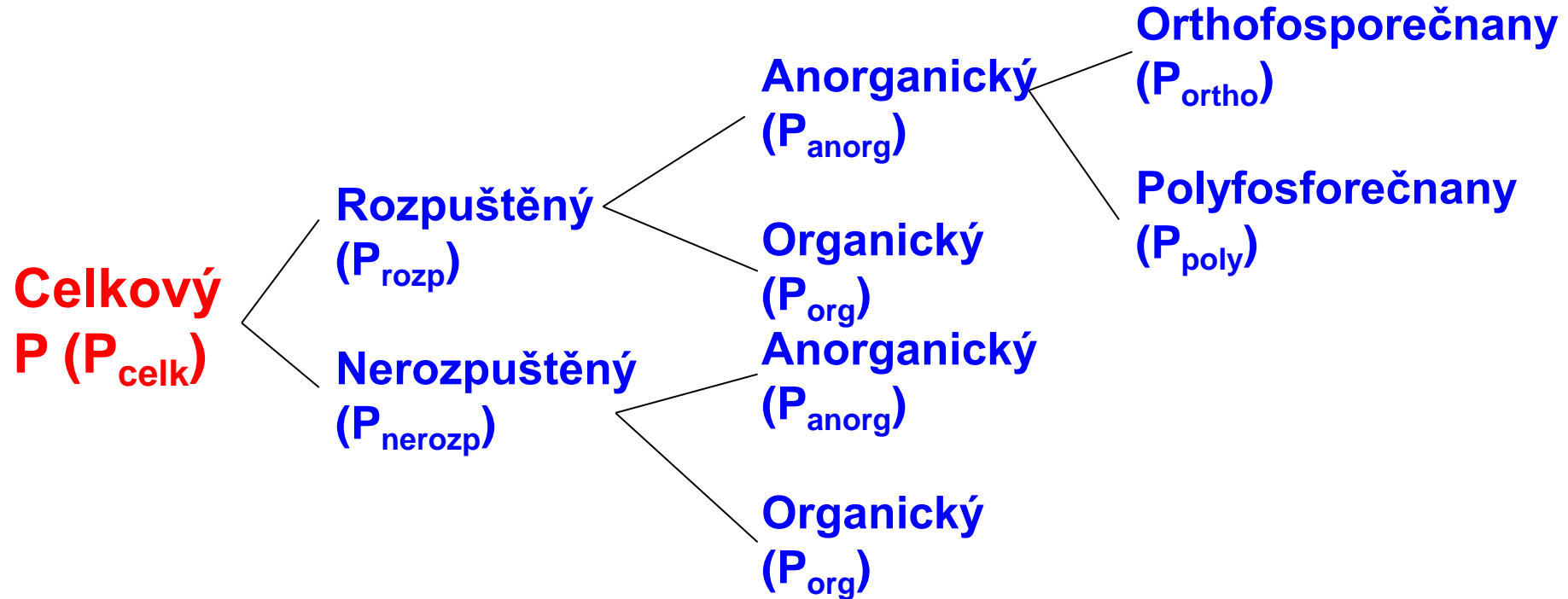
↪ Vivianit $[\text{Fe}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}]$

Formy výskytu P ve vodách

Biogenní prvek, v biotopech se vyskytuje v minimálních koncentracích, limituje procesy produkce ve vodách

Rozpuštěný x nerozpuštěný P – filtr s velikostí pórů 0,45 mm

Analyticky se běžně rozlišuje celkový P, orthofosforečnanový P a P vázaný v hydrolyzovatelných fosforečnanech (tj. polyfosforečnanech a některých organofosforečných sloučeninách)

Formy výskytu P ve vodách

Rozpuštěný fosfor (P_{rozp}):

- 1) **Reaktivní** – stanovitelný molybdenanovou metodou (často nesprávně označován jako orthofosforečnanový)
- 2) **Nereaktivní** – rozpuštěný organicky vázaný P + polyfosforečnany; nelze stanovit přímou absorpční spektrofotometrií s molybdenanovou metodou

Biologicky dostupný (využitelná) P – fytoplankton je schopen využít rozpuštěný orthofosforečnanový fosfor (P_{ortho}) + orthofosforečnany vázané na nerozpuštěných látkách

Nerozpuštěný fosfor (P_{nerozp}):

- 1) **Anorganicky vázaný** – fosforečnany Ca, Mg, Fe, Al aj.
  - ↙ Volně dispergované
  - ↙ Chemicky nebo sorpčně vázané na jiných anorganických i organických NL a sedimentech
  - ↙ Případně vzniklé koprecipitací v povrchových vodách (například s kalcitem)
- 2) **Organicky vázaný** – fosfoproteiny, fosfolipidy, NK, fosforylované polysacharidy v organismech)

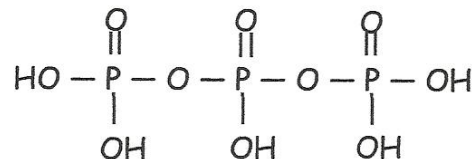
Formy výskytu P ve vodách

Rozpuštěný anorganicky vázaný fosfor:

- 1) **Orthofosforečnanový (P_{ortho})** – jednoduché i komplexní formy PO_4^{3-} , HPO_4^{2-} , $H_2PO_4^-$, $[CaHPO_4]^0$, $[MgHPO_4]^0$, $[FeHPO_4]^+$, $[CaPO_4]^-$ apod. Fosfátokomplexy s Fe a Al jsou výrazně stabilnější než s Ca a Mg.
- 2) **Polyfosforečnanový (P_{poly})** jednoduché i komplexní formy $H_2P_2O_7^{2-}$, $HP_2O_7^{3-}$, $[CaP_2O_7]^{2-}$, $[CaH_2P_2O_7]^-$, $[CaP_3O_{10}]^{3-}$, $[FeP_2O_7]^{3-}$ aj.

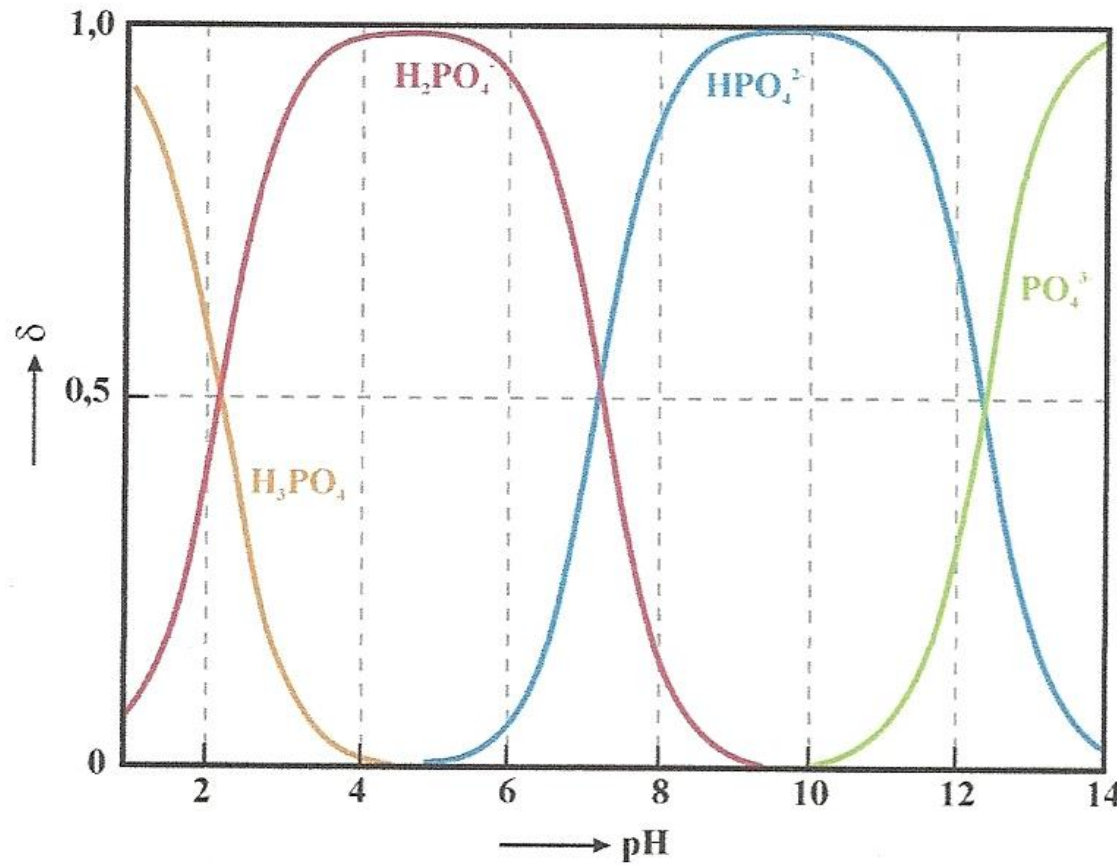
Dle struktury:

- a) **Katena- polyfosforečnany** – řetězová struktura; odvozeny hlavně od kyseliny difosforečné ($H_4P_2O_7$) a trifosforečné ($H_5P_3O_{10}$)

- b) **Cyklo-polyfosforečnany** – cyklická struktura, malý význam v hydrochemii, obecný vzorec $(HPO_4)_n$

Formy výskytu P ve vodách

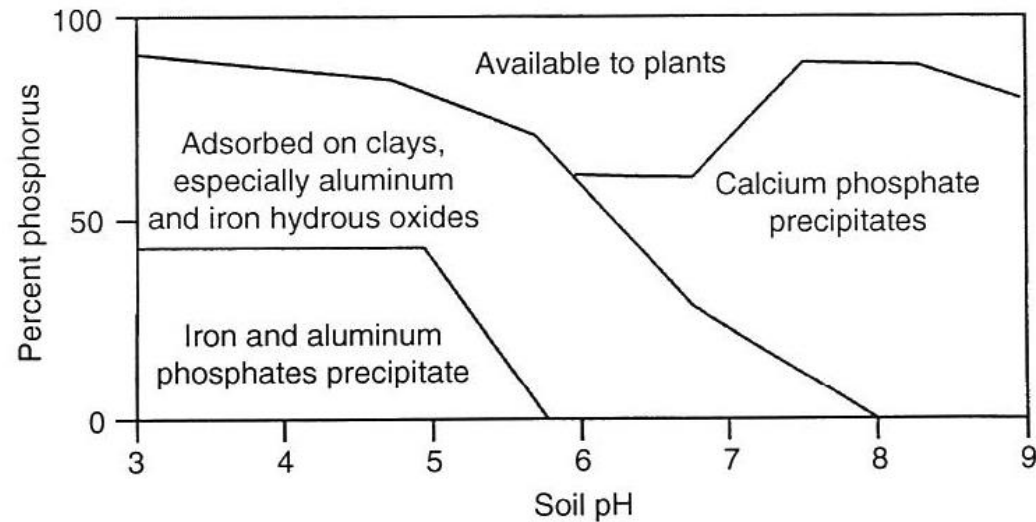

Distribuční diagram
 H_3PO_4 a jejich
iontových forem ($T = 25\text{ °C}$, $I = 0$)

pH v okolí neutrálního bodu – převládá $H_2PO_4^-$ a HPO_4^{2-}

pH > 12 – začínají se významně uplatňovat PO_4^{3-}

Výskyt forem P ve vodách v závislosti na pH

RE 3.13 Forms of immobile phosphorus.

- Below pH 2, H_3PO_4 is the dominant species.
- Between pH 2 and 7, H_2PO_4^- is the dominant species.
- Between pH 7 and 12, HPO_4^{2-} is the dominant species.
- Above pH 12, PO_4^{3-} is the dominant species.

Výskyt P ve vodách

Výskyt fosforečnanů ve vodách – jen ve velmi malých koncentracích (tvorba málo rozpustných fosforečnanů Ca, Mg, Fe, Al aj. a jejich významná chemisorpce na hlinitokřemičitanech, hydratovaných oxidech kovů, sedimentech)

Pitná voda – P_{ortho} v průměru desetiny $mg\ l^{-1}$ (neznečištěné podzemní vody P_{ortho} i pod $10\ \mu g\ l^{-1}$)

Rašelinné vody – P_{celk} – desetiny $mg\ l^{-1}$ (rozklad rostlinné biomasy)

Mořská voda – P_{celk} – průměrně $70\ \mu g\ l^{-1}$

Minerální vody – P_{celk} v setiny $mg\ l^{-1}$ (malé koncentrace díky vyšším koncentracím kovů, které tvoří málo rozpustné fosforečnany)

Splaškové OV – P_{celk} – jednotky $mg\ l^{-1}$ (prací prostředky, fekálie)

OV z velkoprádlen - P_{celk} – desítky až stovky $mg\ l^{-1}$

Výskyt P ve vodách

Oligotrofní nádrže – P_{celk} i méně než $10 \mu\text{g l}^{-1}$, zatímco v eutrofních nádržích může být i přes $100 \mu\text{g l}^{-1}$.

Stratifikace P ve stojatých vodách – v důsledku chemických, biochemických a sorpčních procesů se fosforečnany významně sorbují na dnových sedimentech. Za určitých podmínek naopak může nastat uvolnění sloučenin P zpět do kapalné fáze – ve vrstvě vody nad dnovými sedimenty může pak být velmi vysoká koncentrace P (i nad 1mg l^{-1}).

Vlastnosti a význam P

Málo rozpustné fosforečnany kovů (zejména Ca, Mg, Fe, Al) velký význam v hydrochemii a technologii vody:

- 1) Ovlivňují zbytkové koncentrace P ve vodách
- 2) Používají se pro **odstraňování** některých kovů a fosforečnanů z vod

Vlastnosti a význam P

- 1) Srážení fosforečnanů Al a Fe – AlPO_4 , $\text{Fe}_3(\text{PO}_4)_2$, FePO_4 , FeNH_4PO_4**
  - ↪ **Účinné ve slabě kyselém prostředí**, v alkalickém málo – hydrolyzují na hydroxidy
  - ↪ **Fe^{3+} soli hydrolyzují snáze než soli Al^{3+} a Fe^{2+}** - vylučování FePO_4 (s) a minimální zbytková koncentrace P při pH 4 až 5, pro AlPO_4 (s) při pH 5 až 7, pro $\text{Fe}_3(\text{PO}_4)_2$ (s) při pH cca 8
  - ↪ **Optimální pH-** závisí i na látkovém poměru P:Al a P:Fe se vzrůstajícím P:Al (Fe) posun optimálního pH do kyselejší oblasti
  - ↪ **Srážení Al^{3+} solemi je účinnější** než Fe^{3+} solemi, pro dosažení nízkých zbytkových koncentrací P musí být soli ve značném přebytku
  - ↪ **Srážení Fe^{2+} solemi** v anoxických a anaerobních podmínkách (hypolimnium, dnové sedimenty)

Vlastnosti a význam P

2) **Srážení fosforečnanů Ca a Mg** – CaHPO_4 , $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$,
 $\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3\text{OH}$, $\text{Ca}_4\text{H}(\text{PO}_4)_3$, $\text{Ca}(\text{PO}_4)_3\text{F}$, $\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2$,
 MgNH_4PO_4

↪ **Účinné v neutrální a alkalické oblasti**

↪ **Komplikované zejména srážení Ca^{2+} solemi, protože vzniká několik tuhých fází (závisí na pH, počátečním poměru P:Ca, reakční době a teplotě):**

$\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3\text{OH}$ – hydroxyapatit, $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$, CaHPO_4 , $\text{Ca}_4\text{H}(\text{PO}_4)_3$

↪ **Během srážení dochází k postupné transformaci tuhých fází – výsledná sraženina je obvykle popisována jako směs CaHPO_4 a hydroxyapatitu s kolísavým poměrem Ca:P – 1,33 – 2,00.**

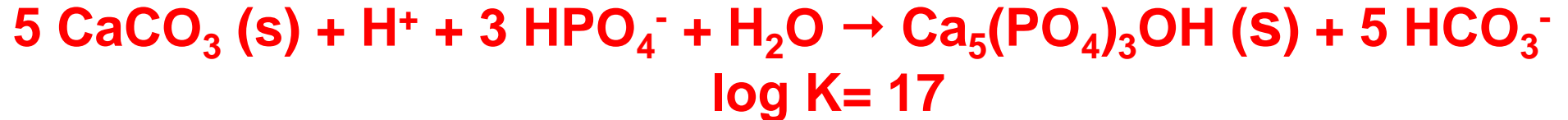
↪ **CaHPO_4 postupně hydrolyzuje:**

Vlastnosti a význam P

Hydroxyapatit $\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3\text{OH}$

- ↪ tvoří se v **neutrálním a alkalickém prostředí** – jeho rozpustnost je zde nejmenší
- ↪ V závislosti na koncentraci forem CO_2 ve vodě může vznikat i dle rovnice:

Za určitých podmínek dochází ke konverzi na kalcit a opačně – fosforečnany se mohou uvolňovat zpět do roztoku, hlavně při vyšších koncentracích HCO_3^- .

Fosforečnan trivápenatý $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ – vznik je sporný

Trifosforečnan hořečnatý $[\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2]$, fosforečnan amonnohořečnatý $(\text{MgNH}_4\text{PO}_4)$ – vznik při vyšších koncentracích amoniakálního N, srážení fosforečnanů je jednodušší než u Ca

Vlastnosti a význam P

3) Chemie polyfosforečnanů - $\text{CaP}_3\text{O}_{10}^{3-}$, $\text{CaP}_2\text{O}_7^{2-}$, $\text{CaP}_3\text{O}_9^{3-}$, $\text{MgP}_3\text{O}_{10}^{3-}$, $\text{MgP}_2\text{O}_7^{2-}$, MgP_3O_9^- , FeHPO_4^+

- ↪ Význam zejména pro **katena-polyfosforečnany** s lineární strukturou
- ↪ **Protikorozní a protikrustační účinky** – inhibitory koroze ocelového a litinového potrubí již při koncentracích v jednotkách mg l^{-1}
- ↪ **Schopnost vázat kationty kovů** (Ca, Mg, Mn, Fe) do komplexů a udržovat je v rozpuštěné formě i za přítomnosti aniontů, se kterými obvykle tvoří málo rozpustné sloučeniny – uplatnění především tam, kde vadí vysoké koncentrace kovů – textilní průmysl, prádelny, úprava chladící vody.

Vlastnosti a význam P

- ↪ **Přídavek do vody pro zabránění tvorby inkrustací CaCO_3 a vylučování málo rozpustných forem Fe a Mn.**
- ↪ **Mohou rušit koagulaci při úpravě PV nebo při čištění OV.**
- ↪ **Podléhají hydrolyze – to brání jejich hromadění ve vodách, vznikají orthofosforečnany – proces je urychlován enzymatickou činností, při vyšší teplotě či s rostoucí koncentrací Ca^{2+} ve vodě:**

Živiny (nutrienty) ve vodách

Dusík

Dusík, N

Geneze N:

Sloučeniny dusíku biogenního původu – vznik rozkladem organických dusíkatých látek rostlinného a živočišného původu.

Antropogenní zdroje:

- OV splaškové – **specifická produkce celkového dusíku** – průměr – 12 g na 1 obyvatele za den
- OV a odpady ze zemědělství – živočišná výroba, splachy ze zemědělsky obdělávané půdy hnojené dusíkatými hnojivy
- OV a odpady z potravinářského průmyslu
- Některé průmyslové OV

Atmosférické vody – výskyt N_2O , NO, NO_2 a NH_3 – přírodního i antropogenního původu – reakcemi NO a NO_2 v ovzduší vznikají dusitany a dusičnany

Zdroj N v půdě – hnojení, fixace dusíku biogenními procesy, srážky

Formy výskytu N

Oxidační stupně:

- -III – amoniakální N (NH_3 , NH_4^+), kyanatany (CNO^-), kyanidy (CN^-)
- 0 – elementární dusík (N_2)
- +I – hydroxylamin (NH_2OH), oxid dusný (N_2O)
- +III – dusitanový dusík (NO_2^-)
- +V – dusičnanový dusík (NO_3^-)

Stanovení celkového dusíku N_{celk} (anorganicky i organicky vázaný) –

$$N_{\text{celk}} = N_{\text{anorg}} + N_{\text{org}}$$

Anorganicky vázaný dusík N_{anorg} – amoniakální, dusitanový,

dusičnanový – $N_{\text{anorg}} = N_{\text{NH}_4 + \text{NH}_3} + N_{\text{NO}_2} + N_{\text{NO}_3}$

Celkový oxidovaný dusík – dusitanový a dusičnanový dusík

Celkový organický dusík – stanovení Kjedahlovou metodou – stanoví se i amoniakální N, jeho koncentraci je nutné odečíst

Formy výskytu N

Další anorganické formy:

- ↪ Kyanidy
- ↪ Kyanatany
- ↪ Kyanokomplexy – například $[\text{Zn}(\text{CN})_4]^{2-}$
- ↪ Amminkomplexy – například $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]^{2+}$

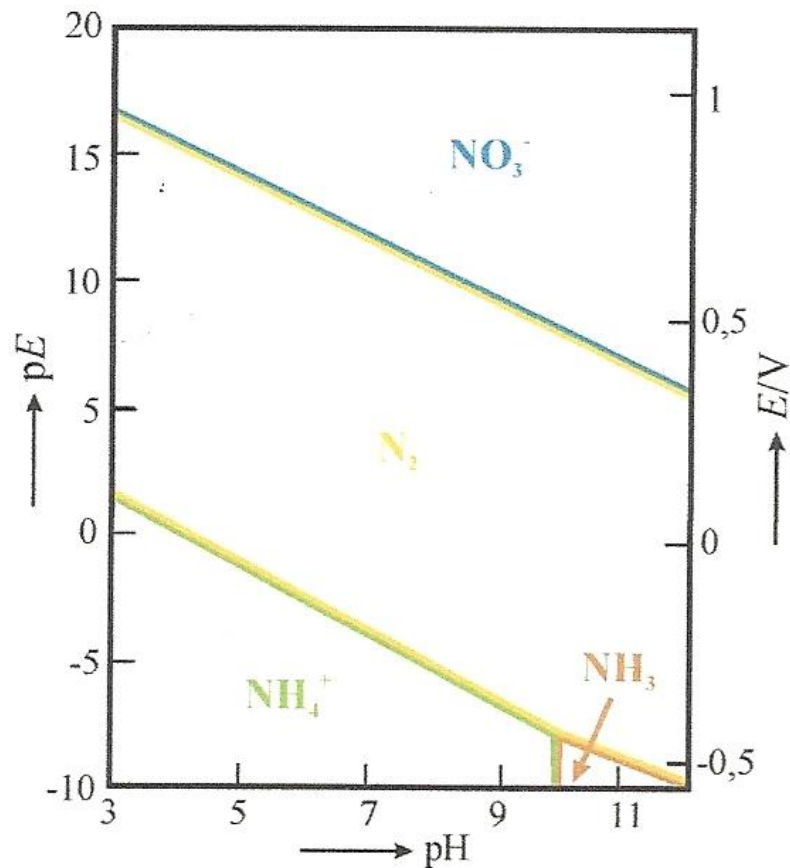
Formy organicky vázaného dusíku:

- ↪ bílkoviny, peptidy, aminokyseliny
- ↪ Močovina
- ↪ Alifatické a aromatické aminy, aminosacharidy
- ↪ Heterocyklické dusíkaté sloučeniny
- ↪ Dusíkaté látky vznikající rozkladem biomasy mikroorganismů

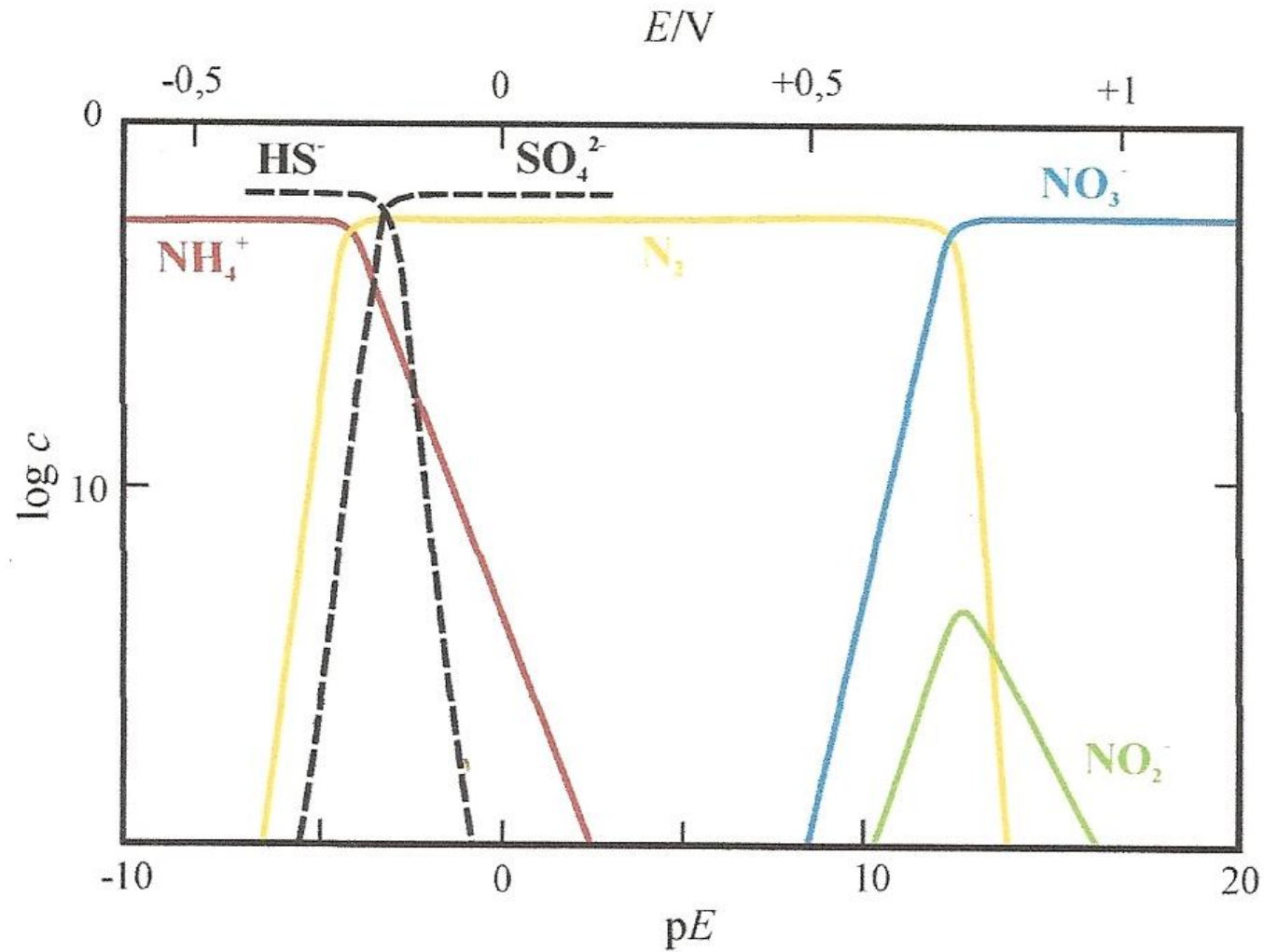
Biochemické a chemické přeměny N

Sloučeniny N – ve vodách málo stabilní – podléhají v závislosti na ORP a pH biochemickým a chemickým

- **Dusičnany** – stabilní při vysokých hodnotách ORP (oxické podmínky)
- **Anoxické podmínky** – redukce na elementární dusík
- Pro redukci až na **amoniakální N** – nutné značně záporné hodnoty ORP

Biochemické a chemické přeměny N

Biochemické a chemické přeměny N

Organické dusíkaté látky – rozklad mikrobiální činností – procesem deaminace vzniká dusík amoniakální = **amonifikace**

Amoniakální dusík – zdroj pro syntézu nové biomasy mikroorganismů

Anaerobní podmínky – amoniakální dusík se dále nemění

Aerobní podmínky – amoniakální dusík podléhá **nitrifikaci** na dusičnany

Denitrifikace = redukce dusičnanů na elementární dusík v anaerobním prostředí

Fixace dusíku = biochemická přeměna elementárního dusíku N_2 na organicky vázaný dusík (například sinice *Anabaena*, *Mycrocystis*, *Aphanizomenon*), je možná pouze v silně anaerobním prostředí

Koloběh dusíku v prostředí

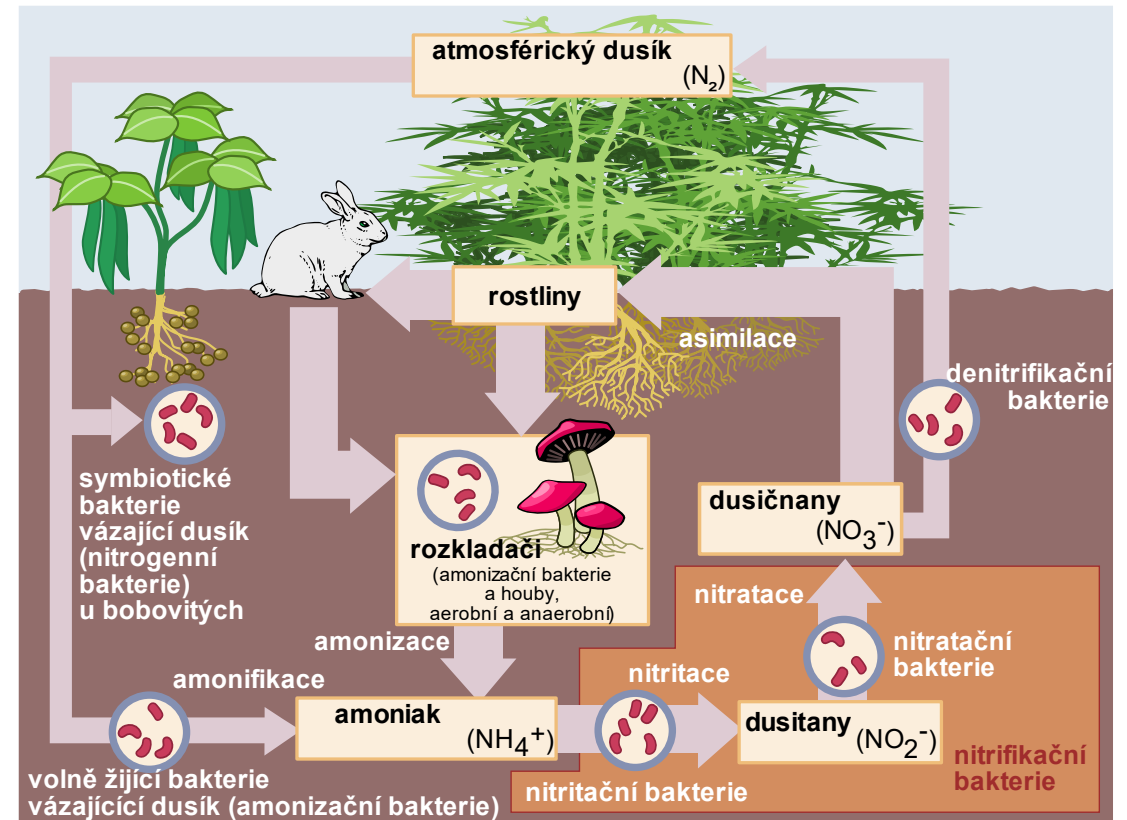
Procesy v koloběhu dusíku

- Diazotrofie = fixace dusíku
- Asimilace
- Amonifikace
- Nitrifikace
- Denitrifikace
- Amonizace
- Anammox – anaerobní oxidace amoniaku

Koloběh dusíku v prostředí

Procesy v koloběhu dusíku

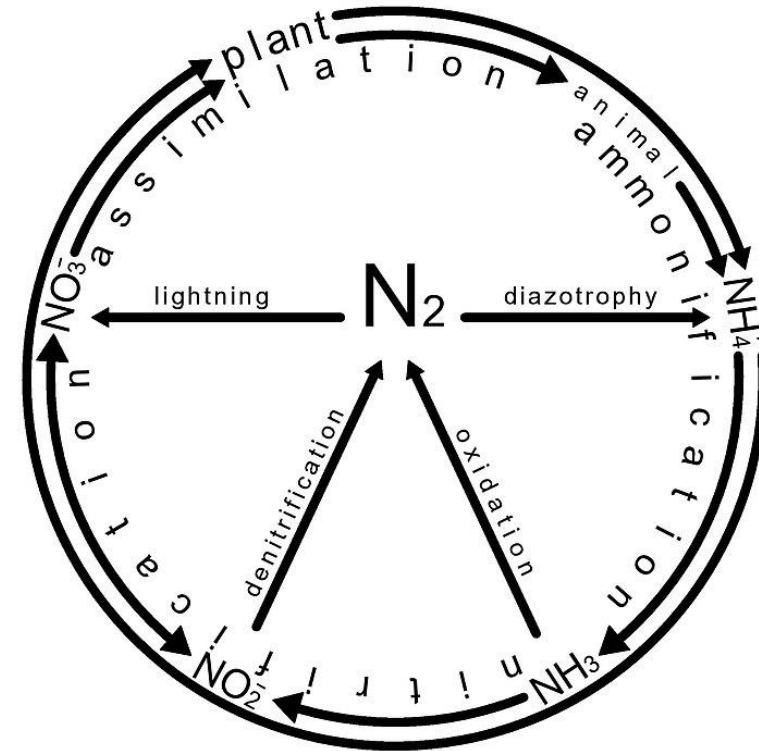
- Diazotrofie = fixace dusíku
- Asimilace
- Amonifikace
- Nitrifikace
- Denitrifikace
- Amonizace
- Anammox – anaerobní oxidace amoniaku

Koloběh dusíku v prostředí

Procesy v koloběhu dusíku

- Diazotrofie = fixace dusíku
- Asimilace
- Amonifikace
- Nitrifikace
- Denitrifikace
- Amonizace
- Anammox – anaerobní oxidace amoniaku

Biochemické přeměny N – nitrifikace a denitrifikace

Nitrifikace = biochemická oxidace amoniakálního dusíku na dusitany až dusičnany.

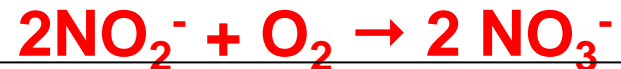
Probíhá v oxických podmínkách.

Způsobují ji chemolitotrofní nitrifikační bakterie – zdroj C je

CO₂, zdrojem energie je oxidace anorganických látek, rody

***Nitrosomonas* (část NH₄⁺ → NO₂⁻) a *Nitrobacter* (NO₂⁻ → NO₃⁻), probíhá**

tedy ve dvou stupních:

Vznikající energie se spotřebovává na syntézu nové biomasy.

Při oxidaci na dusitany – dochází k uvolňování H⁺ iontů – klesá pH – při

pH < (6,5) – inhibice nitrifikace

Citlivost nitrifikačních mikroorganismů například na toxické kovy a řadu organických látek – inhibice nitrifikace (nejčastěji prvního stupně)

Biochemické přeměny N – nitrifikace a denitrifikace

Denitrifikace = redukce dusičnanů na elementární dusík (oxidy dusíku) - $\text{NO}_2^-/\text{NO}_3^- \rightarrow \text{N}_2/\text{N}_2\text{O}$

Probíhá v anoxických podmínkách – při koncentraci kyslíku nižší než $0,5 \text{ mg l}^{-1}$.

Způsobují ji organotrofní striktně i fakultativně anaerobní bakterie s enzymem nitratreduktázou – zdrojem uhlíku i energie je organický substrát, například rody *Pseudomonas*, *Achromobacter*, *Micrococcus*.

Oxidovaných forem dusíku mohou organismy využívat asimilačně nebo disimilačně.

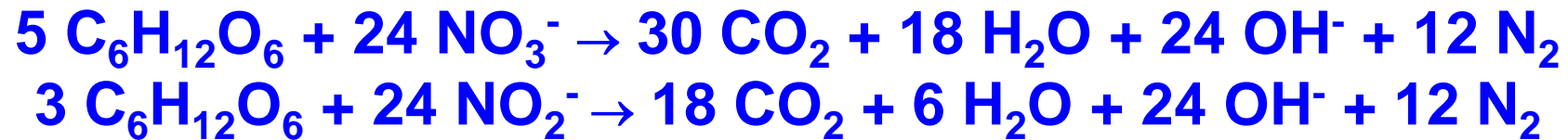

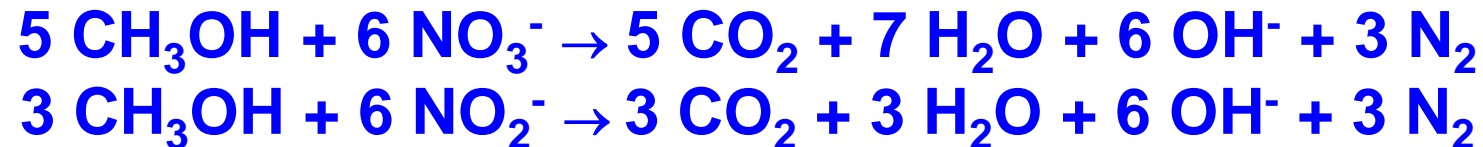
Biochemické přeměny N – nitrifikace a denitrifikace

Schematicky je možné denitrifikaci popsat následovně:

Glukosa:

Methanol:

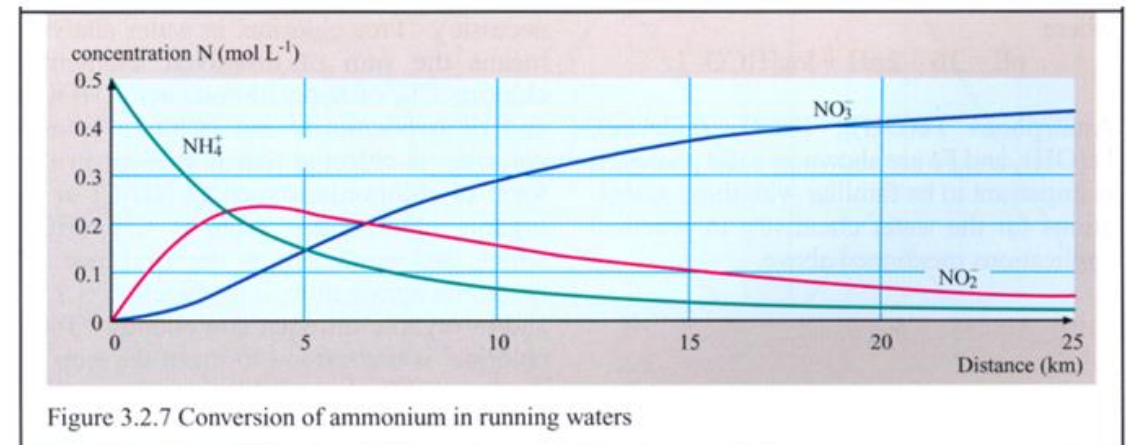
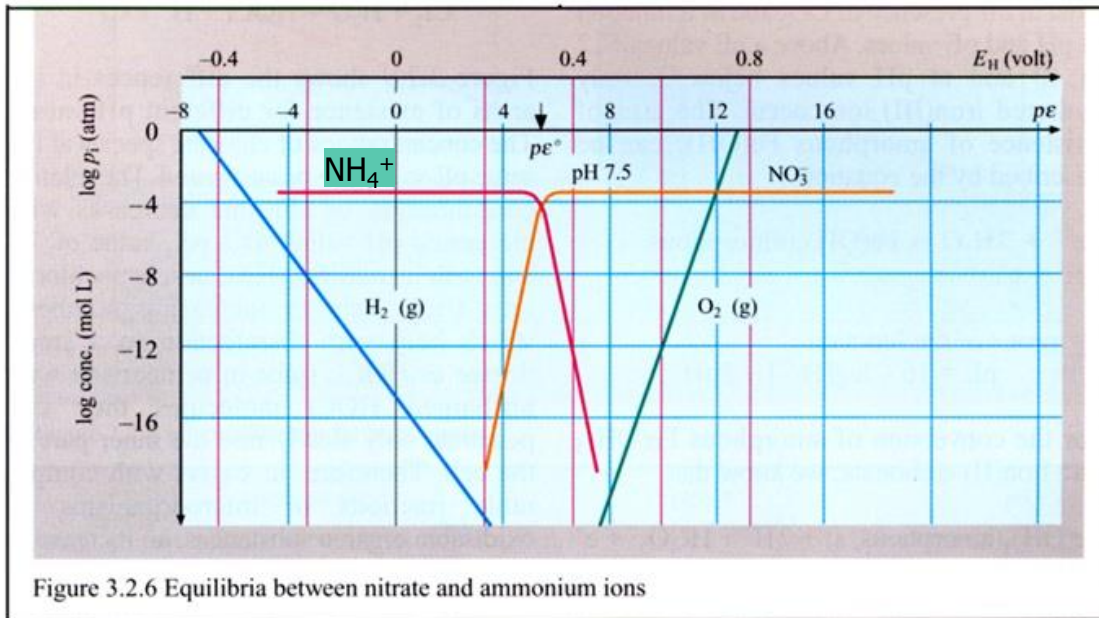

Při denitrifikaci dochází k **uvolňování OH⁻ iontů** – pH roste

Je méně citlivá na změny pH než nitrifikace – probíhá při pH 6-9

Mohou vznikat i oxidy dusíku (N₂O), ale produkce N₂ **vždy** převažuje

Výskyt NH_4^+ a NO_3^- v závislosti na podmínkách prostředí

Amoniakální dusík (NH_3 , NH_4^+)

Geneze NH_3 , NH_4^+ :

Primární produkt rozkladu organických dusíkatých látek rostlinného i živočišného původu.

Sekundárně vzniká ve větších hloubkách v podzemních vodách – chemickou redukcí dusičnanů při styku s minerály s obsahem Fe^{II} a Mn^{II} .

Antropogenní zdroje:

- ↪ OV a odpady ze zemědělské výroby
- ↪ Dusíkatá hnojiva
- ↪ OV z tepelného zpracování uhlí
- ↪ OV z galvanického pokovování
- ↪ Kontaminace atmosférické vody průmyslovými exhalacemi
- ↪ Chloraminace při hygienickém zabezpečení vody

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

Formy výskytu NH_3 , NH_4^+ ve vodách:

Rozpuštěním NH_3 ve vodě vzniká hydrát, který přímo disociuje:

Disociace NH_4^+ je podporována zvyšující se teplotou.

Amminkomplexy

↪ Reakcí NH_3 s ionty kovů (Cu^{2+} , Zn^{2+} , Cd^{2+} , Ni^{2+} , Ag^+)

↪ OV z galvanického pokovování

↪ Některé jsou dosti stabilní a mohou zabraňovat vylučování hydratovaných oxidů kovů

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

Amonné soli

- ↪ Téměř všechny ve vodě dobře rozpustné
- ↪ Z málo rozpustných mají význam hlavně podvojně fosforečnany $\text{M}^{\text{II}}\text{NH}_4\text{PO}_4$ ($\text{M}^{\text{II}} = \text{Mg}, \text{Zn}, \text{Cd}$ aj.) srážející se v alkalickém prostředí – například MgNH_4PO_4 – chemické odstraňování fosforečnanů amonných solí z vody, možná příčina vzniku inkrustací v potrubí při anaerobních procesech

Výskyt NH_3 , NH_4^+ ve vodách

Amonný kation NH_4^+
Neiontová forma NH_3

Celkový amoniakální dusík:

$$N_{\text{amon}} = N_{\text{NH}_4^+} + N_{\text{NH}_3}$$

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

- Podzemní voda** – nízké koncentrace vyjma podzemních vod ropného původu, kontaminovaných fekáliemi nebo dusíkatými hnojivy.
- Pitná voda** – N_{amon} – setiny až desetiny mg l^{-1} – dle původu – podzemní méně, $\text{N}_{\text{NH}_4^+}$ - průměrně setiny mg l^{-1}
- Minerální voda** – ropného původu až 100 mg l^{-1} N_{amon} – rozklad fosilní organické hmoty v anoxickém prostředí – Karlovarsko – desetiny mg l^{-1}
- Povrchová voda** – obvykle N_{amon} – do 1 mg l^{-1}
- Mořská voda** – desítky mg l^{-1} ve svrchních vrstvách, jednotky mg l^{-1} v hlubších vrstvách
- Atmosférická voda** - jednotky mg l^{-1} N_{amon} , desítky mg l^{-1} v průmyslových oblastech – srážkové vody jsou významným zdrojem sloučenin N v povrchových vodách.
- Splaškové OV** – desítky mg l^{-1} – fekálie, moč, rozklad organických dusíkatých látek.
- Průmyslové OV, odpady ze zemědělství** - vysoké koncentrace – odpady ze silážování – až 400 mg l^{-1} ; močůvka – až $7\,000 \text{ mg l}^{-1}$, OV z nízkoteplotní karbonizace uhlí – jednotky g l^{-1}

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

Vlastnosti a význam NH_3 , NH_4^+

- ↪ **Volný NH_3 těkavý** – odstraňování z vody provzdušňováním, podmínkou je silně alkalické prostředí – při pH vody 10-11 lze odstranit provzdušněním až 98 % amoniakálního dusíku, při neutrálním pH je účinnost jen kolem 37 %. NH_3 se rozpouští velmi dobře, proto je spotřeba vzduchu značná.
- ↪ **Biochemická oxidace (nitrifikace)** – snadná, protože amoniakální N je ve vodách za oxických podmínek nestálý.
- ↪ **Chemická oxidace** – obtížná, řada oxidačních činidel je neúčinná, oxidace O_3 – alkalické prostředí (pH > 9), katalýza například MnO_2 za značného přebytku O_3 :

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

- ↪ **Oxidace Cl_2** – jediné činidlo, kterým lze ve vodě amoniakální N snadno oxidovat – vznikají chloraminy a případně N_2 , N_2O a NO_3^-
- ↪ **Ionty NH_4^+** se dobře **sorbují na negativně nabitě půdní částice**, při infiltraci jsou půdou zadržovány – technologický význam – specifická adsorpce na syntetických hlinitokřemičitanech = zeolitech (klinoptilolit)
- ↪ **Amoniakální N ve vodě zvyšuje korozi mědi a jejich slitin** – závisí na koncentraci N_{amon} a pH – dochází k rozpouštění mědi za vzniku amminokomplexů:

Výskyt (NH_3 , NH_4^+) ve vodách

Působí velmi toxicky na ryby – toxický účinek má pouze nedisociovaná molekula NH_3 , protože snáze proniká buněčnými membránami – LC_{50} u kaprovitých ryb – 1-1,5 mg l^{-1} ; akutní toxicita klesá u vod s vysokou koncentrací rozpuštěného O_2 .

Primární produkt rozkladu organických N látek – indikátor fekálního znečištění podzemních vod při náhlém zvýšení jeho koncentrace

Pitná voda – MH (NH_4^+) = 0,5 mg l^{-1} , NMH (volný NH_3) = 0,01 mg l^{-1}

Kojenecká a stolní voda – MH (NH_4^+) = 0,25 mg l^{-1}

Povrchové vody – N_{amon} 2,5 mg l^{-1} a volný NH_3 0,05 mg l^{-1} –
vodárenské toky 0,3 mg l^{-1}

Dusitany, NO_2^-

Geneze NO_2^- :

Biochemická oxidace amoniakálního N (**nitrifikace**),
biochemická redukce dusičnanů (méně často), jako
minerály se nevyskytují.

Atmosférické vody – dusitany anorganického původu.

Antropogenní zdroje:

- OV z výroby barviv
- OV ze strojírenských závodů - obrábění kovů, lázně z tzv. popouštění oceli
- Součást inhibitorů koroze a nemrznoucích kapalin

Výskyt dusitanů ve vodách

Formy výskytu dusitanů

Aniont NO_2^- :

Vzniká disociací kyseliny dusité:

pH > 5,5 – zcela převažují ionty NO_2^-

pH = 3,35 – obě formy jsou zastoupeny v poměru 1:1

Nízká komplexační schopnost NO_2^- - ve vodě dobře rozpustné, vyjma AgNO_2

Výskyt ve vodách

- ↪ Doprovázejí dusičnany a amoniakální N
- ↪ Chemicky i biochemicky labilní – výskyt v malých koncentracích (často stopových)

Výskyt dusitanů ve vodách

Pitná voda podzemního i povrchového původu – setiny mg l⁻¹

Minerální voda – obvykle se nestanovují, ve vodách z větších hloubek prakticky nedokazatelné.

Atmosférická voda po bouřce, železnatá a rašelinná voda – desetiny mg l⁻¹

Splaškové OV – i přes 1 mg l⁻¹

OV ze strojírenského průmyslu (obrábění, kalení kovů) – stovky mg l⁻¹

Vlastnosti a význam dusitanů

Ve vodách **velmi nestálé** – snadno jsou biochemicky i chemicky oxidovány nebo redukovány (nitrifikace/denitrifikace).

Vystupují jako **redukční i oxidační činidla**.

Kyselé prostředí – NO_2^- jsou oxidovány na NO_3^- , redukovány na NO (g).

Silně alkalické prostředí – NO_2^- jsou redukovány až na NH_4^+ .

V koncentracích vyskytujících se v povrchových nebo podzemních vodách jsou hygienicky nezávadné.

Při vyšší koncentracích způsobují methemoglobinémii.

Vlastnosti a význam dusitanů

Dusičnanová alimentární methemoglobinémii

Dusičnany jsou v žaludečním traktu redukovány na toxičtější dusitany.

Ty reagují s hemoglobinem na methemoglobin, který ztrácí schopnost přenášet v krvi kyslík.

Problematické zejména u kojenců do 3 měsíců – v krvi kojenců je tzv. fetální hemoglobin (hemoglobin F) – ten je přeměňován na methemoglobin snáze než hemoglobin A v krvi starších dětí a dospělých.

Vznik N-nitrosoaminů – reakcí HNO_2 se sekundárními aminy v zažívacím traktu (některé jsou potenciálními karcinogeny):

$\text{R}_1\text{-NH-R}_2 + \text{HNO}_2 \rightarrow \text{R}_1\text{-N(NO)-R}_2 + \text{H}_2\text{O}$ – pH v GIT cca 1,5

Vlastnosti a význam dusitanů

Toxické působení na ryby – toxicita však závisí na celkovém složení vody – významnou roli hrají chloridy – průnik žáberním epitelem do krve a **tvorba methemoglobinu**, který není schopen přenášet kyslík

Pitná voda – MH (NO_2^-) = 0,1 mg l⁻¹

Kojenecká a stolní voda – MNH (NO_2^-) = 0,02 mg l⁻¹

Vodárenské toky – 0,02 mg l⁻¹

Ostatní povrchové vody – 0,05 mg l⁻¹

Dusičnany, NO_3^-

Geneze dusičnanů

- ↪ V minerálech se vyskytují jen zřídka – chilský ledek (dusičnan sodný)
- ↪ Vznik hlavně sekundárně při nitrifikaci amoniakálního N
- ↪ Konečný stupeň rozkladu organických N látek v oxickém prostředí
- ↪ Dusíkatá hnojiva
- ↪ Atmosférické vody – anorganický původ

Formy výskytu dusičnanů ve vodách

- ↪ Kyselina dusičná HNO_3
- ↪ Jednoduchý anion NO_3^-

Výskyt dusičnanů ve vodách

Výskyt téměř ve všech vodách, patří mezi 4 hlavní anionty

Koncentrace v přírodních vodách vzrůstají – důsledek růstu počtu obyvatel a zemědělské činnosti

Obsah v pitné vodě povrchového i podzemního původu – N_{NO_3} – jednotky $mg\ l^{-1}$

Koncentrace NO_3^- v podzemních vodách někdy značná, ovlivněna klimatickým a půdním charakterem oblasti (Znojensko i $100\ mg\ l^{-1}$ / České Budějovice do $10\ mg\ l^{-1}$)

Vysoké koncentrace v podzemní vodě typicky v oblastech s borovými lesy, s písčitou a dobře provzdušněnou půdou (bakterie fixující elementární N + nitrifikační bakterie), v okolí akátových porostů (*r. Rhizobium*)

Výskyt dusičnanů ve vodách, vlastnosti a význam

Koncentrace NO_3^- v přírodní vodě je ovlivněna vegetačním obdobím – mimo vegetační období – v podzemních vodách je maximální koncentrace díky vyluhování z půd (NO_3^- jsou jen velmi slabě zadržovány v půdním sorpčním komplexu), vegetační období – z vody odčerpávány vegetací.

Minerální vody – obvykle chudé (stopové koncentrace), výjimkou jsou některé prameny ve Františkových lázních (desítky mg l^{-1})

Vlastnosti a význam dusičnanů

- ↙ Konečný produkt mineralizace organicky vázaného N
- ↙ Za oxických podmínek stabilní
- ↙ Za anoxických podmínek denitrifikace za vzniku elementárního N resp. N_2O

Vlastnosti a význam dusičnanů

- ↪ **Sorpční schopnost** oproti NH_4^+ je malá – snadno pronikají půdním sorpčním komplexem – významné **riziko možné kontaminace** podzemních vod
- ↪ Samy o sobě jsou škodlivé jen málo – jsou rychle vylučovány močí
- ↪ Nepřímo škodí v **gastrointestinálním traktu** – bakteriální redukce na toxičtější dusitany – **riziko methemoglobinemie** – viz dříve

Pitná voda – NMH (NO_3^-) = 50 mg l⁻¹

Kojenecká voda - NMH (NO_3^-) = 10 mg l⁻¹

Stolní voda - NMH (NO_3^-) = 25 mg l⁻¹

Povrchové vody – 11 mg l⁻¹ N_{NO_3} , vodárenské toky – 3,4 mg l⁻¹ N_{NO_3}

Dusičnany jsou **slabě toxické pro ryby** – toxické a letální účinky se projevují až při koncentracích nad 1 000 mg l⁻¹

Dusík

Zdrojem elementárního dusíku ve vodách je hlavně **atmosférický N₂**.

Tvorba také přímo ve vodě nebo v půdě **biochemickou denitrifikací NO₃⁻**.

Ve vodě méně rozpustný než O₂, ale má větší parciální tlak v atmosféře – vyšší koncentrace v povrchových vodách než O₂.

Dusík rozpuštěný ve vodě v široké oblasti pH a ORP je **stabilní a nepodléhá chemickým přeměnám**.

Některé organismy jsou schopny **fixovat elementární dusík** (bakterie *Clostridium*, *Azobacter*, *Rhizobium*, sinice *Anabaena*, *Nostoc*) – tedy dochází k redukci N₂ na amoniakální N uvnitř buňky za striktně anaerobních podmínek, následně inkorporace do biomasy.

Bez hygienického a technického významu, obsah ve vodách se nestanovuje.

Oxid dusný

- ↪ **Vzniká denitrifikačními pochody**
- ↪ **Hlavním producentem je zemědělství – přes 80 %, dále emise ze spalování paliv**
- ↪ **Vznik při biologickém čistění OV a denitrifikačních pochodech v sedimentech a nádržích a jezer – pouze jednotky % z celkové produkce**

Nádrže, jezera – jednotky $\mu\text{g l}^{-1} \text{N}_2\text{O}$

Atmosféra – ročně nárůst koncentrace N_2O o 0,2 – 0,3 %

- ↪ **Nemá ve vodách hygienický ani technický význam, ale přispívá k narušování ozonové vrstvy ve stratosféře**

Kyanidy, CN⁻

Geneze kyanidů

Ve vodách jsou většinou antropogenního původu – OV z:

- ↪ povrchových a tepelných úprav kovů
- ↪ tepelného zpracování uhlí
- ↪ výroby CaC₂
- ↪ fotografického průmyslu (komplexní kyanidy Fe)
- ↪ organických syntéz

Přírodní původ – jen zcela výjimečně:

- ↪ biologická hydrolýza rostlinných glykosidů se skupinou CN (amygdalin)
- ↪ produkce některých řas a bakterií – stopové koncentrace

Formy výskytu kyanidů

Jednoduchá forma CN⁻ a HCN:

Neutrální a kyselé prostředí – dominuje nedisociovaná HCN, těkavá, lze ji z roztoku vytěsnit provzdušňováním již ze slabě kyselého prostředí

pH > 9,2 – dominuje anion CN⁻ - schopnost vytvářet komplexní kyanidy

Komplexní forma – kyanokomplexy – [Cd(CN)₄]²⁻, [Zn(CN)₄]²⁻, [Cu(CN)₄]³⁻, [Cu(CN)₄]²⁻, [Ni(CN)₄]²⁻, [Co(CN)₄]²⁻, [Hg(CN)₄]²⁻, [Ag(CN)₄]³⁻, [Fe(CN)₆]⁴⁻, [Fe(CN)₆]³⁻ - různá stabilita – nejstabilnější jsou komplexy s Fe Co, nejméně s Zn a Cd

Celkové kyanidy – jednoduché a komplexně vázané včetně organických sloučenin obsahujících skupinu CN – analytické stanovení rozkladem komplexních sloučenin v silně kyselém prostředí H₂SO₄ za přítomnosti ZnCl₂

Snadno uvolnitelné kyanidy – jednoduché kyanidy a kyanokomplexy s nízkými konstantami stability (Zn, Cd, Cu)

Hlavní antropogenní hrozby ve vodách

Přímé

Nepřímé

Dopady

Sekundární znečištění - eutrofizace vod

Eutrofizace vod

- = růst obsahu minerálních živin N a P a jejich sloučenin ve vodách, doprovodným jevem je rozvoj fytoplanktonu, hlavně ve stojatých nebo pomalu tekoucích vodách
- ↪ Trofický potenciál – ukazatel obsahu biologicky využitelných živin:
- Oligotrofní vody – chudé na živiny, nízká primární produkce ($150 \text{ g C m}^2 \text{ rok}^{-1}$), sekundární produkce i produkce ryb
  - Eutrofní vody – bohaté na živiny, velká primární produkce ($500 \text{ g C m}^2 \text{ rok}^{-1}$), sekundární produkce i produkce ryb, díky větší koncentraci organických látek dochází někdy k úplnému vyčerpání O_2 z hypolimnia

Sekundární znečištění vod - eutrofizace

Proces obohacování vod o rostlinné živiny (N, P, C) - stojaté nebo pomalu tekoucí vody.

Při nadbytku živin - bouřlivý rozvoj řas, jejich rychlé odumírání, rozklad bakteriemi, na rozklad se spotřebovává kyslík - vznik anaerobních podmínek.

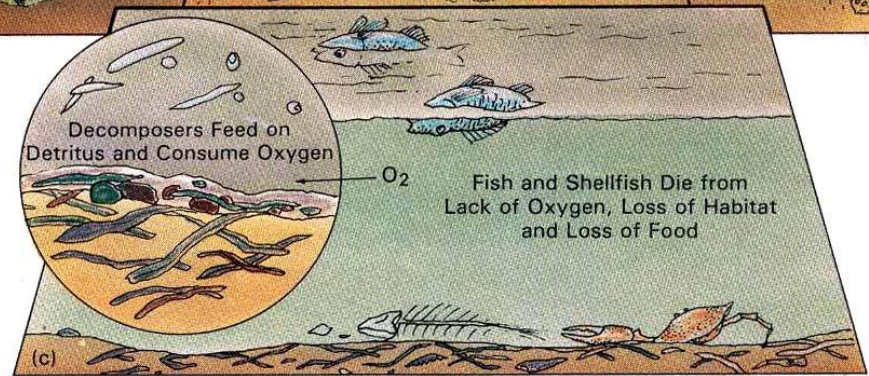
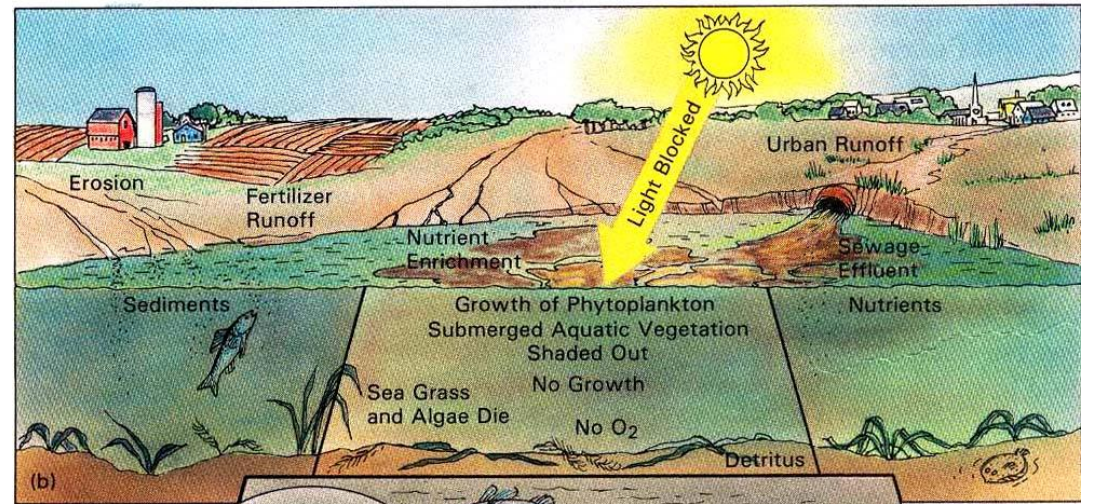
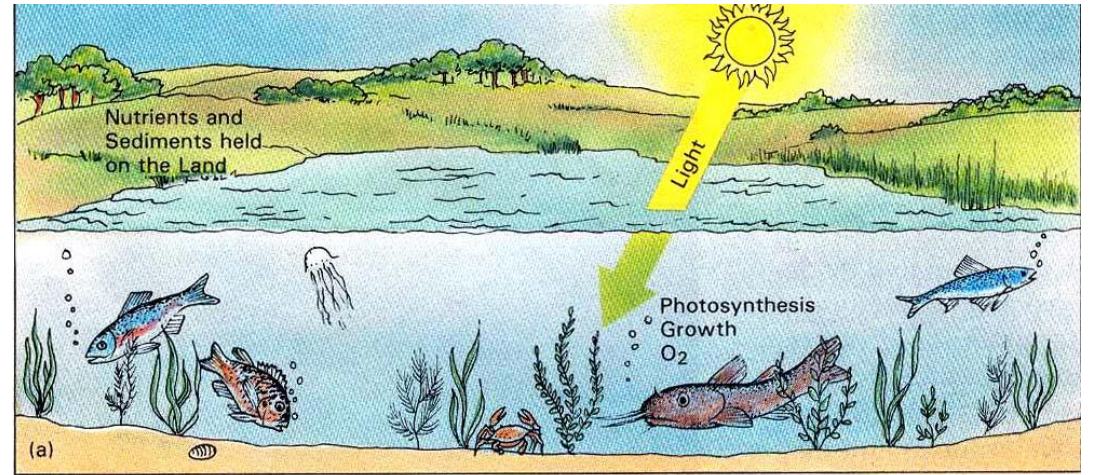
Ty neumožňují život vyšších forem života, voda je kalná, zapáchá, obsahuje **toxické produkty anaerobního rozkladu (H_2S , NH_3).**

Sekundární znečištění vod - eutrofizace

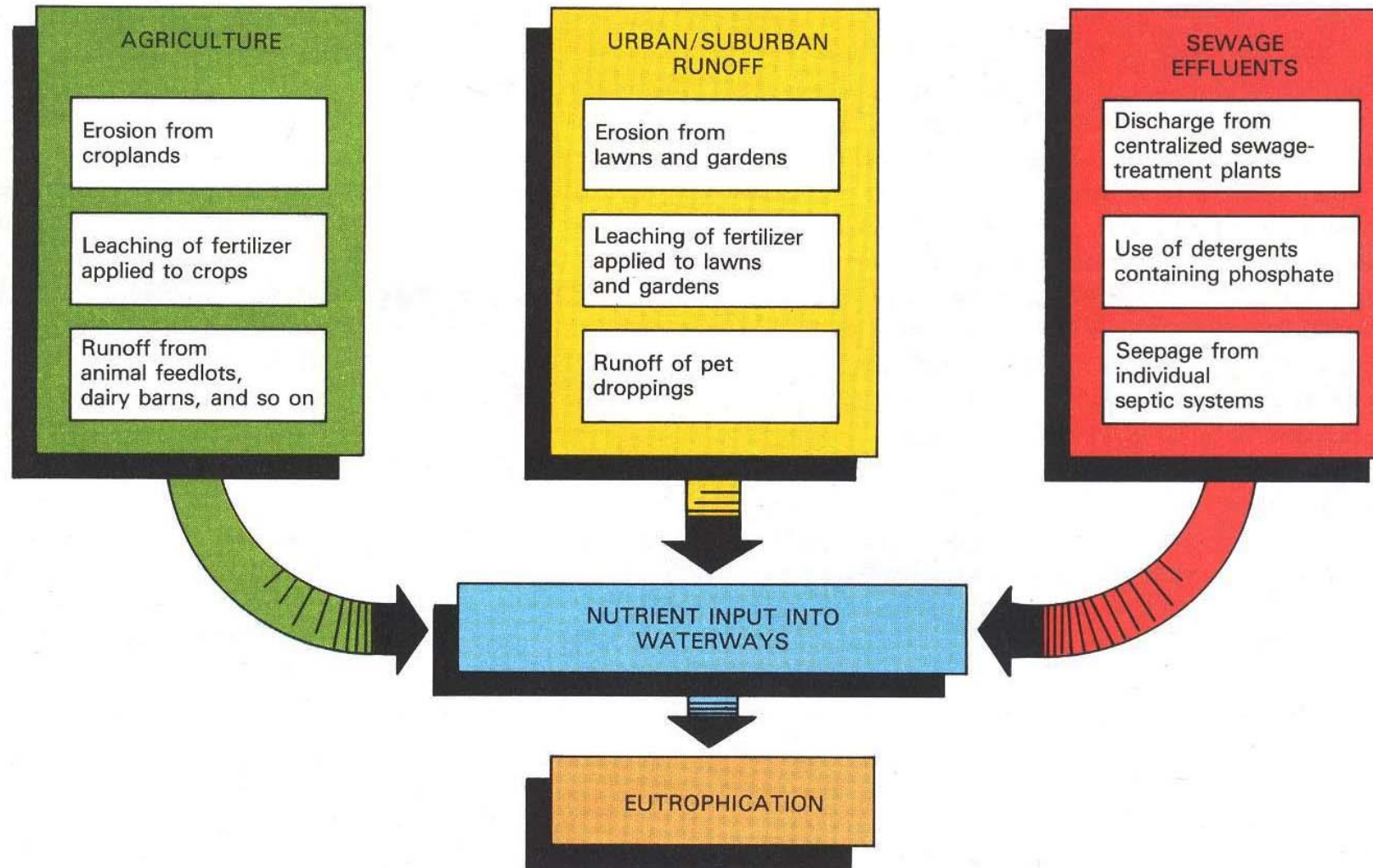
Přírodní - redukce objemu vody, zvětšování sedimentovaných nerozpuštěných podílů na dně (zásoby živin) - v rovnováze s rozpuštěnými anorganickými látkami.

Umělá (indukovaná, civilizační, kulturní) - povrchové toky a nádrže se obohacují anorganickými živinami v důsledku splachů dusíkatých a fosforečných hnojiv z polí, používání syntetických detergentů, atmosférického spadu, zvětšování množství splaškových OV ze zemědělských závodů.

Eutrofizace vod

Povrchové vody – znečištění – eutrofizace

Eutrofizace vod

- ↪ **Přírozená eutrofizace** – způsobená sloučeninami N a P z půdy, dnových sedimentů, rozkladu odumřelých organismů – nelze ji ovlivnit – vede ke „**stárnutí jezer**“ – velmi pomalá a přírozená přeměna původně oligotrofního jezera na eutrofní
- ↪ **Antropogenní (indukovaná) eutrofizace** – splachy hnojiv ze zemědělských půd, polyfosforečnany v pracích a čistících prostředcích, splaškové OV, atmosférická depozice s antropogenním podílem N a P
- ↪ Přísun anorganických živin Na P **porušuje biologickou rovnováhu ve vodě** v případě P nutně biologicky využitelné formy – orthofosforečnany **limitujícím faktorem je i CO₂** a jeho iontové formy – sinice a řasy jsou schopny získávat CO₂ i rozkladem hydrogenuhličitanů.

Eutrofizace vod

- ↪ Intenzivnější primární produkce, za určitých podmínek přemnožení fytoplanktonu – zejména sinic, řas a rozsivek
  - Vegetační zbarvení – zelená/modrozelená barva celého sloupce vody
  - Vodní květ – nahromadění sinic a řas v masách těsně u hladiny

Redfieldův poměr N:P

Produkce biomasy – nutně stechiometrický poměr C:N:P =
106:16:1

Molární poměr celkového dusíku k celkovému fosforu (N:P)

- ↪ $N:P > 16$ – limitujícím prvkem růstu fytoplanktonu je P
- ↪ $N:P < 16$ – limitujícím prvkem je N

V ČR většinou $N:P \gg 16$ – P je klíčovým faktorem eutrofizace

Povrchové vody – znečištění – eutrofizace

Následky:

- ↪ **zvýšení množství organických látek**
- ↪ **zbarvení, snížení průhledností vody**
- ↪ **snížení obsahu kyslíku (odumírání, rozklad)**
- ↪ **hromadění H_2S , rozpouští se Fe, Mn, roste agresivita**
- ↪ **rozvojem vyšších vodních rostlin se snižuje kapacita říčních koryt**
- ↪ **úhyn ryb, zvýšený obsah toxických složek**
- ↪ **obtížná technologie úpravy pitné i průmyslových vod**

Eutrofizace vod

- ↪ Nebezpečí sekundárního znečištění vody organickými látkami – vznikajícími životní činností fytoplanktonu
- ↪ Zhoršení organoleptických vlastností vody – zápach
- ↪ Tvorba toxických organických látek – cyanotoxiny (*Anabaena flos-aquae*, *Aphanizomenon flos-aquae*, *r. Microcystis*, *r. Oscillatoria*, *r. Nostoc* aj.)
  - Poruchy zažívacího traktu
  - Alergické respirační reakce
  - Dermatitidy
  - Onemocnění jater

Povrchové vody – znečištění - kovy

Kovy ve vodách

**Pozadí - v závislosti na geologických podmínkách -
v současnosti obtížné odlišení přirozeného pozadí od
antropogenního znečištění.**

Povrchové vody – znečištění - kovy

Antropogenní zdroje odpadních vod z:

- ↪ těžby a zpracování rud, z hutí,
- ↪ válcoven,
- ↪ povrchové úpravy kovů,
- ↪ fotografického průmyslu,
- ↪ textilního průmyslu,
- ↪ kožedělného průmyslu,
- ↪ korozních procesů,
- ↪ vyluhování kalových depónií,
- ↪ anorganických pesticidů,
- ↪ atmosférické depozice.

Povrchové vody – znečištění - kovy

Výskyt kovů ve vodách závisí na:

imobilizačních procesech:

- ↪ srážení při zvýšení hodnoty pH
- ↪ srážení za oxidačních podmínek
- ↪ výměně iontů
- ↪ adsorpci na nerozpuštěných látkách a sedimentech
- ↪ inkorporaci do biomasy vodních organismů

Povrchové vody – znečištění - kovy

Výskyt kovů ve vodách závisí na/II:

remobilizačních procesech:

- ↪ přítomnosti komplexotvorných látek
- ↪ desorpci
- ↪ uvolňování z odumřelé biomasy
- ↪ rozpouštění při snížení hodnoty pH
- ↪ rozpouštění za redukčních podmínek

Toxicita je funkcí T, pH, celkového složení vod komplexy jsou zpravidla méně toxické než jednoduché ionty.

Oblasti existence akva komplexů kovů, hydroxo a oxo komplexů

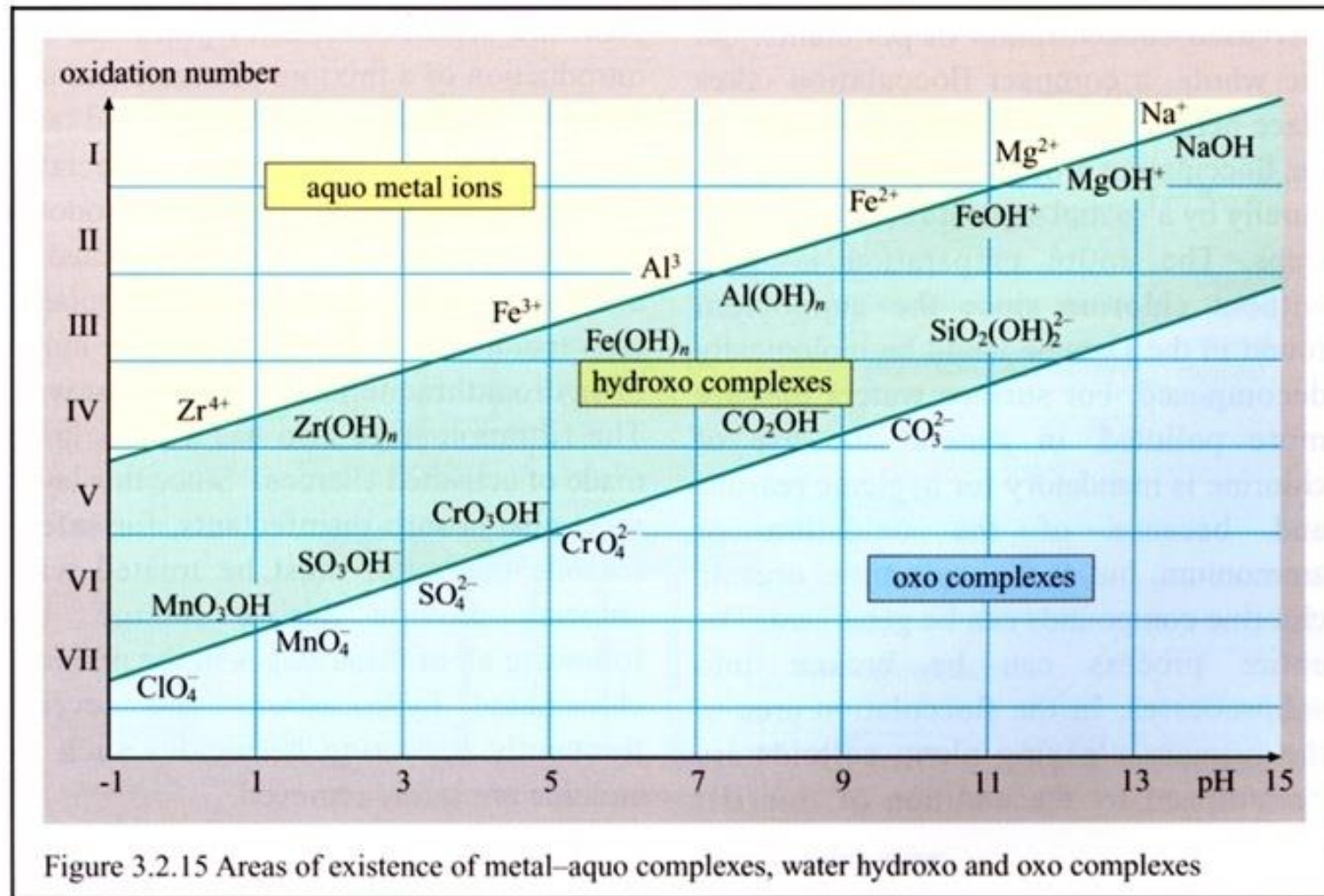
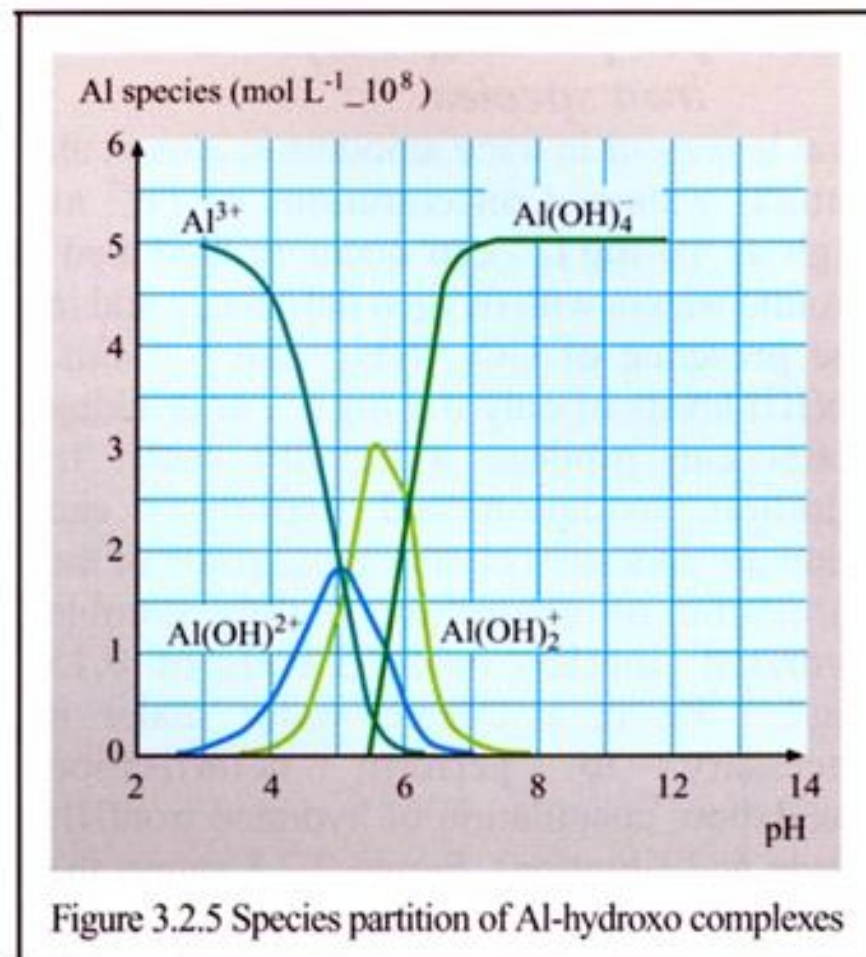
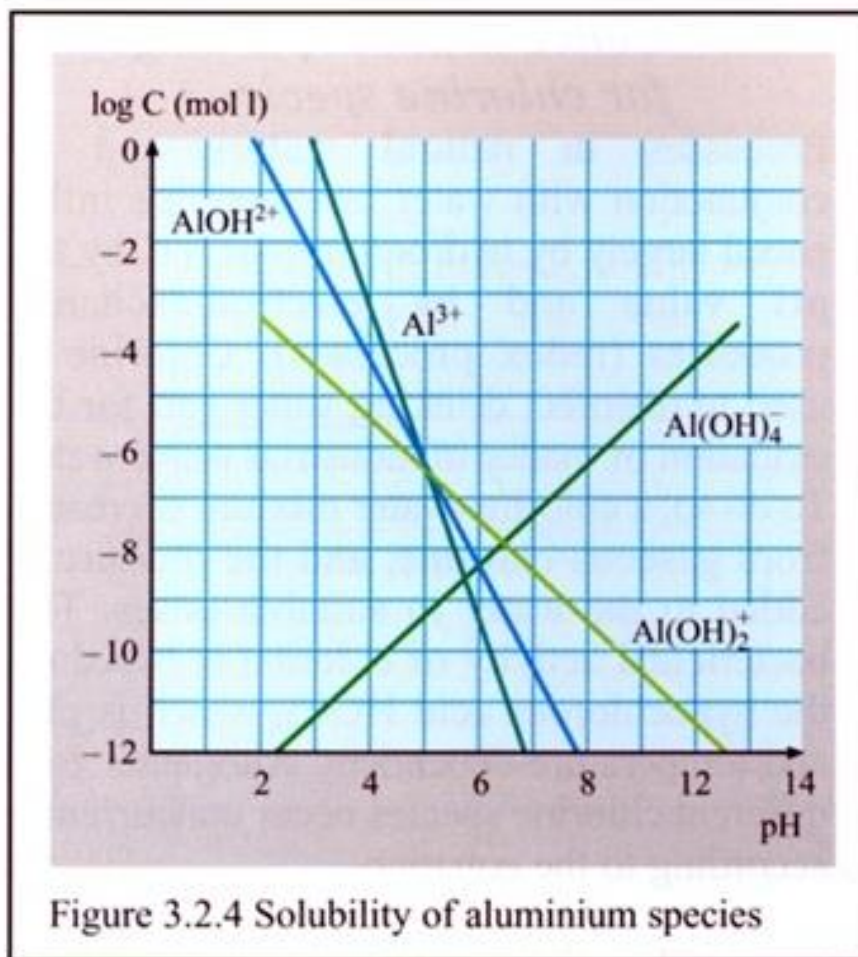
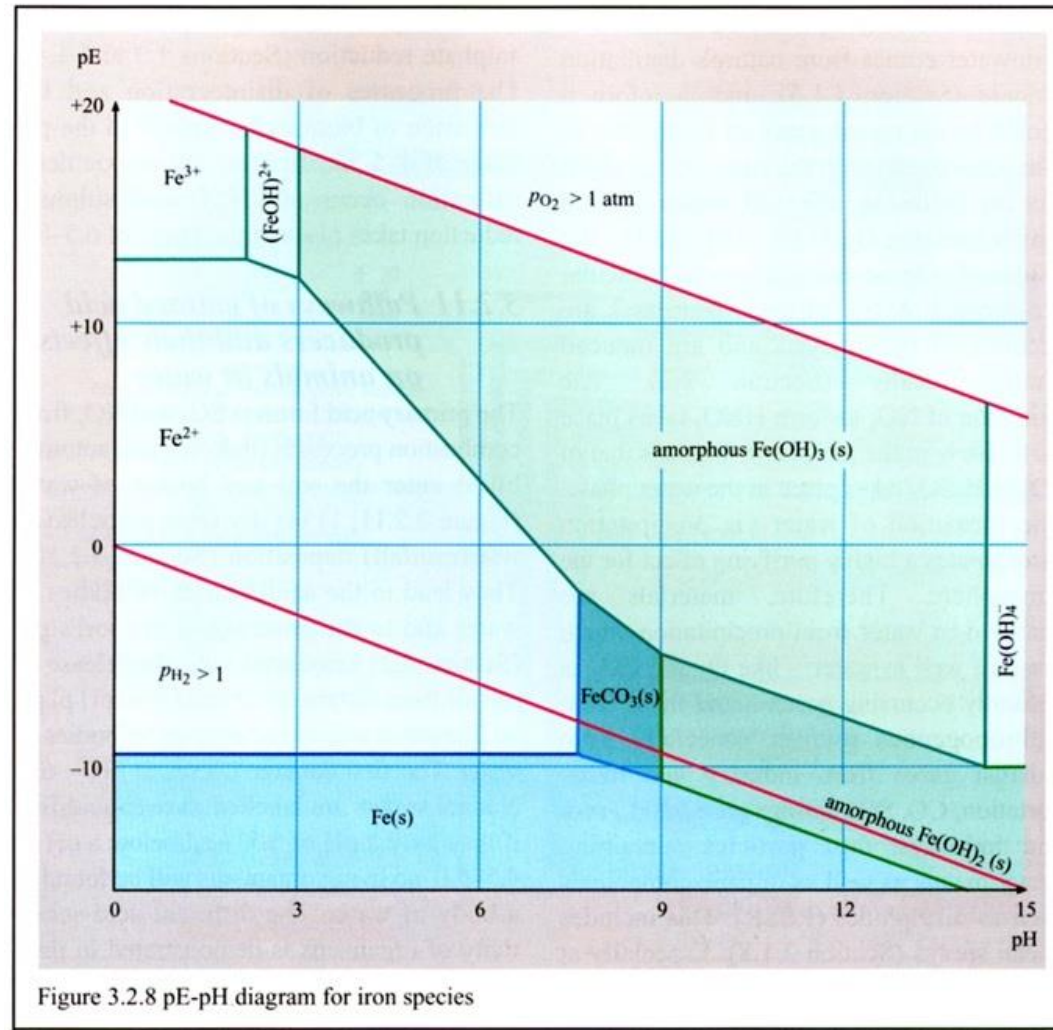

Figure 3.2.15 Areas of existence of metal-aquo complexes, water hydroxo and oxo complexes

Užití diagramů

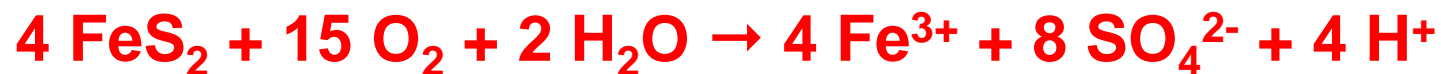
pE-pH diagram železa ve vodě

Železo, Fe

K rozpouštění bez chemických reakcí téměř nedochází, je nutná přítomnost CO₂, huminových látek, případně H₂SO₄.

Oxidace pyritu – chemolitotrofní bakterie *Thiobacillus* n. *Ferrobacillus*

Rozklad pyritu – anoxické podmínky, vyšší obsah CO₂

Antropogenní zdroje:

- ↪ **Průmyslové odpadní vody – z mořiren, válcoven, drátoven**
- ↪ **Korozní procesy ve vodovodním potrubí**

Formy výskytu - Fe^{II} a Fe^{III}

Závisí na pH, ORP a přítomnosti komplexotvorných látek (NOM)

Oxidační stupeň II – anoxické prostředí

- Podzemní vody
- Povrchové vody - u dna nádrží

Snadno se oxidují kyslíkem rozpuštěným ve vodě

Nerozpuštěné formy: Fe(OH)²⁺, FeCO₃, FeS

Rozpuštěné formy:

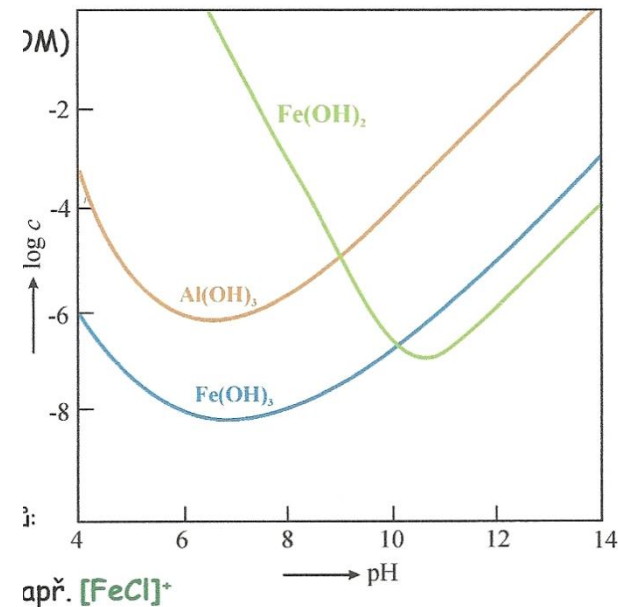
Vody s obsahem hydrogenuhličitanů: Fe²⁺, [Fe(OH)]⁺

V silně alkalickém prostředí – tvorba asociátů:

[Fe(OH)₂(aq)]⁰, [Fe(OH)₃]⁻

Kyselé pH: chloroželeznatany, například [FeCl]⁺

Síranové vody: [FeSO₄(aq)]⁰

Formy výskytu Fe – Fe^{III} – oxické prostředí

Hydrolýza Fe³⁺

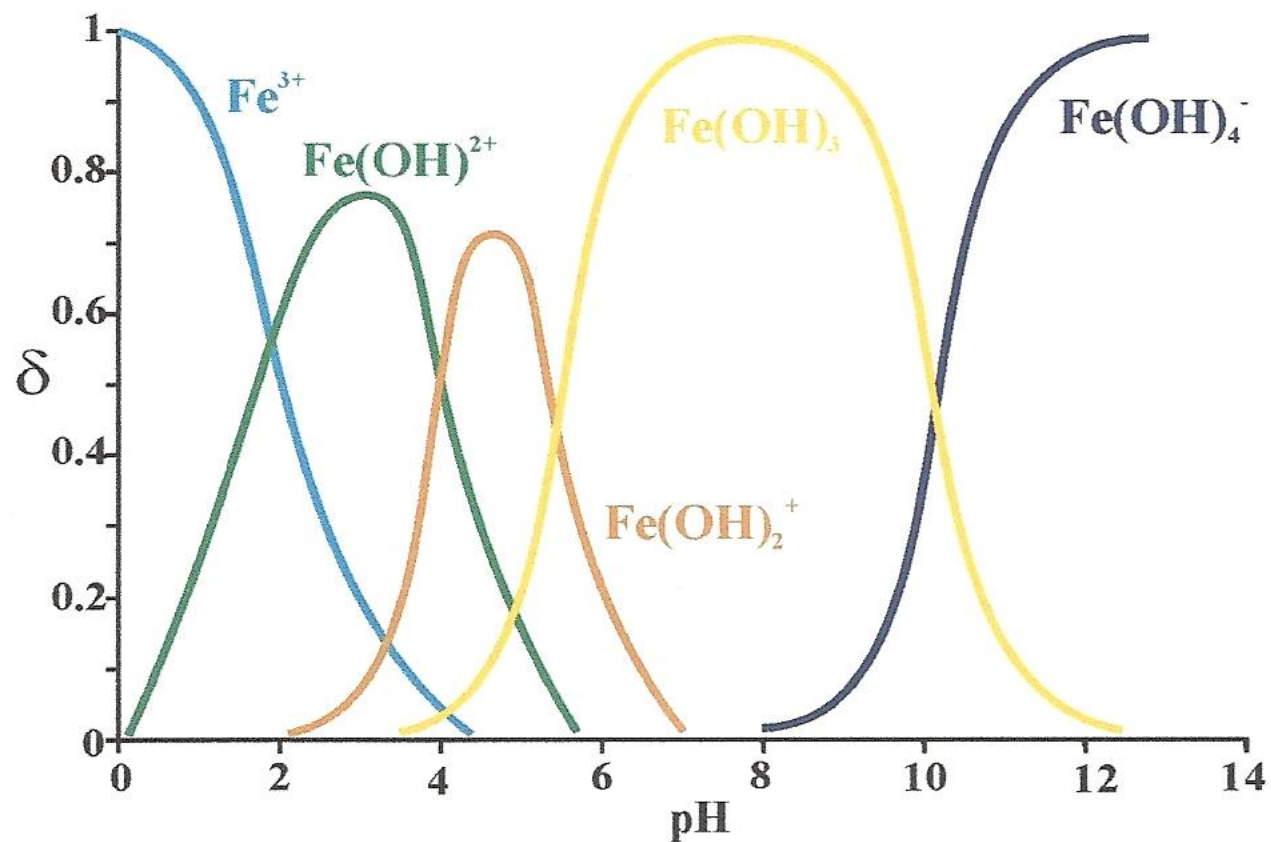
Tvorba mononukleárních hydroxoželezitanů v závislosti na pH a počáteční koncentraci Fe

Polymerační reakce vznik polynukleárních hydroxoželezitanů

Vznik koloidní sraženiny hydratovaného oxidu železitého Fe₂O₃·xH₂O (amorfní Fe(OH)₃)

Formy výskytu - Fe^{III}

Rozpuštěné formy – mononukleární hydroxoželezitany

Výskyt Fe ve vodách

Koncentrace Fe je obvykle větší než koncentrace Mn

- **Povrchové vody** – setiny až desetiny mg l^{-1} Fe
- **Vody z rašelinišť** – až 1 mg l^{-1} Fe
- **Mořská voda** – $0,01 - 0,2 \text{ mg l}^{-1}$ Fe
- **Podzemní vody (neobsahující rozpuštěný kyslík)** – desítky mg l^{-1} Fe^{II}
- **Minerální vody** – jednotky mg l^{-1} Fe (vody železnaté $> 0 \text{ mg l}^{-1}$ Fe)

Vertikální stratifikace Fe v nádržích a jezerech:

Letní/zimní stagnace – koncentrace Fe v hypolimniu až 100-krát vyšší než v epilimniu, redukční pochody v hypolimniu – vznik Fe^{II}

Jarní/podzimní cirkulace – rozptýlení Fe^{II} do celého objemu – oxidace rozpuštěným kyslíkem na Fe^{III} – hydrolyza $\rightarrow \text{Fe}(\text{OH})_3 (\text{s})$ – sedimentuje – úbytek Fe po celé vertikále, pokud u dna anoxické podmínky – $\text{Fe}^{\text{III}} \rightarrow \text{Fe}^{\text{II}}$

Povrchové vody – znečištění - kovy

Příklady:

↪ **Hg** - zemědělství - organortuťnaté pesticidy, průmyslové OV z elektrolýzy NaCl, organických syntéz

Kumulace a bioakumulace, biomethylace v sedimentech

Choroba Minamata - $(\text{CH}_3)_2\text{Hg}$ ⇒ 1 000 mrtvých

↪ **Pb** - koroze potrubí na rozvod vody, průmyslové OV z chemického průmyslu, úpravny rud, výfukové plyny - atmosférická depozice; chronické otravy

Povrchové vody – znečištění - kovy

Příklady:

- ↪ **Cd** - vysoce toxické, nemoc Itai-itai - znečištění vod a rýžových polí v okolí důlního komplexu, > 100 mrtvých
- ↪ **As** - vysoce toxický, POV - výroba barviv, koželužny, rudný průmysl, As pesticidy
- ↪ **Ag, Cu, Zn, Ni** - povrchové úpravy, těžba a zpracování rud; kožní alergie, **Cu** - nepříjemná chuť vody

Směsi kovů - aditivita, synergismus, antagonismus

Síra a její sloučeniny

Anorganicky vázaná – oxidační stupeň –II, 0, II, IV, VI

↪ Sulfan (H_2S) a jeho iontové formy HS^- , S^{2-})

↪ Thiokyanatany (SCN^-)

↪ Elementární síra (S^0)

↪ Thiosířany ($\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$)

↪ Siřičitany (SO_3^{2-})

↪ Sířany (SO_4^{2-})

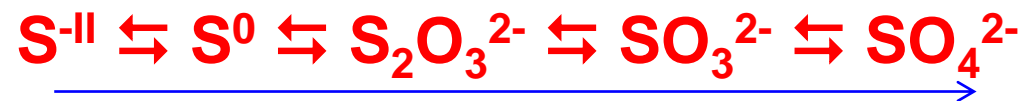
Obsah S v zemské kůře – 0,03 – 0,09 %

Organicky vázaná – některé proteiny, aminokyseliny (methionin, cystein), thioly, sulfosloučeniny).

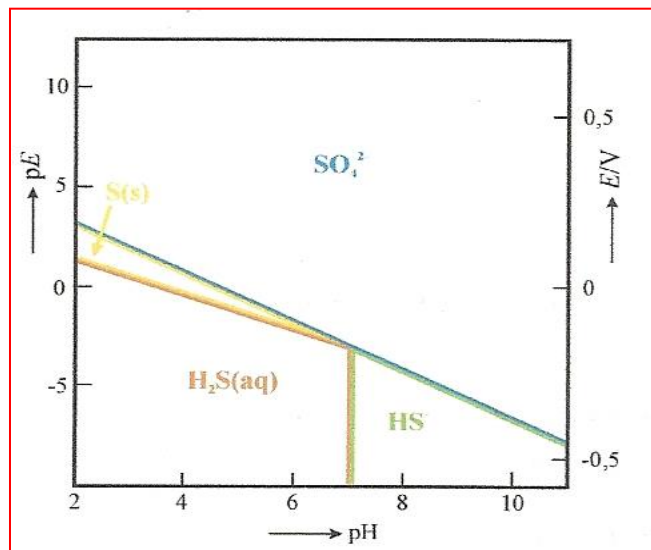
Biochemické a chemické přeměny sloučenin S

- 1) Biochemický rozklad organických látek s obsahem S ve skupinách -SH a -S-S- → S se uvolňuje v sulfidické či síranové formě
- 2) Asimilace anorganicky vázané síry rostlinami a mikroorganismy

Převážně biochemická redukce

Biochemická nebo chemická oxidace

Dle pH a ORP ve vodách:

Stabilní:

- ↙ Elementární S
- ↙ H₂S a jeho iontové formy
- ↙ Sírany

Nestabilní:

- ↙ Thiosíray
- ↙ Thiokyanatany
- ↙ Siřičitany

Biochemické a chemické přeměny sloučenin S

H₂S a jeho iontové formy

- 1) **Biochemická oxidace na elementární S a sírany** – bezbarvé, purpurové nebo zelené sírné bakterie (*r. Beggiatoa, Thiobacterium*)
  - 2) **Chemická oxidace** – složitý proces, vzniká řada meziproduktů:
    - **Elementární S**
    - **Thiosírany S₂O₃²⁻** - nestabilní, dočasně vznikají v neutrálním až slabě alkalickém prostředí, v kyselém se rozkládají na elementární S
$$\text{S}_2\text{O}_3^{2-} \rightarrow \text{S}^0(\text{s}) + \text{SO}_3^{2-}$$
    - **Polysulfidy S_x²⁻** (nejčastěji tetra- a penta-) pouze v neutrálním prostředí reakcí elementární S a sulfidů, v alkalickém prostředí snadno oxidují a nemohou se hromadit
- Rychlost chemické oxidace závisí** na teplotě, pH, počáteční koncentraci sulfidů a katalytickém působení některých kovů, například Mn, Ni, Co, Cu, Fe (v povrchových vodách urychlení oxidace ze dnů na minuty)

Biochemické a chemické přeměny sloučenin S

Elementární S

Vylučuje se v kyselém až neutrálním prostředí

Projevuje se zákalem vody, protože je vylučována v koloidní disperzi pro vznik je zásadní nejen pH, ale i počáteční koncentrace H_2S a SO_4^{2-}

$$\log K = - 21,9$$

Sírany

Jsou stabilní ve vodě za oxických i anoxických podmínek .

Redukce na sulfidy za anaerobních podmínek vlivem sulfátredukujících bakterií (r. Desulfovibrio) – sedimenty, splaškové OV, zahnívající povrchové vody, hlubší podzemní vody (ve vodě nutně musí být vyčerpán kyslík, dusičnany a naopak přítomny alespoň minimální koncentrace OL, které jsou pro bakterie zdrojem C).

Sírany, SO_4^{2-}

Geneze SO_4^{2-}

Hlavní minerály:

↪ **Sádrovec ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$)**

↪ **Anhydrit (CaSO_4)**

Antropogenní zdroje:

↪ **OV z moříren kovů**

↪ **Spalování fosilních paliv**

↪ **Městské a průmyslové exhalace s obsahem SO_2 a SO_3**

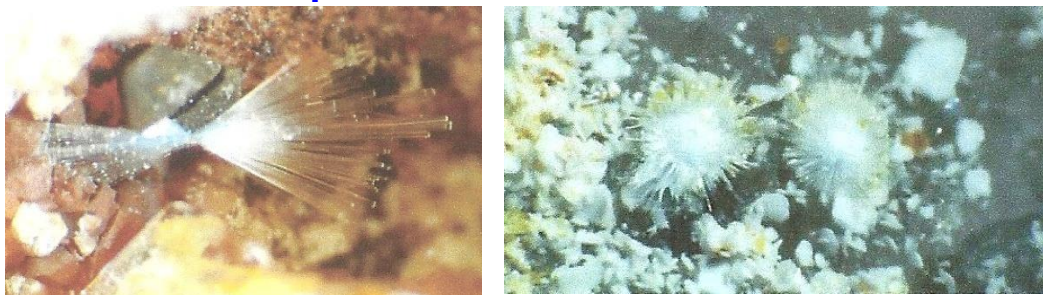
Formy výskytu síranů

Rozpuštěné:

- ↪ Síranový anion SO_4^{2-}
- ↪ Sulfátokomplexy – $[\text{CaSO}_4]^0$, $[\text{MnSO}_4(\text{aq})]^0$, $[\text{MgSO}_4(\text{aq})]^0$, $[\text{UO}_2(\text{SO}_4)_2]^0$

Málo rozpustné sírany BaSO_4 , SrSO_4 , $\text{CaSO}_4 \cdot \text{BaSO}_4$

Ettringit (Candlotova sůl) $\text{Ca}_6\text{Al}_2[\text{SO}_4(\text{OH})_4]_3 \cdot x\text{H}_2\text{O}$ (poměr $\text{Al}/\text{SO}_4/\text{Ca} = 2:3:6$)

Výskyt síranů ve vodách

Spolu s hydrogenuhličitaný a chloridy hlavní anionty přírodních vod.

- ↪ **Povrchové a prosté podzemní vody – desítky – stovky mg l⁻¹**
- ↪ **Atmosférická voda – jednotky mg l⁻¹ – desítky v průmyslových oblastech**
- ↪ **Mořská voda – průměrně 2 700 mg l⁻¹**
- ↪ **Důlní voda (těžba hnědého uhlí, naleziště sulfidických rud) – tisíce mg l⁻¹**
- ↪ **Minerální vody – až tisíce mg l⁻¹ – Šaratica cca 17 000 mg l⁻¹**

Sulfan a jeho iontové formy (H_2S , HS^- , S^{2-})

Geneze:

Biologická redukce síranů za anaerobních podmínek (*r. Desulfovibrii*)

Biologický anaerobní) rozklad organických sloučenin s obsahem skupin $-\text{SH}$ a $-\text{S}-\text{S}-$

Vulkanické exhalace

Antropogenní zdroje:

POV z petrochemického průmyslu, koželužen, barvíren, tepelného zpracování uhlí

Sulfan a jeho iontové formy (H_2S , HS^- , S^{2-})

Ionty HS^- a S^{2-} :

Nedisociovaný H_2S – převládá v neutrální a slabě kyselé oblasti

Výjimečně komplexní forma – $[\text{HgS}_2]^{2-}$

Polysulfidy S_x^{2-} - meziprodukty oxidace sulfanu, $x = 2-6$

V kyselém prostředí rozklad na sulfan a elementární S:

Nerostpuštěné:

Málo rozpustné sulfidy kovů (v oxidačním stavu II):

→
Stoupající rozpustnost

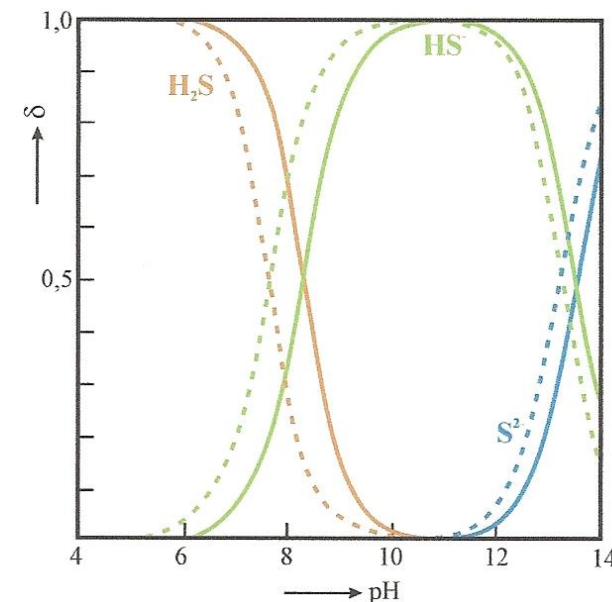
Sulfan a jeho iontové formy (H_2S , HS^- , S^{2-})

Vznik chemickou reakcí příslušných složek, v přírodních vodách často FeS(s) – tmavé zbarvení říčních sedimentů

Využití v technologii vody k odstraňování kovů z OV (Hg) – sulfidy jsou ale často vylučovány v koloidní disperzi, nevýhodou je nutnost jejich odstranění následnou koagulací.

Distribuční diagram systému $\text{H}_2\text{S} - \text{H}_2\text{O}$ při $T = 5\text{ }^\circ\text{C}$ (plná čára) a $T = 15\text{ }^\circ\text{C}$ (čárkovaná čára)

- ↪ Neutrální až slabě kyselé prostředí – převaha nedisociovaného H_2S
- ↪ Slabě alkalické prostředí – převaha HS^-
- ↪ Velmi zásadité prostředí – převaha S^{2-}

Výskyt sulfanu a jeho iontových forem ve vodách

Obvykle se vyjadřuje jako **koncentrace celkové sulfidické S.**

- **Prosté podzemní vody s mělkým oběhem – sulfidická S se nevyskytuje**
- **Podzemní vody s hlubinným oběhem – výskyt H₂S a jeho iontových forem**
- **Sulfidické (sirné, sulfátové) minerální vody – minimálně 1 mg l⁻¹ sulfidické S – Piešťany – 10 mg l⁻¹**
- **Minerální vody ropného původu – stovky mg l⁻¹ sulf. S – lázně Smrdáky – 500 mg l⁻¹**
- **Povrchové vody – zřídka a jen v malých koncentracích (dna hlubokých nádrží, zahnívajících sedimenty, anaerobní podmínky – desetiny mg l⁻¹ sulf. S**
- **Splašková voda – při anaerobních podmínkách – jednotky mg l⁻¹ – v teplém období i kolem 10 mg l⁻¹**
- **OV z tepelného zpracování uhlí – až jednotky g l⁻¹, z textilního průmyslu, z výroby sulfátové celulózy**

MUNI | RECEPTOX

Vlastnosti a význam sulfanu a jeho iontových forem

H_2S velmi dobře rozpustný ve vodách – rozpustnost závisí na pH

Negativní vlastnosti sulfidické S (pach, toxicita) jsou způsobeny nedisociovaným H_2S , nikoliv iontovými formami – nutno rozlišovat

Za oxických podmínek je ve vodách nestabilní – biochemická a chemická oxidace až na sírany

Trvalý výskyt v anaerobním prostředí – důkaz redukčních procesů ve vodách

Toxicita hlavně při inhalaci

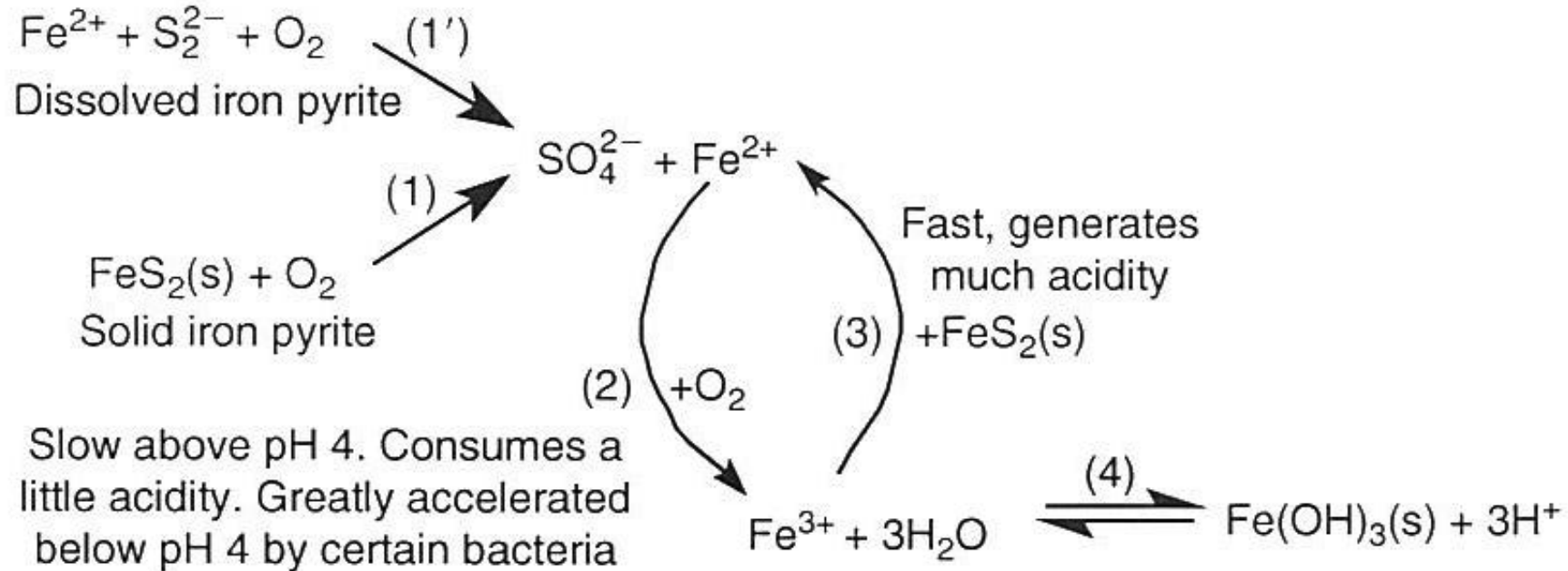
Silně jedovatý pro ryby a vodní organismy – letální již desetiny až jednotky $mg\ l^{-1}$

Koroze betonu – stovky $mg\ l^{-1}$

Pitná, kojenecká a stolní voda – volný H_2S MH = 0,01 $mg\ l^{-1}$

Povrchové vody a vodárenské toky – 0,015 $mg\ l^{-1}$

Schéma vzniku kyselých důlních vod oxidací pyritu

RE 4.3 Reaction scheme for generation of acid mine drainage by pyrite oxidation.

Siřičitany, SO_3^{2-}

Geneze SO_3^{2-}

V přírodních vodách se téměř nevyskytují

Vyšší koncentrace jsou ve vodách antropogenního původu

Atmosférické vody – kontaminace městskými a průmyslovými exhalacemi

Antropogenní zdroje:

POV – tepelné zpracování uhlí, výroba sulfitové celulózy

Formy výskytu SO_3^{2-}

Ionty SO_3^{2-} a HSO_3^- nebo nedisociovaná H_2SO_3 v závislosti na pH

Neutrální prostředí – SO_3^{2-} a HSO_3^- - zastoupení v poměru 1:1

Siřičitany netvoří komplexní sloučeniny

Thiokyanatany, SCN^-

Ve vodách jsou převážně antropogenního původu.

Přirozený výskyt – pouze fumaroly, mořská voda (jednotky $\mu\text{g l}^{-1}$), zooplankton, fytoplankton, sedimenty, ryby (stopové koncentrace).

Antropogenní zdroje:

OV ze zplyňování černého uhlí ($\approx 1 \text{ g l}^{-1}$)

Vlastnosti a význam SCN^- :

Vznikají reakcí kyanidů s polysulfidy – z důvodů menší toxicity se cíleně využívají ke zneškodňování kyanidových odpadů přidavkem nadstechiometrického množství polysulfidů.

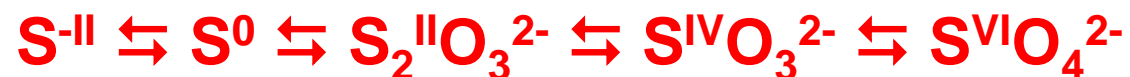
Nestabilita, snadná biologická a chemická přeměna, malá toxicita, řídký výskyt – důvod proč **nejsou stanoveny limity pro vody.**

Elementární síra, S⁰

Částečně rozpustná ve vodě – nasycený roztok cca 160 µg l⁻¹.

Působí zákal minerálních vod s vyšší koncentrací sulfidů (koloidní disperze).

Ve vodách je chemicky stabilní, ale často je transformována biochemicky:

Snadná oxidace při biologickém čištění OV (aktivace) – dochází ale k okyselení prostředí:

